

ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΑΖΑΚΗΣ, ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΥΡΡΗ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΤΑΚΗΣ

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
ΕΛΛΑΔΑ

HEINRICH BÖLL STIFTUNG ΕΛΛΑΔΑ

ΙΔΡΥΜΑ ΧΑΪΝΡΙΧ ΜΠΕΛ ΕΛΛΑΔΑΣ

Αριστοτέλους 3, 54624 Θεσσαλονίκη
Τ +30 2310 282829, F +30 2310 282832
E info@gr.boell.org, N www.gr.boell.org

Υπεύθυνη έκδοση:

Όλγα Δρόσου

1^η ΕΚΔΟΣΗ: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014

ISBN: 978-618-81299-1-7

ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΤΗΚΑΝ:

Κείμενα:

Αντώνης Γαζάκης, Δέσποινα Συρρή, Ανδρέας Τάκης

Σχεδιασμός / Σελιδοποίηση:

Χριστόφορος Αδάμ – www.artdirector.gr

Φωτογραφίες:

Βουλα Γοτί – www.thefstudio.gr

(Οι φωτογραφίες είναι από την εναρκτήρια εκδήλωση της καμπάνιας select respect το Μάιο του 2014 στη Θεσσαλονίκη).

Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία:

Σχήμα & Χρώμα – Παραγωγική Μονάδα ΚΕ.Θ.Ε.Α.

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκην τις θέσεις του εκδότη.

Αυτή η έκδοση πραγματοποιήθηκε με τη χορηγία του Open Society Foundations.

Διατίθεται ηλεκτρονικά στο www.gr.boell.org
Για παραγγελίες απευθυνθείτε στο info@gr.boell.org

A Δ Ε Ι Α C R E A T I V E C O M M O N S

Το έργο με τίτλο **ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ** από τους συγγραφείς Αντώνη Γαζάκη, Δέσποινα Συρρή και Ανδρέα Τάκη και με εκδότη το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδα διατίθεται με την άδεια Creative Commons – Αναφορά δημιουργού – Μη εμπορική χρήση – Παρόμοια διανομή 4.0 Διεθνές.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΑΖΑΚΗΣ, ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΥΡΡΗ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΤΑΚΗΣ

**ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
II. ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ	13
Το συνταγματικό υπόβαθρο και οι διεθνείς δεσμεύσεις	14
Ο λεγόμενος «αντιρατσιστικός» νόμος	15
Ευρωπαϊκές στρατηγικές κατά του ρατσισμού και ο νόμος κατά των διακρίσεων	16
Η διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου	18
III. Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΙΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ	21
Από τις παλιές εθνοκθρησκευτικές προκαταλήψεις στη σύγχρονη ρατσιστική μισαλλοδοξία	21
Στοιχειοθετώντας τον ρατσισμό και τη ρατσιστική βία στην Ελλάδα	23
Η εστίαση των ρατσιστικών φαινομένων στον πληθυσμό των αλλοδαπών	26
Η αποτύπωση της κατάστασης από καιρίους παρατηρητές	28
Το μερίδιο ευθύνης του κράτους	30
IV. ΟΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	33
Ρατσισμός και ξενοφοβία στον δημόσιο λόγο και τα ΜΜΕ	33
Ρατσισμός και διακρίσεις στην ελληνική εκπαίδευση	38
V. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ	45
Η εγρήγορση της κοινωνίας των πολιτών	45
Η ανάδυση συλλογικοτήτων με ειδικά αντιρατσιστική στόχευση	46
Η κρίση και οι προοπτικές της συντονισμένης αντιρατσιστικής δράσης	47
VI. ΜΙΑ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΝΑ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΕΙ ΤΑ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ	49
Η (μη) εφαρμογή του «αντιρατσιστικού» νόμου	50
Ο νόμος για την ίση μεταχείριση και η αδυναμία του να αγγίξει την πραγματικότητα των διακρίσεων	52
Το ρατσιστικό κίνητρο και η ενεργοποίηση της ποινικής μηχανής	53
Γενικά συμπεράσματα	54
Επίμετρο: Ο νέος «αντιρατσιστικός» νόμος	55
VII. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	59
Διακρίσεις	59
Μετανάστευση	61
Εκπαίδευση	62

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αφορμή για την παρούσα έκθεση αποτελεί η άνοδος ακροδεξιών κομμάτων και κινημάτων διαφόρων εκφάνσεων, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε πολλές άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία καταγράφηκε μετά τις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το Μάιο του 2014. Παρ' όλες τις αναμφισβήτητες διαφορές ανάμεσα στα κόμματα και τα κινήματα που χαρακτηρίζονται σήμερα ως «ακροδεξιά», όσον αφορά τουλάχιστον στην άρθρωση του πολιτικού τους λόγου, καθώς και στην πρακτική τους, ο κοινός παρονομαστής που τα κάνει συγκρίσιμα είναι η πλήρης υιοθέτηση και αναπαραγωγή της ιδεολογίας της ανισότητας –ή καλύτερα της ανισοτιμίας– των ανθρώπων, και ως εκ τούτου η απαξίωση και απόρριψη της διαφορετικότητάς τους.

Αυτή ακριβώς είναι και η ιδεολογική και ηθική βάση του ρατσισμού, του οποίου το αποκορύφωμα βίωσε τον 20^ο αιώνα έντρομη η Ευρώπη με τη ναζιστική θηριωδία που οδήγησε στην εξολόθρευση έξι εκατομμυρίων Εβραίων και αγνώστου αριθμού άλλων, κυρίως Ρομά και ομοφυλοφίλων, που δεν θεωρήθηκαν «άξιοι» να ανήκουν στην φυλή των Αρίων.

Η αναβίωση σήμερα του ρατσισμού και των προπαγανδιστών του σε μια κρίσιμη φάση για την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι επίσης μία σαφής ένδειξη ότι ακόμα και στις δημοκρατικές κοινωνίες της Ευρώπης δεν έχουν εξαλειφθεί οι αιτίες που τον δημιουργούν και τον αναπαράγουν. Αποδεικνύεται ότι συμβαίνει το αντίθετο. Απέτυχαν άραγε οι ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές και τα ποικίλα νομοθετήματα και προγράμματα κατά των διακρίσεων και του ρατσισμού; Και αν ναι, που βρίσκονται τα αίτια και οι ευθύνες;

Η παρούσα έκθεση θέλει να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση της διάχυσης του ρατσισμού και της ρατσιστικής βίας στην σημερινή συγκυρία της πολύπλευρης κρίσης που βιώνει η ελληνική κοινωνία. Οι συγγραφείς της έκθεσης αναλύουν τόσο τις εθνικές πολιτικές κατά των διακρίσεων και του ρατσιστικού λόγου, όσο και τις κοινωνικές διεργασίες και αντιδράσεις της κοινωνίας των πολιτών αναδεικνύοντας και συνθέτοντας έτσι τις ιδιαίτερες πτυχές του ελληνικού ρατσιστικού φαινομένου, του οποίου η δημόσια άρνηση -ακόμη και σήμερα- εκ μέρους πολιτικών ηγετών αποτελεί δυστυχώς μέρος του προβλήματος.

Η έκθεση αυτή εκδίδεται στα πλαίσια της καμπάνιας **Select Respect**, μιας πρωτοβουλίας οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στην καταπολέμηση των διακρίσεων και του ρατσισμού στην Ελλάδα. Την καμπάνια ξεκίνησαν οι οργανώσεις Praksis, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Συμβίωση, Asante, Σύμπραξη για το Κοινωνικό Φύλο, Πράσινο Ινστιτούτο, με την συνδρομή του Ιδρύματος Χάινριχ Μπελ Ελλάδας και την οικονομική υποστήριξη του Open Society Institute for Europe την άνοιξη του 2014, στα πρόθυρα των εκλογών για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την ανάδειξη των δημοτικών και περιφερειακών εκπροσώπων στην Ελλάδα. Τα αποτελέσματα των εκλογών αυτών μας απενθυμίζουν πως έχουμε ακόμη πολλή δουλειά.

Όλγα Δρόσου

Διευθύντρια του Ιδρύματος Χάινριχ Μπελ Ελλάδας
Σεπτέμβριος 2014

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σαραντάχρονη πορεία της μέχρι σήμερα η Ελληνική Δημοκρατία δεν ήταν σε θέση να διεκδικήσει δάφνες σοβαρών επιδόσεων στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αυτό άλλωστε πιστοποιείται από το μακρύ κατάλογο των καταδικών της χώρας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αλλά και τον κατάλογο των καταδικαστικών αποφάσεων που οι αρχές της εξακολουθούν να μην εφαρμόζουν. Επιπλέον, δεν ήταν και τόσο σπάνιο μέχρι σήμερα το φαινόμενο ορισμένες θέσεις της χώρας μας σε διμερή ζητήματα να στιγματίζονται από εγχώριους και διεθνείς πολιτικούς παράγοντες ως υπερβαλλόντως προσκολλημένες σε μια παραδοσιακή εθνοκεντρική, αν όχι εθνικιστική, αυτοαντίληψη.

Ωστόσο, παρά τα προβλήματα αυτά, δύσκολα θα μπορούσε μέχρι προσφάτως να φανταστεί κανείς την Ελλάδα ως μια χώρα της οποίας η κοινωνική ζωή διαπνέεται από ισχυρές τάσεις μισαλλοδοξίας και ρατσισμού. Γι' αυτό και μέχρι και πριν από ένα χρόνο ακόμη, οι ελληνικές κυβερνήσεις ήταν σε θέση να απορρίπτουν μετά βδελυγμίας το ενδεχόμενο να υπάρχει πρόβλημα ρατσισμού στη χώρα, επικαλούμενες το τετριμμένο επιχείρημα των «μεμονωμένων περιπτώσεων». Το 2012, στον πανηγυρικό του λόγο για την παγκόσμια ημέρα κατά του ρατσισμού, την 21η Μαρτίου, ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας υπογράμμισε χαρακτηριστικά ότι *«σήμερα ελάχιστες μεμονωμένες φωνές προσπαθούν να αναβιώσουν το ρατσισμό και τον αντισημιτισμό. Μπορεί να είναι λίγοι. Μπορεί να είναι λιγότεροι απ' ό,τι σε άλλες δυτικές κοινωνίες. Αλλά και λίγοι προσβάλλουν..... Γιατί «ο ρατσισμός είναι πράγμα άγνωστο στο DNA του Έλληνα. Αλλά γιατί δεν το θέλουν οι Έλληνες. Γιατί δεν τους το επιτρέπει η παράδοσή τους. Γιατί υπάρχουν πολύ ισχυρά αντισώματα στο DNA μας, στο γονίδιο μας, που πολεμούν αυτόν τον "ιό".(sic)»*.¹

Από το Σεπτέμβριο όμως του 2013 η εικόνα αυτή άλλαξε άρδην –εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον.

1 Χαιρετισμός του Πρωθυπουργού κ. Αντώνη Σαμαρά στην Εκδήλωση Μνήμης για την 70η Επέτειο έναρξης εκτοπισμού των Ελλήνων Εβραίων στη Θεσσαλονίκη, 17/3/2013 (<http://www.primeminister.gov.gr/2013/03/17/10133>).

Η δολοφονία του αντιφασίστα μουσικού Παύλου Φύσσα, ενός Έλληνα –δεν θα πρέπει να το ξεχνάμε– πολίτη, από μέλη της Χρυσής Αυγής, έγινε η αφορμή για μια άνευ προηγουμένου κινητοποίηση των μηχανισμών ποινικής καταστολής, κατόπιν παραγγελίας του Υπουργού Δικαιοσύνης και σχετικού πορίσματος του Αρείου Πάγου, για τη καταπολέμηση των συστηματικών εγκληματικών ενεργειών των μελών του εν λόγω πολιτικού κόμματος, που φέρονται, κατά το κατηγορητήριο, να ενεργούσαν ως μέλη εγκληματικής οργάνωσης, κατά την έννοια του άρθρου 187 ΠΚ, με βάση προδιαγεγραμμένο σχέδιο και εντολές προερχόμενες από την ηγεσία της κομματικής ιεραρχίας. Η κινητοποίηση αυτή βέβαια εξ αρχής δημιούργησε σοβαρές υπόνοιες ότι παρά το κατ' αρχήν δικαιολογημένο και επιβεβλημένο αυτής, δεν οφειλόταν κυρίως στο πραγματικό γεγονός της εγκληματικής δραστηριοποίησης τμημάτων της εγκώριας άκρας δεξιάς σε βάρος αλλοδαπών και ημεδαπών με δεδηλωμένο κίνητρο τη μισαλλοδοξία. Αντίθετα, έμοιαζε να εξυπηρετεί την ανάγκη να ανακοπεί, χάρη σε έναν καταϊγισμό τηλεοπτικών εικόνων των σιδηροδρόσμιων κατηγορούμενων, ανάμεσα στους οποίους βρίσκεται και η πολιτική ηγεσία της ΧΑ, η αύξουσα εκλογική επιρροή του εν λόγω κόμματος στο παραδοσιακό ακροατήριο του βασικού εταίρου της παρούσας συγκυβέρνησης. Άλλωστε, πολλά από τα αδικήματα για τα οποία διώκονται σήμερα στελέχη και μέλη της Χρυσής Αυγής, ιδίως μάλιστα σε βάρος αλλοδαπών, είχαν τελεστεί και απασχολήσει τη δημοσιότητα έως και ενάμιση χρόνο πριν την κινητοποίηση της ποινικής δικαιοσύνης, χωρίς να έχει σχεδόν μέχρι τότε υπάρξει η παραμικρή αντίδραση αστυνομίας ή εισαγγελικής αρχής.

Έκτοτε ωστόσο έχουν συλληφθεί και διωχθεί ποινικά και τεθεί προσωρινά υπό κράτηση ή υπό περιοριστικούς της ελευθερίας τους όρους το σύνολο σχεδόν της κοινοβουλευτικής ομάδας της Χρυσής Αυγής, καθώς και δεκάδες στελέχη της στενής κομματικής οργάνωσης, είτε ως αυτοουργοί κακουργημάτων σε βάρος της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, είτε ως μέλη εγκληματικής οργάνωσης. Παράλληλα, αξιολογώντας αριθμός αστυνομικών υπαλλήλων έχει αποπεμφθεί από την υπηρεσία ή τελεί υπό πειθαρχική διερεύνηση λόγω των σχέσεων που διατηρούσαν με ή και την συμμετοχή τους στον συγκεκριμένο πολιτικό σχηματισμό, υποβοηθώντας συχνά στο πλαίσιο της υπηρεσίας τους τις εγκληματικές δραστηριότητες των μελών του.

Το εν λόγω «ξέσπασμα» του επίσημου μηχανισμού ποινικής καταστολής σε βάρος οργανωμένων ρατσιστικών ομάδων είχε κατ' αρχάς το ανακουφιστικό αποτέλεσμα να μειωθούν δραστικά τα οργανωμένα επεισόδια ρατσιστικής πρόκλησης και ιδίως ρατσιστικής βίας σε μέλη ευάλωτων ομάδων, ιδίως αλλοδαπών και Ρομά, χωρίς αυτά όμως να εκλείψουν πλήρως. Αντίθετα, αυτά επανεμφανίζονται με την ευκαιρία πανηγυρικών εκδηλώσεων του κόμματος, συνήθως δε σε συνάφεια με τις εξελισσόμενες δίκες. Εκεί όμως που η κυβερνητική επιλογή του τελευταίου έτους για αποφασιστική καταστολή δια του ποινικού νόμου των δραστηριοτήτων της Χρυσής Αυγής φαίνεται να μην έχει αποδώσει καθόλου τα αναμενόμενα από τους εμπνευστές της αποτελέσματα είναι ακριβώς η γοητεία που ασκούν στο πολιτικό σώμα των Ελλήνων τα ρατσιστικά και ανοιχτά ναζιστικά ιδεολογήματα που το κόμμα αυτό προγραμματικά προβάλλει. Παρά τις όποιες περί του αντιθέτου προσδοκίες, στην πρόσφατη τριπλή εκλογική αναμέτρηση των ευρωεκλογών, περιφερειακών και δημοτικών εκλογών, η Χρυσή Αυγή όχι μόνο δεν υπέστη εκλογική ζημία σε σχέση με τα υψηλά ποσοστά ψήφων που κέρδισε πανελλαδικά στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις του 2012, αλλά και τα βελτίωσε ουσιαστικά, αναδεικνύομενη τρίτο κόμμα στις ευρωεκλογές, αυξάνοντας τους ψηφοφόρους κατά 100.000 σε σχέση με τις εθνικές εκλογές του Ιουνίου του 2012, αποσιμώντας διψήφια ποσοστά σε πολλές

επαρχιακές πόλεις, αλλά και στην ύπαιθρο και, κυρίως, συγκεντρώνοντας ένα ποσοστό 16% στο Δήμο της Αθήνας.

Οι εξελίξεις αυτές καταδεικνύουν και στους πιο δύσπιστους ότι το ρατσιστικό φαινόμενο δεν είναι απλώς μια εγκληματική εκδήλωση, ώστε να μπορεί να καταπολεμηθεί -μόνο- με τα μέσα του ποινικού νόμου. Αποτελεί πριν απ' όλα μια γενικότερη κοσμοαντίληψη με συγκεκριμένο ιδεολογικό περιεχόμενο. Και οι συμπεριφορές που στιγματίζουμε και τιμωρούμε ως εγκληματικές απορρέουν πρακτικά ως αποτελέσματα τέτοιων αντιλήψεων. Αυτό το στοιχείο σε μια δημοκρατία που σέβεται τουλάχιστον τον εαυτό της, θέτει ορισμένα όρια στον τρόπο με τον οποίο μπορεί ο ρατσισμός να καταπολεμηθεί, καθότι συνδέεται εν τέλει με βασικές ελευθερίες που ανεχόμαστε να ασκεί και ο μη ανεκτικός, τον λόγο και τη πολιτική συμμετοχή.

Από την άλλη πλευρά όμως το ίδιο στοιχείο καθιστά σαφές πως ο ρατσισμός μπορεί να διατρέχει και να διαπνέει σειρά από διάχυτες και καθημερινές πρακτικές που οικοδομούν τη καθημερινότητα της κοινωνικής ζωής. Παρά τον σοκαριστικό συμβολισμό της και την οδύνη, φυσική και ψυχική που προκαλεί, η ρατσιστική βία αποτελεί μια όψη και μόνον του ρατσιστικού φαινομένου. Γιατί οι συνηθέστερες και εν τέλει κοινωνικά πιο επώδυνες εκδηλώσεις του βρίσκονται στις καθημερινές μειώσεις και ταπεινώσεις στις οποίες μια κοινωνία ενδέχεται να υποβάλλει μέλη της για τον λόγο και μόνον του ότι ανήκουν σε ορισμένη κοινωνική ομάδα, είτε πρόκειται για μια κοινότητα αγαθού, όπως μια θρησκευτική ή εθνική μειονότητα, είτε για μια κοινότητα τύχης (λ.χ. λόγω σωματικής αναπηρίας). Οι ταπεινές και διάχυτες αυτές εκδοχές του ρατσιστικού φαινομένου κωδικοποιούνται ως διακρίσεις, ως η δυσμενέστερη ή λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση η οποία επιφυλάσσεται σε κάποιον λόγω της εθνικής ή φυλετικής καταγωγής του, των θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, της ταυτότητας φύλου, κ.ο.κ.

Ωστόσο, και η ρατσιστική βία και οι διακρίσεις συμμερίζονται την ίδια δομή: αδικούν με τον ιδιαίτερο τρόπο τους τα θύματά τους, αλλά δεν το κάνουν συμπτωματικά, από προσωπική εμπάθεια ή ιδιοτέλεια. Το κάνουν επειδή υποτιμούν ή και ολότελα αρνούνται κάθε αξία στο πρόσωπο των φορέων ορισμένης συλλογικής ταυτότητας. Αυτή η ανοικτή απόρριψη της καθολικής αξίας του ανθρώπου, ο σεβασμός της οποίας κείται στο κανονιστικό υπόβαθρο των δημοκρατιών, αποτελεί και το ιδιαζόντως απεχθές στοιχείο του ρατσισμού, τόσο ηθικά όσο και πολιτικά. Η ρατσιστική βία λοιπόν αποτελεί απλώς μια κορύφωση σύνθετων συλλογικών στάσεων που προϋφίστανται διάχυτες και δημιουργούν ένα κλίμα αποενοχοποίησης εκδηλώσεων λεκτικών αρχικά ή και φυσικής βίας στη συνέχεια σε βάρος κάποιου που είναι διαφορετικός και για αυτό κατώτερος. Τέτοιο κλίμα αποενοχοποίησης που επωάζει τη ρατσιστική συμπεριφορά συνιστά κατ' εξοχήν το κλίμα μόνιμης και γενικότερης επισφάλειας των δικαιωμάτων για περισσότερες κατηγορίες προσώπων που φαίνεται να έχει εγκατασταθεί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Μάλιστα, κατά τη συγγραφή της παρούσας έκθεσης, τα νέα για νέα κρούσματα ρατσιστικής βίας σε όλη τη χώρα, τόσο στην Καλλιθέα Αττικής όσο και στη Σκάλα Λακωνίας, περιστατικών που περιέχουν όλα τα γνωρίσματα που περιγράφονται στην έκθεση, αποδεικνύουν ότι, παρά τις εξαγγελίες των ιθυνόντων, η ρατσιστική βία στη Ελλάδα καλά κρατεί.²

2 α) Άγρια ρατσιστική επίθεση στην Καλλιθέα, ThePressProject.gr, 9/7/2014 (<http://bit.ly/1rUUy8G>),

β) Δεύτερη Μανωλάδα: Αντί για μισθό, παίρνουν συλλήψεις οι μετανάστες στη Σκάλα Λακωνίας, tvxs.gr, 9/7/ 2014 (<http://bit.ly/Ytlo3y>).

Ο σεβασμός των δικαιωμάτων στην Ελλάδα τίθεται σοβαρά υπό αμφισβήτηση. Η αύξηση των διακρίσεων και του ρατσισμού αποτελεί μέρος της κρίσης στην Ελλάδα και απειλή για τη δημοκρατία στη χώρα. Η ρατσιστική βία έχει αυξηθεί δραματικά και οι μειονότητες και άλλες ευάλωτες ομάδες αντιμετωπίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και πολλαπλές διακρίσεις. Η σοβαρότητα του προβλήματος έχει επεκταθεί με τη λαίλαπα της οικονομικής κρίσης, δημιουργώντας ένα τρομακτικό ξενοφοβικό και αντιμεταναστευτικό κλίμα, με τους εκλεγμένους βουλευτές του κόμματος της ακροδεξιάς να ανακηρύσσουν την Ελλάδα σε πόλεμο με τους μετανάστες. Η Ελλάδα παραμένει το κύριο σημείο εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση για χιλιάδες ξένους, τόσο πρόσφυγες όσο και μετανάστες, οι οποίοι εισέρχονται στη χώρα σε μικτές μεταναστευτικές ροές. Επίσης είναι η χώρα μεγάλου αριθμού Ρομά. Επί πλέον, πολλαπλές διακρίσεις αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία, άνθρωποι για τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό και το φύλο τους, οι κοινότητες Λεσβιών, Ομοφυλοφίλων, Αμφισεξουαλικών και Τρανς (ΛΟΑΤ), αλλά και άλλες ομάδες, κυρίως στην απασχόληση. Η κοινωνική δε ομάδα που αντιμετωπίζει ίσως σε πιο εκτεταμένο και επώδυνο βαθμό διακρίσεις δεν είναι άλλη από τις γυναίκες, που τυγχάνει να είναι φορείς και άλλων στοιχείων ετερότητας, να είναι δηλαδή και αλλοδαπές, λεσβίες ή να πάσχουν από κάποια αναπηρία. Διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν εκφράσει ανησυχίες για την κατάσταση. Η ανταπόκριση της πολιτείας παραμένει όμως ανεπαρκής. Ο επίτροπος για τα ανθρώπινα δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, Νιλς Μούιζνικς, ο οποίος βρέθηκε στην Αθήνα στα τέλη Ιανουαρίου 2013³, μίλησε για την απειλή του ρατσισμού απέναντι στην ελληνική Δημοκρατία, ενώ ζήτησε διώξεις για τους θύτες των ρατσιστικών επιθέσεων, τους αστυνομικούς που παραβαίνουν το καθήκον τους, αλλά και τα μέλη της Χρυσής Αυγής που προβαίνουν σε επιθέσεις μίσους.

Η καλλιέργεια της ξενοφοβίας, η εκθρόνηση και η επίδειξη πυγμής απέναντι στους αδύναμους, και πρώτα απ' όλα τους μετανάστες, η μισαλλοδοξία, πατάει γερά σε φόβους που ογκώνονται στις συνθήκες της κρίσης, της δυστυχίας και της ανασφάλειας, προσφέρει εύκολες λύσεις, βεβαιότητες και συναίνεση. Βιαιοπραγίες, κυρίως κατά μεταναστών αλλά και άλλων ομάδων, μαζικές επιχειρήσεις-σκούπα, όπως ο «Ξένιος Δίας», καταγγελίες από διεθνείς οργανισμούς για την καταπάτηση των δικαιωμάτων ευπαθών ομάδων, Τάγματα Εφόδου και απαγόρευση εισόδου σε θέατρα, αποτελούν μέρος της καθημερινότητας στην Ελλάδα. Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις μετατράπηκαν σε καθημερινές συζητήσεις, στις εφημερίδες και στα social media. Η ανοχή και ακόμα και η υποστήριξη προς κόμματα της ακροδεξιάς που συνηγορούν και διαδίδουν ενεργά ρατσιστικές απόψεις και πολιτικές αυξάνεται, όπως στοιχειοθετείται από την περίπτωση της Χρυσής Αυγής.⁴

Τί έγινε λοιπόν και φτάσαμε ως εδώ; Δεν είχαμε άραγε νομοθεσία ικανή να προστατέψει τα δικαιώματα των αδυνάτων; Μήπως θα πρέπει να αποδώσουμε την ευθύνη για την όξυνση αυτή στην οικονομική κρίση; Ή μήπως χαρακτηρίζει πράγματι την ελληνική κοινωνία μια ανοχή προς το ρατσισμό; Ξεκινάει στο σχολείο και την οικογένεια και στην κοινωνία; Είναι επακόλουθα της κρίσης οι διακρίσεις και ο ρατσισμός ή είναι μια πτυχή της εδραιωμένης κοινωνικής ζωής που

3 Επίτροπος για τα ανθρώπινα δικαιώματα: Σοβαρά κρούσματα ρατσισμού από Χρυσή Αυγή και αστυνομία, iefimerida.gr, 15/4/2013 (<http://bit.ly/11NrsPt>).

4 Το πόρισμα των εφετών ανακριτριών για τη Χρυσή Αυγή, με το οποίο ζητείται η άρση της ασυλίας όλων των βουλευτών της ναζιστικής οργάνωσης, <http://jailgoldendawn.wordpress.com>, 23/2/2014 (<http://bit.ly/1qHn5EX>).

απλώς ξεσκεπάστηκε σε αυτή τη δύσκολη συγκυρία; Μπορεί άραγε να γίνει κάτι για να αντιστραφεί η τάση αυτή;

Στις παρακάτω σελίδες θα γίνει προσπάθεια να αναζητηθούν κάποιες απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά. Για τον σκοπό αυτό, θα σκιαγραφηθεί αρχικά το νομοθετικό οπλοστάσιο που διαθέτει η ελληνική έννομη τάξη για τη καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων. Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί μια αποτύπωση της πραγματικής κατάστασης της προστασίας των δικαιωμάτων από ρατσιστικές προσβολές με βάση ιδίως πραγματολογικό υλικό και εκθέσεις που έχουν δημοσιευτεί σχετικά τα δύο τελευταία χρόνια. Στο πλαίσιο της διερεύνησης αυτής θα αναδειχθούν ως κρίσιμα, εκτός από τη στάση των αστυνομικών και δικαστικών αρχών, το πεδίο της δημόσιας επικοινωνίας και, κυρίως, αυτό της εκπαίδευσης. Έτσι, θα καταστεί δυνατόν υπό το φως του υλικού αυτού να αποτιμηθεί η ικανότητα του Ελληνικού κράτους να αντιτάξει μια αποτελεσματική στρατηγική κατά της εξάπλωσης των ρατσιστικών και διακρισιακών φαινομένων. Η παρούσα έκθεση θα καταλήξει έτσι σε μια δέσμη ιδεών και προτάσεων για τις κατευθύνσεις που θα ήταν αναγκαίο να ακολουθήσει εφ' εξής η κινητοποίηση των θεσμικών μηχανισμών και της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα για την ανάσχεση της ρατσιστικής απειλής σήμερα.

www.selectresplast.gr

η **απόρριψη**
ΔΕΝ ΕΧΕΙ **χρώμα!**

II. ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΕΡΑ

Αποτελεί συνήθη αντίδραση πολλών παραγόντων της πολιτικής ζωής στην Ελλάδα, όταν αποδεικνύεται καθ' οιονδήποτε τρόπο η ύπαρξη κάποιου σοβαρού και επώδυνου προβλήματος, όπως εν προκειμένω η ανησυχητική άνοδος και διάχυση ρατσιστικών φαινομένων στη χώρα, να αποζητούν την άμεση αντιμετώπισή του με νομοθετικά μέτρα που υποτίθεται θα το καταπολεμούν αποτελεσματικά. Έτσι άλλωστε μπορούν να παρακάμψουν πρόσκαιρα έστω τη μομφή της αδράνειας μεταθέτοντας όμως στη πράξη τη λήψη συγκεκριμένων αποφάσεων και, κυρίως την υλοποίηση του νέου πλαισίου και πάλι στο μέλλον. Υπονοείται λοιπόν σταθερά ότι το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο είναι ανεπαρκές, γιατί, αλλιώς, αν δηλαδή ήταν επαρκές, δεν θα υπήρχε λόγος να φτάσει το πράγμα ως εδώ. Ωστόσο, δύσκολα θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς την ελληνική έννομη τάξη μη εξοπλισμένη απέναντι στο ρατσιστικό φαινόμενο, τουλάχιστον αν συγκρίνει κανείς τα θεσμικά εργαλεία που διαθέτει, θεωρητικά τουλάχιστον, με αυτά πολλών άλλων δυτικών δημοκρατιών και μάλιστα μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επισημάνθηκε παραπάνω ότι ο ρατσισμός, ως κοινωνικό φαινόμενο και, κυρίως, κοινωνική πρακτική εκδηλώνεται με μια απέραντη ποικιλία τύπων προσωπικής και συλλογικής στάσης απέναντι στους άλλους. Κοινή συνισταμένη ωστόσο όλων αυτών των μορφών είναι το ότι προκαλούν, επιφέρουν, απειλούν ή και συνιστούν οι ίδιες κάποιο δεινό ή δυσμενή μεταχείριση κάποιου ή κάποιων προσώπων για μόνο τον λόγο ότι είναι διαφορετικοί/διαφορετικές, δηλαδή λόγω του ανήκουν τους σε μια ομάδα εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά κοκ., διακριτή από αυτή στην οποία ανήκει ο υιοθετών τέτοια στάση. Αυτό, όπως επισημάνθηκε, φαίνεται καταρχήν προβληματικό από τη σκοπιά της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Το να επιφυλάσσει όμως δυσμενή μεταχείριση οιασδήποτε μορφής σε κάποιους απλά και μόνο για κάτι που είναι, για κάποιο στοιχείο της ταυτότητάς τους, αποτελεί μια σοβαρή κλιμάκωση σε σχέση με το να μεταχειριστείς κάποιον άδικα κάποια στιγμή. Το βαθύτερο και πλέον προβληματικό στοιχείο στο ρατσιστικό φαινόμενο είναι ότι τέτοιες στάσεις ή μορφές μεταχείρισης υποτιμούν ή και ολοκληρωτικά αρνούνται στο πρόσωπο των θυμάτων τους αυτή την ίδια την ιδιότητα αυτών ως φορέων ανθρώπινης αξιοπρέπειας επί ίσοις όροις με κάθε άλλο πρόσωπο.

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΔΕΣΜΕΥΣΕΙΣ

Από τη σκοπιά αυτή το ισχύον Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας είναι κατ' αρχήν ξεκάθαρο στην προσήλωσή του σε αρχές ριζικά ασυμβίβαστες με τον ρατσισμό. Ήδη με το άρθρο 2 παρ. 1 αναγορεύει σε πρωταρχικό καθήκον των οργάνων του κράτους τη προστασία και σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, ενώ με το άρθρο 5 παρ. 1 αναγνωρίζει πανηγυρικά στον καθένα ένα θεμελιώδες δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα τη προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή, στο πλαίσιο που ορίζουν το Σύνταγμα, τα δικαιώματα των άλλων και τα χρηστά ήθη. Η παρ. 5 του ίδιου άρθρου εγγυάται στον καθένα απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας, χωρίς διάκριση, εθνικότητας, φυλής γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Οι συγκεκριμένες αρχές, σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα άρθρα του κεφαλαίου αποτελούν ένα γενικότατο μεν αλλά πλήρες και συνεκτικό κανονιστικό βάθρο πάνω στο οποίο η Ελληνική Δημοκρατία θα μπορούσε να είχε οικοδομήσει ένα αποτελεσματικό νομοθετικό πλαίσιο προστασίας και σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και καταπολέμησης των φαινομένων ρατσιστικής προσβολής της.⁵

Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο και αποκαλυπτικό εν προκειμένω ότι το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο για την καταπολέμηση του ρατσισμού στην Ελλάδα δεν προήλθε από μια εσωτερική αναγκαιότητα της εγχώριας κοινωνικής και πολιτικής ζωής, αλλά μάλλον ως «έξωθεν» επιβληθέν κατόπιν άτυπων πιέσεων που ασκήθηκαν σε διαφορετικές μάλιστα περιόδους προς την ελληνική κυβέρνηση από διεθνείς οργανισμούς και φορείς της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών.⁶

Η χώρα έχει υπογράψει και κυρώσει, καθιστώντας τα έτσι νόμο του κράτους, μια σειρά από διεθνή συμβατικά κείμενα που, στοχεύοντας κατ' αρχήν στη προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, περιλαμβάνουν ρυθμίσεις κατά της εκδήλωσης ρατσιστικών συμπεριφορών. Ιδιαίτερης σημασίας φυσικά είναι η Σύμβαση της Ρώμης του 1950 «για τη προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» (ΝΔ 53/74), στην οποία η χώρα μας επαναπροσχώρησε μετά την αποβολή της κατά τη διάρκεια της επτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας. Στο άρθρο 14 αυτής προβλέπεται ότι τα δικαιώματα και ελευθερίες που η σύμβαση κατοχυρώνει «πρέπει να διασφαλίζονται για όλα τα πρόσωπα ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, συμμετοχής σε εθνική μειονότητα, παρουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως».⁷

5 Για τα ζητήματα καταπολέμησης του ρατσισμού στη βάση του κανονιστικού υποβάθρου του εθνικού μας συντάγματος βλ. αντί άλλων, Αριστόβουλου Μάνεση, *Όψεις και αντιμετώπιση του ρατσισμού*, στο Θεωρία και Πράξη, τ. ΙΙ, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σ. 665 επ.

6 Αναδρομή σε ένα Ελληνικό παράδοξο, Αντιρατσιστική νομοθεσία με ατέλειες ή παραλείψεις, εφημερίδα ΕΘΝΟΣ, 9/6/2013, (<http://bit.ly/1tmrqg8>)

7 Βαρόνουςας σημασίας δε εν προκειμένω είναι και η παρ. 2 του άρθρου 20 του ν. 2462/1997 ο οποίος κύρωσε το «Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα» σύμφωνα με την οποία κάθε επίκληση εθνικού, φυλετικού ή θρησκευτικού μίσους, που αποτελεί υποκίνηση διακρίσεων, εκθρότητας ή βίας απαγορεύεται από το νόμο. Ρυθμίσεις στοχευμένες συγκεκριμένα σε εκδηλώσεις μισαλλοδοξίας και ρατσισμού, ακόμη και αν τότε δεν χρησιμοποιείτο αυτός ο όρος, η Ελλάδα διαθέτει ήδη από πολύ νωρίς με τη θέση σε ισχύ του ν. 3091/1954, με τον οποίο κυρωνόταν η σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας όπου ρητώς προβλέπεται ότι πρέπει να τιμωρείται από τους ποινικούς νόμους η άμεση και δημόσια προτροπή προς διενέργεια γενοκτονίας.

Οι κυριότερες συγκεκριμένες δεσμεύσεις της χώρας στο πεδίο της καταπολέμησης του ρατσισμού αποτυπώνονται στο Ν. 494/1970 με το οποίο κυρώθηκε και τέθηκε σε ισχύ στο εσωτερικό δίκαιο της χώρας η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών της 21.12.1965 για την εξάλειψη κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων. Με βάση το άρθρο 4 της Σύμβασης αυτής τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να καταστήσουν ποινικά κολάσιμη κάθε διάδοση ιδεών που βασίζεται σε φυλετική ανωτερότητα και μίσος και κάθε παρότρυνση προς φυλετική διάκριση ή πράξεις βίας εναντίον οποιασδήποτε φυλής ή ομάδας προσώπων άλλου χρώματος ή άλλης εθνολογικής προέλευσης. Πρέπει δε να επισημανθεί ότι η παρακολούθηση της τήρησης των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση αυτή αλλά και το εν γένει συμβατικό κανονιστικό πλαίσιο του ΟΗΕ όσον αφορά τη καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων έχει ανατεθεί σε ένα ειδικό όργανο που λειτουργεί στο εσωτερικό του οργανισμού, την Επιτροπή για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων (CERD).

Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ «ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ» ΝΟΜΟΣ

Οι δεσμεύσεις που απέρρεαν από τη τελευταία αυτή σύμβαση –και οι σχετικές διεθνοπολιτικές πιέσεις που ασκούσαν ασφυκτικά στη κυβέρνηση για την υλοποίησή τους⁸– ήταν και ο γενεσιουργός λόγος του βασικού νομοθετήματος της ελληνικής έννομης τάξης. Πρόκειται για τον περιβόητο ν. 927/79 «περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις».⁹ Το νομοθετικό αυτό κείμενο, που ψηφίστηκε μάλιστα από όλα τα κόμματα του κοινοβουλίου, προέβλεπε με τις σύντομες ρυθμίσεις του τον ποινικό κολασμό όποιου:

- α) «δημοσίως, είτε προφορικώς είτε διά του τύπου ή διά γραπτών κειμένων ή εικονογραφήσεων ή παντός ετέρου μέσου εκ προθέσεως προτρέπει εις πράξεις ή ενεργείας δυναμένas να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βίαν κατά προσώπων ή ομάδος προσώπων εκ μόνου του λόγου της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των» και
- β) «δημοσίως κ.λπ. εκφράζει ιδέας προσβλητικές κατά προσώπου ή ομάδος προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των».

Ήδη από τότε ωστόσο είχε ασκηθεί έντονη κριτική για το γεγονός ότι οι ρυθμίσεις αυτές αφ' ενός παρέλειπαν ολωσδιόλου τη μεία –άρα και τον ποινικό κολασμό– διακρισιακών συμπεριφορών που εκδηλώνονται σε βάρος της θρησκευτικής ετερότητας, αφ' ετέρου δε προϋπέθεταν

8 Πρβλ. χαρακτηριστικά τη δήλωση του τότε υπουργού δικαιοσύνης κατά τη τροποποίηση του 1984: «Εμείς προσθέτουμε μόνο μια φράση («του Θρησκευάματος»). Γιατί το κάνουμε; Διότι υφίσταται συνεχώς πίεση η Ελλάδα στους διεθνείς οργανισμούς και στον ΟΗΕ. Και έχει καταστεί η χώρα μας αδικαιολόγητα ύποπτος», όπ. π., εφημερίδα ΕΘΝΟΣ.

9 Για μια αξιολόγηση των ρυθμίσεων του νομοθετήματος αυτού βλ. τις μελέτες δύο δικαστών, των Γ. Αποστολάκη, «Η ποινική καταστολή των φυλετικών, εθνικών και θρησκευτικών διακρίσεων», περιοδικό Ποινική Δικαιοσύνη 2002 σ. 1184, και Γ. Βούλγαρη, «Εγκλήματα μίσους», Ποινική Δικαιοσύνη 2010 σ. 711 επ.

για την εφαρμογή τους την υποβολή έγκλησης από τα θύματα ή θιγόμενους. Σχετική μάλιστα τροπολογία τότε για τη προσθήκη των θρησκευτικών διακρίσεων απερρίφθη κατ' επίκληση δήθεν ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής. Υπήρχε δε και παραμένει διάχυτη η αίσθηση ότι η συγκεκριμένη παράλειψη οφειλόταν σε αντίρροπες πιέσεις που ασκούσε η Εκκλησία της Ελλάδος φοβούμενη ότι η ρητορική μερικών ορθοδόξων ποιμαντόρων θα ενέπιπτε στο ρυθμιστικό πεδίο του νόμου. Οι αντιδράσεις αυτές απέτρεψαν τη προσθήκη αυτή για αρκετά έτη, καθώς ούτε η επόμενη κυβέρνηση των σοσιαλιστών κατάφερε να υπερικήσει τις αναστολές της και να προσθέσει την υπαγωγή των θρησκευτικών διακρίσεων στη ρύθμιση του νόμου μόλις με μια τροπολογία που εισήχθη στο άρθρο 24 του ν. 1419/1984, κατά την οποία «Όπου στον παρόντα νόμο αναφέρεται η φυλετική ή εθνική καταγωγή προστίθεται και η περίπτωση του θρησκέυματος».¹⁰ Το γεγονός ωστόσο ότι μέχρι και τις αρχές του 2000 καμία περίπτωση εφαρμογής του συγκεκριμένου νομοθετήματος δεν είχε ακόμη υπάρξει, πέρα από ελάχιστες σποραδικές εγκλήσεις που αρχειοθετήθηκαν άμεσα από τις δικαστικές αρχές χωρίς να οδηγήσουν σε διώξεις, υποδαύλιζε εκ νέου τις διεθνείς πιέσεις για τη διευκόλυνση της υλοποίησης της στοχοθεσίας του νόμου δια της μετατροπής των προβλεπομένων αδικημάτων σε αυτεπαγγέλτως διωκόμενα. Η αλλαγή αυτή επήλθε τελικά μόλις με το άρθρο 39 παρ. 4 του ν. 2190/2001, χωρίς ωστόσο όπως αποδείχθηκε να οδηγήσει αυτή σε κάποιο από αποτέλεσμα.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Ο ΝΟΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

Ο ν. 927/1979 εκφράζει ορισμένο τύπο αντιρατσιστικής στρατηγικής που στηρίζεται περισσότερο στη καταπολέμηση της διακίνησης «προσβλητικών ιδεών», όπως τις αποκαλεί, ή συμπεριφορών με ισχυρό ρατσιστικό συμβολικό φορτίο και λιγότερο στη καταπολέμηση καθ' εαυτή των ρατσιστικών πρακτικών που κάνουν την εκδήλωσή τους στην καθημερινότητα της κοινωνικής ζωής. Από τη σκοπιά αυτή πιο φιλόδοξη και υποσχόμενη ήταν η στρατηγική που ανέπτυξαν τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήδη από το 1996, τα μέλη προέβλεψαν με το άρθρο 13 της Συνθήκης του Άμστερνταμ τη δυνατότητα του Συμβουλίου, αποφασίζοντας ομόφωνα, μετά από πρόταση της Επιτροπής και διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, να αναλάβει κατάλληλη δράση για τη καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Η πρώτη πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν η Κοινή Δράση της 15ης Ιουλίου 1996 (96/443/ΔΕΥ) με την οποία εξειδικεύθηκαν συγκεκριμένες κατευθύνσεις και μέτρα με στόχο τη διασφάλιση της αποτελεσματικής διεθνούς δικαστικής συνεργασίας, υποχρεώνοντας κάθε κράτος-μέλος να καταστήσει συγκεκριμένες συμπεριφορές ποινικά κολάσιμες.

10 Ελληνική αντιρατσιστική νομοθεσία: «Γεννήθηκε» το 1979, αλλά ακόμη δεν έχει ενηλικιωθεί...», εφημερίδα Ημερησία, 1/6/2013, (<http://bit.ly/1s3cF3L>).

Μολονότι στην παραπάνω δράση βασική επιδίωξη ήταν η καταπολέμηση των διακρίσεων και της μισαλλοδοξίας, οι σχετικές πρωτοβουλίες περιορίστηκαν στην υιοθέτηση συγκεκριμένων κατασταλτικών μέσων κατά συμπεριφορών που υποκινούν διακρίσεις και φυλετικό ή εθνικό μίσος. Ενώ όμως η καταπολέμηση των εκδηλώσεων μισαλλοδοξίας, που αναπαρήγαγε τη στρατηγική της καταπολέμησης των συμβολικών συμπεριφορών, προσέλαβε πιο συγκεκριμένες κατευθύνσεις μόλις το 2008, υπό την πίεση της ανερχόμενης πλέον σε ευρωπαϊκό επίπεδο άκρας δεξιάς, το ενδιαφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης απορρόφησε κυρίως η προσπάθεια εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση του περισσότερο διάχυτου φαινομένου των διακρίσεων στη καθημερινότητα της κοινωνικής ζωής των κρατών μελών και κατ' εξοχήν στα πεδία της εκπαίδευσης, της απασχόλησης και της παροχής υπηρεσιών.

Η στρατηγική αυτή υιοθετεί ή προσχωρεί στις κατευθύνσεις ενός λιγότερο ηπειρωτικού και περισσότερο αγγλοσαξονικού προτύπου, που είχε δοκιμασθεί κατ' αρχάς με το Civil Rights Act του 1964, στις ΗΠΑ και εν συνεχεία με το νομοθετικό πλαίσιο που ανέπτυξε τη δεκαετία του 90 η Μεγάλη Βρετανία. Κύρια κανονιστική έκφραση της στρατηγικής αυτής της ΕΕ ήταν δύο διάσημες Οδηγίες, συγκεκριμένα:

- α) η Οδηγία 2000/43/ΕΚ «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής» στους τομείς της απασχόλησης, της εργασίας, της συμμετοχής σε σωματεία και επαγγελματικές οργανώσεις, καθώς και στην εκπαίδευση, τις κοινωνικές παροχές και την πρόσβαση στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών, και
- β) η Οδηγία 2000/78/ΕΚ «για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» αποκλειστικά στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας. Οι προβλέψεις των εν λόγω Οδηγιών μεταφέρθηκαν στο εσωτερικό της ελληνικής έννομης τάξης με τον ν. 3304/2005 για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού». Με τις ρυθμίσεις του νόμου αυτού η χώρα απέκτησε μια σειρά από νεωτερικά εργαλεία που δημιουργούσαν την ελπίδα ότι εφαρμοζόμενα θα αποτελέσουν μια σοβαρή ανάσχεση των διάχυτων φαινομένων ρατσισμού και μισαλλοδοξία στη καθημερινότητα.

Οι ρυθμίσεις αυτές επεδίωκαν να αποσαφηνίσουν την ίδια την έννοια των διακρίσεων, προσφέροντας λειτουργικούς ορισμούς τόσο για τις άμεσες διακρίσεις, όσες δηλαδή δεδηλωμένα διενεργούνται για λόγους αναγόμενους στη ταυτότητα αυτού που τις υφίσταται, όσο και για τις λεγόμενες έμμεσες, που υποκρύπτονται δηλαδή πίσω από εκ πρώτης όψεως ουδέτερες ρυθμίσεις αλλά συνεπάγονται συστηματικά τη δυσμενέστερη συγκριτικά μεταχείριση των φορέων ορισμένης ταυτότητας. Αποτελεί περαιτέρω τομή για την προστασία της προσωπικής ταυτότητας η ρητή υπαγωγή της παρενόχλησης και της εντολής για διάκριση στην έννοια των διακρίσεων. Κυρίως όμως οργανώνεται ένα σύνθετο και εν μέρει καινοφανές πλέγμα μηχανισμών προστασίας του θιγόμενου προσώπου και μεταφέρεται το βάρος της απόδειξης περί συνδρομής αθέμιτης διάκρισης από τον εγκαλούντα θιγόμενο στον εγκαλούμενο, με υποχρέωση του πρώτου να τεκμηριώσει την καταγγελία του εις βάρος του δεύτερου απλώς εκ πρώτης όψεως. Επιπλέον δε, σύμφωνα με το άρθρο 16 του νόμου, σε περίπτωση παραβίασης της απαγόρευσης της διακριτικής μεταχείρισης για λόγους εθνικής ή φυλετικής καταγωγής ή θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού,

κατά τη συναλλακτική διάθεση αγαθών ή προσφορά υπηρεσιών στο κοινό, επιβάλλονται και ποινικές κυρώσεις. Τέλος, υλοποιώντας σχετική απαίτηση των Οδηγιών για ανάθεση της εποπτείας της τήρησης των ρυθμίσεων τους σε ανεξάρτητα όργανα, ο νόμος αναγορεύει τον Συνήγορο του Πολίτη σε φορέα εφαρμογής και προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης στον δημόσιο τομέα και τον εξοπλίζει με ειδικά εργαλεία (εκπόνηση ανεξάρτητων ερευνών, παροχή πληροφοριών, δράσεις προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης) που συμβάλλουν στην αποτελεσματικότερη εκπλήρωση της θεσμικής του αποστολής. Για τον ιδιωτικό δε τομέα σε τέτοιο ρόλο αναγορεύει την ιδρυόμενη από αυτόν στο Υπουργείο Δικαιοσύνης Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης και το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας για τις υποθέσεις που εμπίπτουν στο πεδίο της απασχόλησης, με ανάλογες αρμοδιότητες.¹¹

Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΤΡΟΥ

Ωστόσο, η έμφαση που προσέδωσε η στρατηγική της ΕΕ κατά των διακρίσεων στη μεσολαβητική παρέμβαση ανεξάρτητων, διοικητικής φύσης, οργάνων του κράτους στη κοινωνική καθημερινότητα δεν εμπόδισε παράλληλες προσπάθειες εκσυγχρονισμού του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου για την ποινική αντιμετώπιση των ρατσιστικών φαινομένων. Κι εδώ προωθητικό ρόλο διαδραμάτισε η εκτεταμένη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με τη συστηματική παράλειψη των αστυνομικών και δικαστικών αρχών της χώρας να διερευνούν αποτελεσματικά το ενδεχόμενο ρατσιστικού κινήτρου για τη τέλεση κάποιου ποινικού αδικήματος. Επισημαίνεται ωστόσο ότι παρά το γεγονός ότι η εξέλιξη αυτή διευρύνει το αξιόποιο ορισμένων συμπεριφορών, ωστόσο δεν προσθέτει νέα αδικήματα στη ποινική νομοθεσία, αλλά αντιμετωπίζει, προβλέποντας επαχθέστερες συνέπειες σχετικά, τις ρατσιστικές συμπεριφορές που, ως συγκεκριμένες συμπεριφορές, ούτως ή άλλως τιμωρούνται ήδη ποινικά, με χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις αυτές των εγκλημάτων κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας. Έτσι, με το άρθρο 23 παρ. 1 του ν. 3719/2008 προστέθηκε στο άρθρο 79 παρ. 3 του Ποινικού Κώδικα σχετικά με την επιμέτρηση της ποινής ότι «η τέλεση της πράξης από μίσος εθνικό, φυλετικό, θρησκευτικό ή μίσος λόγω διαφορετικού γενετήσιου προσανατολισμού κατά του παθόντος συνιστά επιβαρυντική περίσταση», ενώ στη συνέχεια, σχετικά πρόσφατα, με το άρθρο 66 του ν. 4139/2013, η απαρίθμηση των λόγων μισαλλοδοξίας τροποποιήθηκε με την αντικατάσταση του γενετήσιου από τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τη καινοτομική προσθήκη της ταυτότητας φύλου. Επίσης με την ίδια τροποποίηση προβλέπεται πλέον ότι σε περίπτωση συνδρομής ρατσιστικού κινήτρου η επιβληθείσα ποινή δεν αναστέλλεται.

Η ρητή πρόβλεψη του επιβαρυντικού ρατσιστικού κινήτρου διαθέτει ιδιαίτερη πρακτική σημασία καθώς με αυτόν τον τρόπο παρέχει τη δυνατότητα στους ποινικούς μηχανισμούς της δημοκρατίας να εστιάζει στο τμήμα εκείνο της εγκληματικότητας με τα πλέον επώδυνα για το θύμα και επικίνδυνα για τα δικαιώματα του ανθρώπου χαρακτηριστικά. Η ρύθμιση αυτή ανα-

11 Για μια παρουσίαση του νόμου αλλά και μια προσπάθεια πρώτης αποτίμησης των καινοτομιών του βλ. Ειδική Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη ως φορέα προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης για το έτος 2005, (<http://bit.ly/1qwYoMJ>).

μενόταν να λειτουργήσει σε συνέργεια με τη εκπεφρασμένη πανηγυρικά βούληση της Ελληνικής Αστυνομίας να αναζητεί εφ' εξής συστηματικά τυχόν ρατσιστικά κίνητρα των καταγγελλόμενων σε αυτή αδικημάτων και να συλλέγει και καταγράφει σε μόνιμη βάση σχετικές πληροφορίες και περιστατικά μέσω ενός συγκεκριμένου εντύπου. Η δέσμευση αυτή εκφράσθηκε με την υπ' αριθ. πρωτ. 7100/4/3/24.05.2006 εγκύκλιο του τότε Αρχηγού ΕΛ.ΑΣ. με θέμα «*Η αντιμετώπιση του ρατσισμού, της μισαλλοδοξίας και της μη ανεκτικότητας κατά την αστυνομική δράση*». Όπως όμως διαπίστωσε κατ' επανάληψη ο Συνήγορος του Πολίτη, η εγκύκλιος αυτή περιέπεσε πολύ σύντομα μετά την έκδοσή της σε αχρηστία.¹² Σοβαρές ελπίδες εντατικοποίησης της συνέργειας των αστυνομικών υπηρεσιών με τις δικαστικές αρχές για την αποτελεσματική καταπολέμηση των ρατσιστικών συμπεριφορών και κυρίως της ρατσιστικής βίας γέννησε η δημιουργία, με το ΠΔ 132/2012, νέων εξειδικευμένων υπηρεσιών σε κάθε Αστυνομική Διεύθυνση της ΕΛ.ΑΣ. με τον εύγλωττο τίτλο Τμήματα ή Γραφεία Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας.

* * *

Έχοντας περιδιαβεί το υφιστάμενο στην Ελλάδα θεσμικό οπλοστάσιο, θα αποκόμιζε κανείς την ιδέα ότι, παρά τα όποια -σοβαρά- κενά του, ο εξοπλισμός αυτός θα είχε ενεργοποιηθεί για την ανάσχεση των φαινομένων μισαλλοδοξίας και ανοικτού πλέον ρατσισμού που εκδηλώνουν πολιτικές ομάδες της άκρας δεξιάς ή για την αποτελεσματική αντιμετώπιση πρακτικών διακρίσεων σε βάρος μελών ευάλωτων ομάδων, ιδίως δε αλλοδαπών, στη καθημερινότητα της κοινωνικής ζωής. Είναι λοιπόν καιρός να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στο διαθέσιμο πραγματολογικό υλικό της εκδήλωσης ρατσιστικών και διακρισιακών φαινομένων, πριν επιχειρήσουμε μια σύντομη αποτίμηση της αξίας των υφιστάμενων θεσμικών μέσων.

12 Βλ. Ειδική Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη, Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του, Αθήνα – Σεπτέμβριος 2013, σ. 44.

ο φανατισμός
ΔΕΝ ΕΧΕΙ **χρώμα** !

III. Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΙΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΑΛΙΕΣ ΕΘΝΙΚΟΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΜΙΣΑΛΛΟΔΟΞΙΑ

Στη σημερινή κατάσταση, η απαίτηση για κοινωνική δικαιοσύνη συχνά καταλήγει στην πρόταση για την επίτευξη ομοιογένειας και ομοιομορφίας, πολιτικού και εθνοτικού τύπου και στη διαμόρφωση μιας φανταστικής σκέψης σχετικά με την ανωτερότητα των Ελλήνων, καθώς ο λαϊκισμός, ο εθνικισμός και ο ρατσιστικός λόγος είχαν ήδη προταθεί σε ευρύ τμήμα του ελληνικού λαού εδώ και χρόνια. Οι διαχωριστικές γραμμές που χαράσσονται και ολοένα βαθαίνουν, μαζί με την πολιτική αντιπαράθεση που θρέφει η οικονομική κρίση στη Ελλάδα, όλο και περισσότερο εκφράζονται ως ρατσιστική βία. Βία που στρέφεται κατά ομάδων-στόχων που δεν είναι αρεστές σε αυτούς που την ασκούν: μετανάστες, Τσιγγάνους, ομοφυλόφιλους, Εβραίους, μουσουλμάνους, Θρακιώτες μειονοτικούς, πολιτικά αντίθετους. Η διάχυση της βίας κατά του διαφορετικού και, κυρίως, του αδύναμου διεισδύει ακόμη και στους μύχιους χώρους της ιδιωτικότητας, κωδικοποιεί ακόμη και ιδεολογικά τον περιρρέοντα σεξισμό σε βάρος γυναικών και διαποτίζει και αυτή την παραδοσιακή κυριαρχία του άρρενος μέσα στον «οίκο» ως ενδοοικογενειακή βία.

Με την υποτίμηση της σημασίας της ισονομίας και της ισοπολιτείας, την ανοχή, ακόμα και την υποστήριξη, της βίας που χρησιμοποιείται ως πολιτικό μέσο με στόχο την υποκατάσταση των αρμόδιων κρατικών θεσμών και οργάνων, δημιουργούνται απατηλές ψευδαισθήσεις -επιστροφή της χαμένης οικονομικής ευημερίας, ανασυγκρότηση της κοινωνίας με φυλετικούς όρους, νομιμοποίηση της βίας από τη στιγμή που «το κράτος δεν κάνει την δουλειά του». Οι πολιτικές αυτές πρακτικές, είτε από μέρους πολιτικών, είτε μέσων μαζικής ενημέρωσης και πολιτών συνεπικουρούν τις ισχυρές τάσεις αμφισβήτησης των δημοκρατικών κεκτημένων, συγκεκριμένα της δικαιοκρατίας και της αξίας του κοινοβουλευτισμού που διασφάλισαν την κοινωνική ειρήνη και την ελευθερία, όπως την βίωσε τα τελευταία σαράντα περίπου χρόνια η ελληνική κοινωνία.

Ο ρατσισμός διχάζει, εμποδίζει την ανάπτυξη ατόμων και ομάδων, απειλεί την ειρηνική συνύπαρξη, οξύνει τις ανισότητες και στις πιο ακραίες του εκφράσεις, όπως αυτές που ζούμε σήμερα στην Ελλάδα, απειλεί ανθρώπινες ζωές και τους ίδιους τους δημοκρατικούς θεσμούς.

Πλάι, ωστόσο, στις πλέον επιθετικές του εκφράσεις, υπάρχουν και οι «μη προφανείς» μορφές ρατσισμού -αυτές οι «εκλεπτυσμένες» πρακτικές που κρύβουν προκαταλήψεις και αρνητικά στερεότυπα, τα οποία αναπαράγονται μέσω του λόγου, των συμπεριφορών, των συνηθειών, έτσι που συχνά δεν αντιλαμβανόμαστε απόλυτα πώς λειτουργεί και πώς εκδηλώνεται στην καθημερινότητά μας. Είναι ενδεικτικά από αυτή την άποψη τα συμπεράσματα έρευνας της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εργασίας, η οποία τονίζει ότι «δίχως εμπεριστατωμένη έρευνα και καταγραφή, οι ρατσιστικές πρακτικές παραμένουν τόσο αόρατες ώστε συχνά τα ίδια τα θύματά τους δεν τις συνειδητοποιούν». Αποτύπωση της κατάστασης των εργασιακών διακρίσεων στην Ελλάδα περιέχεται στις εκθέσεις των οργανώσεων *Αντιγόνη* (2013)¹³, PICUM¹⁴, Human Rights Watch¹⁵ και ENAR¹⁶.

Το 2012 παρατηρήθηκε δραματική αύξηση του αριθμού ρατσιστικών επιθέσεων. Αιτούντες άσυλο, μετανάστες, κοινοτικά κέντρα, μαγαζιά και τζαμιά, είχαν βρεθεί στο επίκεντρο επιθέσεων που από το καλοκαίρι και μετά αναφέρονταν σε καθημερινή σχεδόν βάση. Τα θύματα των επιθέσεων αποτελούν συνήθως οι πιο ευάλωτοι, φτωχοί και ανυπεράσπιστοι ξένοι-νόμιμοι ή χωρίς χαρτιά- ανάμεσά τους γυναίκες και παιδιά. Οι δράστες είναι ομάδες των 5-10 ή και περισσότερων ανδρών, συχνά με μία-δύο γυναίκες, όλοι ντυμένοι στα μαύρα, και συνήθως έχουν καλυμμένα τα πρόσωπά τους. Χρησιμοποιούν ρόπαλα, μαχαίρια, αλυσίδες ή σπασμένα μπουκάλια και συχνά έχουν μαζί τους σκύλους για εκφοβισμό. Τα θύματα σπάνια καταγγέλλουν τις επιθέσεις σύμφωνα με τις μαρτυρίες, αλλά κι όταν το κάνουν, πολύ σπάνια αυτό φαίνεται να οδηγεί σε αποτελεσματική απονομή δικαιοσύνης.¹⁷ Η αποσιώπηση ενός εγκλήματος είναι βία από μόνη της, καθώς ενισχύει τους εγκληματίες και διευρύνει τον κύκλο του αίματος. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, υπάρχει το ίδιο εγκληματικό μοτίβο: αυτόκλητες ομάδες πολιτοφυλακής που παίρνουν το «νόμο» στα χέρια τους.

Πολλές ομάδες πολιτών αντιμετωπίζουν καθημερινά τον ρατσισμό, αλλά και διακρίσεις, όπως πρόσφατα έφερε στο προσκήνιο η συζήτηση για το σύμφωνο συμβίωσης, το γάμο και την σχέση γονέων και τέκνων στα ομόφυλα ζευγάρια, όπου και αναδείχθηκαν τα ελλείμματα της εθνικής νομοθεσίας, αλλά και της ελληνικής κοινωνίας γενικότερα όσον αφορά στην αντιμετώπιση των ομοφυλόφιλων και των ομόφυλων ζευγαριών. Η ελλιπής διάκριση κράτους-εκκλησίας δυσχεραίνει την ισονομία και ισοπολιτεία απέναντι στους ετερόδοξους και αλλόθρη-

13 ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2013, Καταγραφή φαινομένων, ζητημάτων και κρουσμάτων ρατσισμού, διακρίσεων, ξενοφοβίας αλλά και Ερευνητικών Μελετών ή Καλών Πρακτικών της Διοίκησης στους 6 κρίσιμους τομείς της Απασχόλησης, της Νομοθεσίας, της Εκπαίδευσης, της Στέγασης, της Ρατσιστικής Βίας & της Υγείας & Πρόνοιας (<http://bit.ly/1INsRFP>), πρόσβαση 29 Ιουνίου 2014.

14 EU MIGRATION POLICY: A Push Back for Migrants' Rights in Greece?, picum.org, Ιούνιος 2014, (<http://bit.ly/1tEVEyS>).

15 Hate on the Streets, hrw.org, 10/7/2012, (<http://bit.ly/1AqUvd6>).

16 Shadow Report on Racism in Greece 2012-2013, (<http://bit.ly/1nGahLr>).

17 Πρβλ. τη περίπτωση Αφγανού πολίτη που μαχαίρωσαν στο στήθος και την πλάτη, το Σεπτέμβριο του 2011, αλλά του οποίου η δίκη αναβλήθηκε 7 φορές. Όταν πάλι ένας πατέρας και ο 14χρονος γιος του δέχτηκαν βάνουση επίθεση με αλυσίδες, μαχαίρια και σπασμένα μπουκάλια, ο πατέρας, που είχε ζήσει τη βία στο Αφγανιστάν, μίληκε μπροστά για να σώσει το παιδί του, και τραυματίστηκε ο ίδιος σοβαρά. «Με χτυπούσαν για να με σκοτώσουν» είπε. Χαρακτηριστική δε περίπτωση είναι αυτή ενός πολιτικού πρόσφυγα και πάλι που έδερναν σε ένα στενό στο κέντρο της Αθήνας. Όταν σηκώθηκε αιμόφυρτος και κοίταξε ψηλά γύρω του για βοήθεια, κάποιος από τα γύρω μπαλκόνια τον παρότρυναν να σωπήσει και να φύγει, βλ. Μίσος στους δρόμους: Η ξενοφοβική βία στην Ελλάδα, Human Rights Watch, Ιούλιος 2012, (<http://bit.ly/1qHSHdj>).

σκους –παράδειγμα το πρόσφατο σχέδιο νόμου «*Οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεων τους στην Ελλάδα*» που σύμφωνα με την ΕΕΔΑ είναι «*δέσμιος ενός «ελληνοχριστιανικού συντηρητισμού», το οποίο αντιμετωπίζει την ελεύθερη εκδήλωση θρησκευτικών και άλλων πεποιθήσεων ως διακινδύνευση της κοινωνικής συνοχής και τάξης και στην ουσία δεν προστατεύει, αλλά περιορίζει τη θρησκευτική ελευθερία την οποία θέτει υπό τον κρατικό έλεγχο*».¹⁸ Οι καταδίκες από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε βάρος της Ελληνικής Δημοκρατίας για τα θέματα των Ρομά είναι συχνές¹⁹, σπάνια όμως προβάλλονται στη δημόσια συζήτηση. Ακόμη, σύμφωνα με την ειδική έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη, υπήρξε αύξηση 25% στις διακρίσεις λόγω φύλου σε χώρους εργασίας στην Ελλάδα –«είναι σαφής η αντανάκλαση της κρίσης και των συνεπειών της τόσο στο επίπεδο της εργασίας και της απασχόλησης των γυναικών όσο και στο επίπεδο της αυξημένης ανάγκης προστασίας της μητρότητας και της οικογένειας»²⁰.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΡΑΤΣΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η δολοφονία του εικοσιεπτάχρονου Πακιστανού Σαχτζάτ Λουκμάν (Ιανουάριος 2013) δεν είναι μια «μεμονωμένη περίπτωση». Ήρθε να προστεθεί σε μια μακρά σειρά οδυνηρών περιστατικών που καταμαρτυρούν την προέλαση μιας ιδεολογίας μίσους, η οποία, όχι μόνο στρέφεται εναντίον της ισότιμης συμμετοχής των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, αλλά και επιτίθεται στην ίδια την ανθρώπινη υπόστασή τους. Η άμεση σύλληψη και προφυλάκιση σε αυτή την περίπτωση των δραστών αποτελεί θετική εξαίρεση στη μέχρι τώρα πρακτική των διωκτικών αρχών. Ωστόσο, η άρνηση να συμπεριληφθεί στο κατηγορητήριο το ενδεχόμενο ρατσιστικό κίνητρο, είναι ίσως επιφαινόμενο της παρατεταμένης αδυναμίας του ελληνικού νομικού και πολιτικού συστήματος να συλλάβει την ένταση και την έκταση της ρατσιστικής βίας.

Σύμφωνα με στοιχεία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Βίας²¹, μέσα στο 2013, σημειώθηκαν 166 ρατσιστικά χτυπήματα με 320 θύματα στην Ελλάδα –ένα χτύπημα μέρα παρά μέρα. Τα 143 περιστατικά αφορούν μετανάστες ή πρόσφυγες, τα 22 αφορούν άτομα της κοι-

18 Παρατηρήσεις επί σχεδίου νόμου «*Οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεων τους στην Ελλάδα*», ΕΕΔΑ, 3/4/2014 (<http://bit.ly/1q92DPj>).

19 «Για παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση και των διατάξεων της Σύμβασης που απαγορεύουν τις διακρίσεις, καταδικάστηκε η Ελλάδα από το ΕΔΑΔ. Προηγήθηκε προσφυγή 23 γονέων Ρομά, που διαμαρτυρήθηκαν για τον αποκλεισμό των παιδιών τους από τα δημοτικά σχολεία στους Σοφάδες Καρδίτσας και την υποχρεωτική εκπαίδευσή τους σε σχολεία μόνον για παιδιά Ρομά.» Το Βήμα, 30/5/2013 (<http://bit.ly/1piUZVL>).

20 Αύξηση 25% στις διακρίσεις λόγω φύλου σε χώρους εργασίας στην Ελλάδα, skai.gr, 7/4/2014 (<http://bit.ly/YriJZb>).

21 Έκθεση για τη ρατσιστική βία το 2013, Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, 2/4/2014, (<http://bit.ly/1hhsNFa>). Σχετικά με το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας και τη λειτουργία του βλ. και παρακάτω κεφ. V.

νότητας ΛΟΑΤ και ένα περιστατικό εναντίον συνηγόρου θυμάτων. Τα περιστατικά του 2013 σημείωσαν κατακόρυφη άνοδο, αφού μόνο στη Μανωλάδα καταγράφηκαν 155 θύματα εργασιακής εκμετάλλευσης με ρατσιστικό κίνητρο και τραυματισμοί των 35 εξ αυτών. «Μιλώντας για το 2013 δεν μπορούμε παρά να μιλάμε για τη Χρυσή Αυγή. Αλλά η Χρυσή Αυγή δεν μονοπωλεί την ρατσιστική βία. Αυτή έχει πολλές μορφές», τόνισε ο πρόεδρος της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Κωστής Παπαϊωάννου. Σύμφωνα με την έκθεση για το 2013, 75 περιπτώσεις αφορούν βαριές σωματικές βλάβες, απλές σωματικές βλάβες 58 περιπτώσεις, λεκτική βία 27 περιπτώσεις, ασέλγεια 1 περίπτωση, αυθαίρετες προσαγωγές 12 περιπτώσεις, προσβολή θρησκείας 1 περίπτωση, εμπρησμό 2 περιπτώσεις, διατάραξη οικιακής ειρήνης 3 περιπτώσεις, με θύματα 296 άνδρες, 11 γυναίκες, 1 διεμφυλικό άνδρα, 12 διεμφυλικές γυναίκες, ενώ ο μέσος όρος ηλικίας των θυμάτων ήταν τα 29 έτη. Από τα 166 περιστατικά που κατέγραψε το Δίκτυο μόνο τα 33 έχουν καταγγελλεί στην αστυνομία και έχει κινηθεί ποινική διαδικασία, καθώς τα θύματα φοβούνται να καταγγείλουν τη ρατσιστική βία. Καταγράφηκε ακόμη ανησυχητική αύξηση των περιστατικών όπου η αστυνομική συνδέεται με τη ρατσιστική βία. Από τα 44 περιστατικά βίας από ένστολους που καταγράφηκαν το 2013, τα 23 συνέβησαν σε χώρους κράτησης. Το Δίκτυο επισημαίνει με έμφαση πως το επόμενο διάστημα κατά το οποίο θα βρίσκονται σε εξέλιξη οι δίκες των μελών της Χρυσής Αυγής, απαιτείται ιδιαίτερη μέριμνα για την προστασία των υπερασπιστών των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μαρτύρων των ρατσιστικών επιθέσεων οι οποίοι ενδέχεται να στοχοποιηθούν λόγω αυτών τους των ιδιοτήτων.

Ένα σκηνικό τρόμου με ρατσιστικές επιθέσεις εναντίον μεταναστών, με τη δράση των Ταγμάτων Εφόδου της Χρυσής Αυγής και φαινόμενα ατιμωρησίας στην Ελλάδα, παρουσίασε η βρετανική εφημερίδα Guardian. Το ρεπορτάζ έχει τίτλο «Φόβος και βδελυγμία στην Αθήνα» και προβάλλει συγκλονιστικές μαρτυρίες μεταναστών που δέχθηκαν δολοφονικές ρατσιστικές επιθέσεις. Οι εικόνες-σοκ με τη δράση των ακροδεξιών κάνουν το γύρο του κόσμου, προκαλώντας ανησυχία για το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας που παίρνει επικίνδυνες διαστάσεις στη χώρα μας. Όπως καταγγέλλουν οργανώσεις μεταναστών, το πογκρόμ ρατσιστικών επιθέσεων στην Ελλάδα δεν έχει προηγούμενο. Η βρετανική εφημερίδα αναφέρεται στη δράση της Χρυσής Αυγής και αφήνει αιχμές εναντίον της Αστυνομίας για διασυνδέσεις με το ακροδεξιό κόμμα. «Επιτελείς της Αστυνομίας είχαν την ευκαιρία να εξουδετερώσουν τους θύλακες του φασισμού αλλά δεν το έπραξαν. Το κράτος θέλει να κρατήσει τα φασιστικά στοιχεία σαν «ρεζέρβα» για να τα χρησιμοποιήσει κυρίως εναντίον της Αριστεράς. Ενώ ορισμένοι έχουν ήδη δράσει ως προβοκάτορες σε διαδηλώσεις», είπε αξιωματικός της αστυνομίας στη Guardian.²²

Οι 281 διασταυρωμένες καταγγελίες που καταγράφηκαν σε 16 μήνες με πηγές τα μέσα ενημέρωσης, τις ΜΚΟ, και τον ίδιο τον Συνήγορο του Πολίτη, καταδεικνύουν ότι η βία στους δρόμους με στόχο τον «Διαφορετικό», με βάση την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, τη φυλή, το χρώμα, τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή το θρήσκευμα, είναι φαινόμενο υπαρκτό και συνεχώς εντεινόμενο. Οι περιπτώσεις που καταγράφονται στην έκθεση «*Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του*»²³ αποτελούν την κορυφή του παγόβουνου. Η πλειοψηφία

22 Guardian για ρατσιστική βία Χρυσής Αυγής, Video από MegaTV, 27/10/2012 (<http://bit.ly/1CKLZJR>).

23 Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του, Συνήγορος του Πολίτη, Σεπτέμβριος 2013 (<http://bit.ly/1nGP7wG>).

των ρατσιστικών επιθέσεων, για διάφορους λόγους, είτε δεν καταγγέλλεται καθόλου είτε καταγγέλλεται, αλλά δεν καταγράφεται, είτε καταγράφεται, αλλά όχι ως ρατσιστική. Η αδράνεια και η απροθυμία των αστυνομικών, η άρνηση σύλληψης των δραστών ή καταγραφής των περιστατικών και, από την πλευρά των θυμάτων, ο φόβος είτε της σύλληψης είτε του στιγματισμού και η πεποίθηση ότι δεν πρόκειται να δικαιωθούν, μοιάζουν με συγκοινωνούντα δοχεία. Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για κλασική περίπτωση αθέατης εγκληματικότητας, στη μεγάλη έκταση της οποίας φαίνεται να συμβάλει η στάση και συμπεριφορά αστυνομικών και άλλων κρατικών οργάνων. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε περιοχές στις οποίες κατά τεκμήριο, αλλά και από τα στοιχεία της παρούσας έρευνας, παρατηρείται ιδιαίτερη έξαρση του φαινομένου, όπως π.χ. σε μεγάλο τμήμα του κέντρου της Αθήνας, τα αστυνομικά τμήματα καταγράφουν –στην καλύτερη περίπτωση– πολύ μικρό αριθμό περιστατικών όπου αναγνωρίζεται ρατσιστικό κίνητρο. Ο Συνήγορος θεωρεί ότι ο δημόσιος λόγος καλλιεργεί και στη συνέχεια εκμεταλλεύεται τον παρατηρούμενο «κοινωνικό πανικό» εις βάρος μελών ευάλωτων εθνικών ομάδων, δυσφημώντας, πέραν των άλλων, τη χώρα και τους Έλληνες πολίτες. Προς διάφευση αυτού του «κοινωνικού πανικού» κινούνται πάντως τα επίσημα στοιχεία για την εγκληματικότητα, αφού, σύμφωνα με αυτά, διαπιστώνεται μείωση της σοβαρής εγκληματικότητας το 2012, ενώ και η σημαντική πλειοψηφία των δραστών είναι ημεδαποί. Στην κατεύθυνση της μείωσης του φόβου του εγκλήματος και της καταπολέμησης της ξενοφοβίας, ο Συνήγορος θεωρεί ότι η συμβολή των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι απαραίτητη και κρίσιμη.

Η Διεθνής Αμνηστία προχώρησε σε ανακοίνωση σχετικά με την ρατσιστική βία στην Ελλάδα, επισημαίνοντας πως «η ατιμωρησία, η υπερβολική βία και οι δεσμοί με τη Χρυσή Αυγή μαστίζουν την ελληνική αστυνομία». Η έκθεση της οργάνωσης «Κράτος εν κράτει: Κουλτούρα κακομεταχείρισης και ατιμωρησίας στην ΕΛ.ΑΣ.»²⁴ μιλά για συνεχιζόμενες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από μέλη των σωμάτων ασφαλείας. «Η έρευνά μας δείχνει ότι η αποτυχία στην περίπτωση της Χρυσής Αυγής αποτελεί μόνο την κορυφή του παγόβουνου. Ο παγιωμένος ρατσισμός, η χρήση υπερβολικής βίας και η βαθιά ριζωμένη κουλτούρα ατιμωρησίας αποτελούν μάλιστα για την ελληνική αστυνομία. Διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις έχουν αποτύχει μέχρι στιγμής να αναγνωρίσουν - και πόσο μάλλον να αντιμετωπίσουν- τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από αστυνομικούς και τη συνεχιζόμενη ατιμωρησία», δήλωσε η Jezgerca Tigani, Αναπληρώτρια Διευθύντρια του Προγράμματος της Διεθνούς Αμνηστίας για την Ευρώπη και την Κεντρική Ασία. «Είναι επείγουσα η ανάγκη να γίνουν βαθιές μεταρρυθμίσεις στον τρόπο επιβολής του νόμου, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας ενός ανεξάρτητου μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών για την αστυνομία, ο οποίος θα διερευνά ισχυρισμούς για παράνομη συμπεριφορά αστυνομικών. Οι ελληνικές αρχές πρέπει να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στις δομές επιβολής του νόμου», αναφέρει η ανακοίνωση στην ίδια έκδοση. Η έκθεση αυτή δημοσιεύτηκε την ίδια στιγμή που είδε το φως της δημοσιότητας η είδηση του βάνουσου βασανισμού μέχρι θανάτου, Αλβανού βαρυποινίτη στις φυλακές Νιγρίτας.

24 Κράτος εν κράτει: κουλτούρα κακομεταχείρισης και ατιμωρησίας στην ελληνική αστυνομία, Διεθνής Αμνηστία, 2014 (<http://bit.ly/1ots1yO>).

Η ΕΣΤΙΑΣΗ ΤΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟΝ ΠΛΗΘΥΣΜΟ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΡΙΔΙΟ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μολονότι στο στόχαστρο των εκδηλώσεων του ρατσισμού σήμερα, είτε ως απλών διακρίσεων είτε ως παρενοχλήσεων έως και άσκησης φυσικής βίας κατά προσώπων, ενδέχεται να περιέλθει οποιοσδήποτε φορέας «ετερότητας», λ.χ. ένα ΛΟΑΤ πρόσωπο ή το μέλος μιας παραδοσιακής εγκώριας μειονότητας, στην Ελλάδα σήμερα τα καταγεγραμμένα περιστατικά αφορούν στη μεγάλη τους πλειοψηφία μετανάστες και κυρίως όσους δεν έχουν άδεια παραμονής («χωρίς χαρτιά»). Η δυσανεξία μεγάλων ομάδων του τοπικού πληθυσμού απέναντι στο φαινόμενο των εντατικών μεταναστευτικών ροών προς τη χώρα τα τελευταία 20 χρόνια δεν οφείλεται στην απλή συνάντηση με το διαφορετικό, αλλά συνδέεται ευθέως μέσα στο χρόνο με τους όρους της αναγκαστικής λίγο πολύ αυτής συμβίωσης.

Οι κοινωνικές έρευνες έως το 2010 κατέγραφαν απλά μια παγιωμένη αρνητική γνώμη των Ελλήνων για τους αλλοδαπούς, μια έλλειψη θετικής άποψης για το ρόλο του μετανάστη, όποιος και να είναι αυτός ο ρόλος, άποψη που μπορεί να κινείται σε ένα ευρύ σχετικά φάσμα, από την πλήρη αδιαφορία για τη θέση του στην ελληνική κοινωνία μέχρι και την κατηγορηματική αρνητική γνώμη γι' αυτόν. Μετά το 2010 αυτό αλλάζει σημαντικά. Ένα μεγάλο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, με τη βοήθεια πολλών ΜΜΕ ²⁵, εσωτερίκευσε το γεγονός της μετανάστευσης ως ένα «κοινωνικό πρόβλημα» ή «απειλή», κάτι το οποίο διευκολύνει τη βασική στρατηγική διαχείρισης του κράτους να το αναγάγει σε ιδεολογικό διακύβευμα δημόσιας τάξης και ασφάλειας εξυπηρετώντας την εύρυθμη λειτουργία πολλών μηχανισμών και επιπέδων. Η μετανάστευση κατασκευάστηκε, οριοθετήθηκε και αντιμετωπίστηκε μέχρι τις ημέρες μας ως πρόβλημα και όχι ως κοινωνικοπολιτισμικό γεγονός.

Ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος και ένας άτυπος κοινωνικός ρατσισμός αντικατέστησαν μια μεταναστευτική πολιτική ένταξης των αλλοδαπών στην ελληνική κοινωνία. Το αλλοδαπό φθινό εργατικό δυναμικό από τις γειτονικές χώρες την δεκαετία του 1990 εξωθήθηκε σε ένα ημιπαράνομο καθεστώς καθώς η αδυναμία της διοίκησης να διαχειριστεί τα ζητήματα παραμονής, εργασίας και ένταξης οδήγησε βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα σε σοβαρές παρενέργειες. Οι αλλοδαποί βρίσκονται συχνά –και ευκολότερα– αντιμετώπι με το ποινικό σύστημα και εκπροσωπούνται μαζί στις ελληνικές φυλακές –και τα δύο σχετίζονται άμεσα με την ελλειμματική ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία. Η άποψη, βάσει της οποίας η ανεργία, η εγκληματικότητα, η φτώχεια απορρέουν από τη μετανάστευση, κυριαρχεί στην επίσημη δημόσια συζήτηση και αναπαράγεται σε όλο το φάσμα της κοινωνίας. Η κοινωνική ομάδα των μεταναστών χαρακτηρίστηκε με αρνητικά στερεότυπα και προκαταλήψεις από επίσημους και ανεπίσημους φορείς του δημόσιου λόγου παγιώνοντας ένα βαθύτατο κοινωνικό χάσμα. Η κρίση συνέβαλε στη μετατόπιση προς την παρανομία ενός μεγάλου αριθμού μεταναστών που είχαν προηγουμένως ενταχθεί στις διαδικασίες νομιμοποίησης. Επιδιώκεται να δημιουργηθούν οι όροι και οι συνθήκες αποχώρησης ενός υπολογίσιμου μέρους των αλλοδαπών από την Ελλάδα.

25 «Τα ΜΜΕ και το νερό στο μύλο του φασισμού», histologion-gr.blogspot.gr, talos (Μιχάλης Παναγιωτάκης), 6/11/13 (<http://bit.ly/1rTXWuc>).

Ο θεσμικός και άτυπος κοινωνικός έλεγχος των αλλοδαπών εξυπνήρησε τόσο ως απειλή-προτροπή υπέρ της διατήρησης της παράνομης διαμονής και εργασίας τους, αλλά και προς τη συρρίκνωση των μισθών τους υπό το βάρος της απέλασης και σύλληψης. Πίσω από το επιχείρημα ότι η Ελλάδα δεν «αντέχει» τόσους μετανάστες, ελλοχεύει ο φόβος αλλοίωσης των υφιστάμενων οικονομικοκοινωνικών συσχετισμών και ιεραρχήσεων της εθνικής κοινωνίας, που οικοδομείται με τα προτάγματα στην εκπαίδευση.

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία διαμορφώνουν ακόμη το δημόσιο χώρο και τη δημόσια σφαίρα. Στις πόλεις οι μετανάστες αποτελούν μια κοινωνικά και πολιτισμικά αποκλεισμένη ομάδα, για την οποία δεν σχεδιάζονται ποτέ αστικοί χώροι. Οι περιοχές εγκατάστασης των προσφύγων και των μεταναστών καθορίζονται κυρίως από την εγγύτητα στην εργασία ή σε κάποιο συγκοινωνιακό κόμβο, που επιτρέπει τη σχετικά γρήγορη πρόσβαση σε αυτή, καθώς και από το χαμηλό ενοίκιο. Η αγορά κατοικίας στα κέντρα των πόλεων, από τις δεκαετίες από το '80 και μετά έφθινε και οι τιμές των ακινήτων και των ενοικίων έπεφταν. Η εγκατάσταση των μεταναστών ήρθε να γεμίσει αυτό το κενό. Ταυτόχρονα, πολλοί ιδιοκτήτες ακινήτων αποκόμισαν κέρδη σε σχέση με την ποιότητα και την αξία των διαμερισμάτων τους, νοικιάζοντάς τα παράνομα, σε μεγάλο αριθμό μεταναστών (ακόμα και με την ημέρα ή με την εβδομάδα), στοιβάζοντάς τους σε ελάχιστο χώρο. Ακόμη δημιουργήθηκαν για τη διαμονή μεταναστών συγκεκριμένης καταγωγής, μεσούσης της οικοδομικής ανάπτυξης, καινούργιες φθηνές οικιστικές περιοχές, όπως η Κυψέλη και τα Λιόσια στην Αττική ή η Νικόπολη στη Θεσσαλονίκη.

Στην πόλη εγγράφεται και η μικροεπιχειρηματική δραστηριότητα κάποιων μεταναστών, που παράγεται από την ίδια τη συσσώρευση ικανού αριθμού μεταναστών σε κάποιες περιοχές και δημιουργεί ζήτηση για ορισμένες εξειδικευμένες υπηρεσίες και προϊόντα (internet και phone shops, mini market με προϊόντα των χωρών καταγωγής, φθηνά εστιατόρια και καφενεία, ταξιδιωτικά πρακτορεία, πρακτορεία εφημερίδων, μεταφραστικά γραφεία). Ταυτόχρονα, η ύπαρξη τέτοιων μικρών επιχειρήσεων, επιβεβαιώνει ότι οι μετανάστες δεν είναι απλά ένα παθητικό αντικείμενο προς εκμετάλλευση, αλλά μπορούν να αναπτύξουν ανεξάρτητες στρατηγικές επιβίωσης. Οι Ασιάτες και Αφρικανοί μικρέμποροι είναι συνηθισμένο θέαμα εδώ και αρκετά χρόνια. Η διαρκώς μετακινούμενη πραμάτεια και οι διακινητές της έχει προκαλέσει την οργή των εμπόρων, την απαξία των πολιτών και το κυνηγητό της (δημοτικής) αστυνομίας, που συχνά έχει επίσης αποτέλεσμα την καταστροφή του παράνομου εμπορεύματος και ενίοτε τη σύλληψη του παράνομου μικροπωλητή. Η κερδοφόρα αλυσίδα του παρεμπορίου όμως εδράζεται σε μια σειρά αποσιωπήσεων που χαρακτηρίζει τον δημόσιο λόγο, όπως παραγωγή του εμπορεύματος (ρούχα, τσάντες, ρολόγια, κλπ) από την Ιταλία, την Τουρκία και την Βουλγαρία, σε εργοστάσια με ελάχιστο κόστος (με την εργασία εργατών χωρίς χαρτιά που δουλεύουν σε απάνθρωπες συνθήκες και μηδαμινά μεροκάματα), μεγαλοεισαγωγείς (αλλοδαποί και Έλληνες) που εισάγουν από τα παραπάνω εργοστάσια λαθραία τεράστιες ποσότητες προϊόντων στην Ελλάδα. Η ομαλή ροή του λαθρεμπορίου από θαλάσσιες ή χερσαίες οδούς κατά τα φαινόμενα διευκολύνεται από κρατικούς υπαλλήλους καθώς δεν παρατηρείται παρεμπόδιση του από ελεγκτικούς τελωνιακούς μηχανισμούς, ενώ η αποθήκευση των προϊόντων που διακινούνται δεν μπορεί να γίνει με ασφάλεια χωρίς την (συγ)κάλυψη ή συνέργεια των δικτυικών αρχών. Συνήθως Έλληνες, αλλά και αλλοδαποί, ενδιάμεσοι έμποροι αναλαμβάνουν να τροφοδοτήσουν το κύκλωμα της λαθραίας λιανικής αγοράς, μεσάζοντες που πωλούν μικρές ποσότητες εμπορεύματος στους μικροπωλητές, κυρίως Ασιάτες και Αφρικανούς, οι οποίοι συνήθως προαγοράζουν το εμπόρευμα. Επίσης τμήμα του εμπορεύματος αυτού διακινείται σε μαγαζιά, όπου

πωλείται μέσω διαφορετικής τιμολόγησης σε πολύ υψηλότερες τιμές, από μικροπωλητές που κινούνται σε ολόκληρη την Ελλάδα για να πουλήσουν έναντι ελάχιστου κέρδους το εμπόρευμα που έχουν χρεωθεί. Αυτοί λοιπόν είναι οι μόνοι που τελικά βρίσκονται σε δεινή θέση, καθώς είναι και οι μόνοι (από την αλυσίδα παραγωγής-διάθεσης) εκτεθειμένοι σε «κοινή θέα».

Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΑΠΟ ΚΑΙΡΙΟΥΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΕΣ

Η διάχυση του ρατσιστικού λόγου, ενός λόγου που απευθύνεται αποκλειστικά στους «πολίτες» αποκλείοντας τους μετανάστες, που αναφέρεται στη σχέση πολιτών-μεταναστών με συγκρουσιακούς όρους και τοποθετώντας στους πολίτες «θετικό» πρόσημο και στους μετανάστες «αρνητικό» και όπου επιλέγεται μια θολή γενικόλογια, υπερβολές, αρνητικές μεταφορές και απαξιωτικές εκφράσεις για μια συγκεκριμένη ομάδα της κοινωνίας, όπως και η κατασκευή της ξενοφοβίας, βασίστηκαν στην προϋπάρχουσα κατάσταση, αν και εξελίχθηκαν γρήγορα. Καθώς τα κόμματα διαμορφώνουν συνήθως τις αντιλήψεις που προσλαμβάνει η κοινωνία για τη μετανάστευση, είναι εξαιρετικά ανησυχητικό το γεγονός, ότι «κατεστημένα πολιτικά κόμματα απορρόφησαν και αναπαρήγαγαν αυτή την τάση, ήδη από το 2012 με τις δηλώσεις πολιτικών για τις οροθετικές, τα κέντρα κράτησης, τους «λαθρομετανάστες», την «εισβολή στις ελληνικές πόλεις», κ.α. Έρευνα που διενήργησε το 2010-11 το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας και το Κέντρο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΚΑΝΕΠ) της ΓΣΕΕ με στόχο να καταγράψει τη στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και που ολοκληρώθηκε στις αρχές Ιανουαρίου ²⁶, δείχνει ότι οι φοιτητές στην πλειονότητά τους έχουν θετική στάση απέναντι στους μετανάστες που ζουν στη χώρα μας και θα ήθελαν η κοινωνία να τους αποδέχεται και να τους φροντίζει ισότιμα, όπως και τους Έλληνες. Το 50% των ερωτηθέντων θεωρούσε πως οι μετανάστες πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους γηγενείς, το 76,2% πως η κοινωνία πρέπει να φροντίζει όλα τα μέλη της, άσχετα με την καταγωγή τους, το 79,7% πως οι μετανάστες υφίστανται κοινωνικό ρατσισμό και το 68,4% πως βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο. Το 74,9% διαφωνούσε με την άποψη πως ένα κράτος δεν έχει καμία υποχρέωση απέναντι στους μετανάστες που ζουν σε αυτό, το 34,9% των φοιτητών ότι οι μετανάστες ευθύνονται για την αύξηση της εγκληματικότητας, ενώ το 28,1% συμφωνεί. Σημαντικό ποσοστό της τάξης του 36,9% είχε ουδέτερη στάση. Το 49,1% των ερωτηθέντων διαφωνούσε με την άποψη ότι οι ξένοι ευθύνονται για την ανεργία των ντόπιων και μόνο το 20,1% συμφωνούσε.

Ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (Fundamental Rights Agency, FRA) στην έκθεση του 2013 για θέματα ρατσισμού, διακρίσεων και μισαλλοδοξίας εστιάζει στην Ελλάδα και στην Ουγγαρία ²⁷. Κι αυτό διότι τα δύο αυτά κράτη «παρουσιάζουν το μοναδικό φαινόμενο στην ΕΕ αντιπροσώπησης στα εθνικά τους κοινοβούλια δύο κομμάτων με εξτρεμιστική ρητο-

26 Το δείγμα που κλήθηκε να απαντήσει σε συγκεκριμένες δηλώσεις ήταν 548 φοιτητές και φοιτήτριες που επελέγησαν τυχαία, από το Πανεπιστήμιο της Δυτικής Μακεδονίας, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και τα ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας και Θεσσαλονίκης, Ο ρατσισμός με αριθμούς, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 20/2/2011 (<http://bit.ly/1qAUkKb>).

27 Racism, discrimination, intolerance and extremism: learning from experiences in Greece and Hungary, European Union Agency for Fundamental Rights, 2013 (<http://bit.ly/1aZXqW0>).

ρική, τη Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα, που στοχεύει κυρίως κατά των παράτυπων μεταναστών, και την Κίνηση για μια Καλύτερη Ουγγαρία (Γιόμπικ), που στρέφεται κυρίως κατά των Ρομά και των Εβραίων». Τη νεοναζιστική Χρυσή Αυγή περιγράφει ως δομή που «οργανώνει τα μέλη της σε παραστρατιωτικές ομάδες και έχει άμεση εμπλοκή σε βίαιες εγκληματικές δραστηριότητες». Και για τα δύο κόμματα αναφέρεται ότι «παρά τις προσπάθειες να σταματήσουν τέτοιες δραστηριότητες, τα στοιχεία των ερευνών δείχνουν ότι η δημοτικότητα τους παραμένει σχετικά υψηλή, ιδιαίτερα μεταξύ των νεότερων ηλικιακών ομάδων». Από τα πλέον σημαντικά συμπεράσματα της έρευνας είναι ότι «οι δημόσιες αρχές διστάζουν να αναγνωρίσουν τη βαρύτητα και τον κοινωνικό αντίκτυπο του φαινομένου. Και τα δύο κράτη θα πρέπει να διαχειριστούν την επιρροή στην κοινή γνώμη κομμάτων με διασυνδέσεις σε παραστρατιωτικές δράσεις και εξτρεμιστική ρητορική». Τονίζεται επίσης ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ουγγαρία υπάρχει σημαντική διαφορά «στο επίπεδο της επίσημης νομικής προστασίας κατά των διακρίσεων και των εγκλημάτων μίσους ή στις προσπάθειες που γίνονται για ένταξη των μεταναστών και των μειονοτήτων στην κοινωνία» σε σχέση με τα άλλα κράτη της Ευρώπης.

Ο επικεφαλής του τμήματος Ισότητας και Δικαιωμάτων του Πολίτη του FRA, Γιάννης Δημητράκοπουλος, σε συνέντευξη του στο ΑΠΕ-ΜΠΕ ²⁸ εξήγησε γιατί ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων επέλεξε να εστιάσει στην παρούσα συγκυρία την έρευνά του στις συγκεκριμένες δύο χώρες: «Τα τελευταία δύο χρόνια παρατηρούμε στα δύο κράτη φαινόμενα ρατσισμού και βίας σε μεγάλη κλίμακα, παρά τις προσπάθειες να αντιμετωπιστούν» είπε και επισήμανε ότι «σημαντικό στοιχείο αποτελεί η αντιμετώπιση του ρατσισμού από τους κρατικούς φορείς». «Όπως λέμε στην έκθεση», συνεχίζει, «όταν συναντηθήκαμε και μιλήσαμε με φορείς της πολιτείας διαπιστώσαμε ότι κατανοούν τον ρατσισμό σε συνάρτηση με τον αριθμό των μεταναστών και την οικονομική κρίση. Οι προσπάθειες, λοιπόν, αντιμετώπισης του ρατσισμού επικεντρώνονται από την πολιτεία στη μείωση του αριθμού των μεταναστών και στη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης. Η έκθεσή μας, όμως, δείχνει ότι οι εθνικοί φορείς ανθρωπίνων δικαιωμάτων (όπως ο Συνήγορος του Πολίτη και η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου) κρούουν εδώ και πολλά χρόνια τον κώδωνα του κινδύνου στις εκθέσεις τους σχετικά με φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας». «Το βασικό συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ουγγαρία χρειάζεται να περάσει η αντιμετώπιση φαινόμενων διακρίσεων, ρατσισμού και εξτρεμισμού εκεί όπου εμφανίζονται, δηλαδή στη γειτονιά, στο σχολείο, στον δρόμο, το κλειδί είναι η συνεργασία των τοπικών φορέων. Ούτε ο δήμος μπορεί να λύσει το πρόβλημα μόνος του ούτε το σχολείο ούτε το τοπικό αστυνομικό τμήμα ούτε το τοπικό κέντρο υγείας».

Οι αυξημένες ρατσιστικές και ξενοφοβικές δραστηριότητες της «Χρυσής Αυγής» σε βάρος μεταναστών και άλλων, ζητήματα που σχετίζονται με την αντιμετώπιση των μεταναστών και οι συλλήψεις πολιτικών και άλλων ατόμων που κατηγορούνται για διαφθορά και κατάχρηση εξουσίας, μεγάλωσαν σε έκταση, αναφέρει το σχετικό με την Ελλάδα κεφάλαιο της έκθεσης του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών για τα ανθρώπινα δικαιώματα ²⁹. Τα πιο σημαντικά

28 Ο ρατσισμός μόλυβε την Ελλάδα και την Ουγγαρία, Εφημερίδα «Μακεδονία», 23/12/2013 (<http://bit.ly/1pLqpe3>).

29 Ο ρατσισμός στην Ελλάδα ανησυχεί το State Department, SigmaLive/ΚΥΠΕ, 28/2/2014 (<http://bit.ly/1wf1aqc>).

προβλήματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που καταγράφει η έκθεση του U.S. State Department, αφορούν σε απρόκλητη ρατσιστική βία κατά μεταναστών και ατόμων που θεωρούνται «ξένοι», όπως επίσης και οι συνθήκες σε κέντρα κράτησης μεταναστών και φυλακές, οι διακρίσεις εις βάρος των Ρομά και η εκμετάλλευση των παιδιών Ρομά. Άλλα προβλήματα στα ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν σε κακομεταχείριση και παρατεταμένη κράτηση των παράνομων μεταναστών, στην περιορισμένη πρόσβαση στη διαδικασία αίτησης ασύλου, στην κακομεταχείριση κρατουμένων από τις δυνάμεις ασφαλείας, στην κράτηση και απέλαση ασυνόδευτων ανηλίκων μεταναστών, στην ανεπαρκή παροχή νομικής συνδρομής και κοινωνικής υποστήριξης προς τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες, σε περιορισμούς στην ελευθερία του λόγου και της θρησκείας, στην ενδοοικογενειακή βία, σε περιστατικά αντισημιτισμού και στην εμπορία ανθρώπων. Στο κεφάλαιο των παραβιάσεων και κακοποιήσεων, παραθέτει καταγγελίες πολλών διεθνών οργανισμών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) εναντίον αστυνομικών και μελών του Λιμενικού για κατάχρηση εξουσίας σε βάρος παράνομων μεταναστών και αιτούντων άσυλο. Γράφει ότι σημειώθηκαν τουλάχιστον 35 περιστατικά κακοποίησης μεταναστών σε αστυνομικά τμήματα, κέντρα κράτησης και φυλακές, ενώ παραθέτει καταγγελία της οργάνωσης Human Rights Watch (HRW) για περιστατικά κακομεταχείρισης από την αστυνομία κατά τη διάρκεια της επιχείρησης «Ξένιος Ζευς». Αναφορά γίνεται και σε περυσινές καταγγελίες ότι έγιναν προσπάθειες επαναπροώθησης πλεούμενων που μετέφεραν πιθανούς πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο.

ΤΟ ΜΕΡΙΔΙΟ ΤΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Είναι σαφές λοιπόν ότι οι διάχυτες αρνητικές ή και ρατσιστικές στάσεις απέναντι στους αλλοδαπούς, ακόμη και στις πιο επαχθείς και βίαιες μορφές τους, δεν συναντώνται μόνο μέσα στη κοινωνική καθημερινότητα των πολιτών, αλλά βρίσκουν το αντίστοιχό τους μέσα στη λειτουργία του κράτους. Αυτό δεν συμβαίνει τόσο με τη μορφή της προσωπικής συμμετοχής οργάνων του σε ρατσιστικά επεισόδια, όσο μέσω της ανεκτικότητας ή και της ενθάρρυνσης μερικές φορές εκ μέρους του κρατικού μηχανισμού στα φαινόμενα αυτά. Κυρίως όμως η συμβολή του κράτους στο πρόβλημα -και αντίστοιχα η ευθύνη του- έγκειται σε μια γενικότερη αμυντική/φοβική αντίληψη απέναντι στην ετερότητα που εκπροσωπούν ιδίως οι μετανάστες και η οποία εμπνέει σειρά από κεντρικές πολιτικές αποφάσεις και μέτρα τη τελευταία τριετία. Επισημαίνονται έτσι ιδίως:

- Στις αρχές του 2012 η κυβέρνηση προχώρησε στη δημοσιοποίηση φωτογραφιών και προσωπικών στοιχείων εκδιδόμενων οροθετικών γυναικών. Η διαπόμπευση αυτή και πάλι συνδέθηκε με τη μετανάστευση και με την επικρατούσα ρητορική «οι μετανάστες φταίνε για όλα».
- Με υγειονομική διάταξη του Υπουργείου Υγείας καθώς και με νόμο του Απριλίου 2012 θεσπίστηκαν διατάξεις για την προστασία της δημοσίας υγείας λόγω «έξαρσης» ασθενειών κι επιδημιών (AIDS, ελονοσίας και φυματίωσης). Ειδικά, προβλέφθηκε κράτηση αλλοδαπών ή ακόμη και απέλαση αυτών επειδή αποτελούν κίνδυνο για τη δημόσια υγεία μόνο λόγω της χώρας καταγωγής ή επειδή εκδίδονται ή κατοικούν σε μέρη χωρίς στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής. Σχετικά πορίσματα των Γιατρών Χωρίς Σύνορα και των Γιατρών του Κόσμου δεί-

χνουν ότι υψηλά ποσοστά αλλοδαπών μολύνθηκαν λόγω των δυσμενών συνθηκών κράτησης στην Ελλάδα, κι ενώ δεν είχαν εισέλθει στη χώρα ασθενείς.

- Η κυβέρνηση έθεσε σε εφαρμογή την επιχείρηση «Ξένιος Δίας» (από Αύγουστο μέχρι Δεκέμβριο 2012) με την οποία προσήχθησαν περίπου 60.000 αλλοδαποί εκ των οποίων λιγότεροι από το 10% βρέθηκαν «χωρίς χαρτιά» και ως εκ τούτου οδηγήθηκαν σε κέντρα κράτησης και απελάθηκαν με συνοπτικές διαδικασίες από τη χώρα.
- Αναφορικά με το δικαίωμα στην υγειονομική περίθαλψη, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις, οι μετανάστες που έχουν ασφαλιστική κάλυψη έχουν τα ίδια δικαιώματα στις υπηρεσίες υγείας με τους Έλληνες πολίτες. Όμως, οι μετανάστες που δε διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής δικαιούνται περίθαλψη σε νοσοκομείο μόνο για έκτακτα περιστατικά και μέχρι τη σταθεροποίηση της υγείας τους. Δωρεάν ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη δικαιούνται οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες, οι δικαιούχοι επικουρικής προστασίας και ανθρωπιστικού καθεστώτος οι αιτούντες άσυλο (οι δύο τελευταίοι υπό περιορισμούς), οι αναγνωρισμένοι ως θύματα εμπορίας ανθρώπων και όλοι οι ανήλικοι.
- Η επιβολή «εισιτηρίου» των 5 ευρώ για εισαγωγή/εξέταση στα δημόσια νοσοκομεία, το θλιβερό περιστατικό όπου διοικητής δημόσιου νοσοκομείου κατέδωσε καρκινοπαθή «χωρίς χαρτιά» στις αρχές, παρόλο που αυτή είχε καταβάλει τα νοσήλια. Μια θετική πρακτική είναι η λειτουργία κοινωνικών ιατρείων, συχνά υπό την αιγίδα των ιατρικών συλλόγων, στα οποία έχουν πρόσβαση όλοι οι αλλοδαποί, ανεξαρτήτως νομικής κατάστασης, όπως επίσης και των αντίστοιχων ιατρείων υπό την εποπτεία ορισμένων ΜΚΟ.
- Η διακοπή της απόδοσης της Ελληνικής ιθαγένειας στα παιδιά μεταναστών που έχουν γεννηθεί ή φοιτήσει σε σχολείο στην Ελλάδα βάσει μέχρι πρόσφατα δημοσίευτης απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας που έκρινε αντισυνταγματικό τον ισχύοντα ν. 3838/2010. Έξι δήμαρχοι ανακοίνωσαν ότι δεν θα εφαρμόσουν την εγκύκλιο.
- Η έλλειψη ενός σαφούς και ολοκληρωμένου νομοθετικού πλαισίου για τη μετανάστευση (από το 2005). Πολλοί αλλοδαποί έχασαν τη δυνατότητα ανανέωσης της άδειας παραμονής τους είτε λόγω έλλειψης του αναγκαίου από το νόμο αριθμού ενσήμων από την εργασία τους είτε λόγω ανεπαρκούς οικογενειακού εισοδήματος. Σοβαρά προβλήματα απορρέουν από τη διαδικασία χορήγησης άδειας διαμονής για εξαιρετικούς λόγους, όπως και για το καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος. Η έλλειψη νομοθετικής πρόβλεψης για νομιμοποίηση των μεταναστών οδηγεί τους τελευταίους στην κατάθεση αίτησης ασύλου, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η ήδη κορεσμένη και αργή διαδικασία εξέτασης αιτημάτων.
- Η κράτηση των μεταναστών υπό απάνθρωπες συνθήκες, οι καταδίκες του ΕΔΑΔ και οι καταγγελτικές εκθέσεις διεθνών κι ευρωπαϊκών φορέων κι οργανισμών (CPT, Επίτροπος για τα δικαιώματα των μεταναστών κ.α.)
- Το πιο πρόσφατο και πιο χαρακτηριστικό ίσως κρούσμα της αρνητικής στάσης της πολιτικής κορυφής του κράτους απέναντι στους μετανάστες και ιδιαίτερα απέναντι στο ενδεχόμενο να διεκδικήσουν ενεργά έννομη προστασία κατά κρατικών οργάνων αποτελεί η απόπειρα

της κυβέρνησης να τροποποιήσει αιφνιδιαστικά το άρθρο 19 του μόλις εκδοθέντος μεταναστευτικού κώδικα (ν. 4251/2014). Συγκεκριμένα, στις 20 Μαρτίου 2014 κατατέθηκε διάταξη στη Βουλή σχετικά με τον Κώδικα Μετανάστευσης³⁰, που προέβλεπε «άμεση απέλαση από τη χώρα, για μετανάστες που ψευδώς καταγγέλλουν πράξεις ρατσιστικής βίας εναντίον τους». Μόνο τα καταγεγραμμένα περιστατικά ρατσιστικής βίας, από όργανα της πολιτείας και μεμονωμένα άτομα ή ομάδες, που έχουν καταγγείλει διάφοροι οργανισμοί, ενώσεις μεταναστών και ανεξάρτητοι φορείς, είναι πάντως τετραψήφιος αριθμός. Είναι προφανές ότι όλοι αυτοί αντέδρασαν έντονα, καθώς το ενδεχόμενο να χρησιμοποιηθεί αυτή η διάταξη ως φόβητρο ακριβώς για να μην καταγγέλλονται πράξεις ρατσιστικής βίας από τους μετανάστες ήταν κάτι παραπάνω από ορατό. Ο υφυπουργός Εσωτερικών κατέθεσε και απέσυρε δύο φορές την διάταξη, για να έρθει ο υπουργός να την καταθέσει και αυτός άλλες δύο φορές. Τελικώς, η διάταξη αποσύρθηκε, με την δέσμευση ότι θα κατατίθετο την επόμενη εβδομάδα με άλλη διατύπωση, χωρίς αυτό ποτέ να συμβεί μέχρι σήμερα. Ενδεικτική είναι μια αποστροφή του λόγου του υπουργού, ότι «η πολιτεία θα προστατέψει και τους λαθρομετανάστες», ενώ ο γενικός γραμματέας της κυβέρνησης, είπε ότι «η συγκεκριμένη διάταξη προστέθηκε διότι διαφορετικά οι βουλευτές της Ν.Δ. δεν θα ψήφιζαν τον Κώδικα Μετανάστευσης». Η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου³¹, που για τον Κώδικα είχε δηλώσει ότι αποτελεί «απλά, ένα μικρό βήμα μπροστά. Εν μέρει πολύ λίγα, εν μέρει πολύ αργά», την χαρακτήρισε «τροπολογία ρατσισμού και ατιμωρησίας» και εκτιμά ότι «πρόκειται για μια κατ' ουσία εκφοβιστική διάταξη, που παραβιάζει τις βασικές αρχές ενός κράτους δικαίου και πλήττει την κοινωνική ασφάλεια όλων μας». Επίσης, σημειώνει ότι «παρά την έξαρση βίαιων ρατσιστικών εγκλημάτων τα τελευταία χρόνια, η κυβερνητική πλειοψηφία φαίνεται να μην αντιλαμβάνεται ότι η υποχρέωση του κράτους να παρέχει έννομη προστασία σε κάθε πρόσωπο, ανεξαρτήτως του καθεστώτος διαμονής του στη χώρα, δεν αφορά μόνο τη σωματική ακεραιότητα των ίδιων των θυμάτων. Φαίνεται επίσης να μην αντιλαμβάνεται ότι τα αστυνομικά όργανα και τα σώματα ασφαλείας δεν μπορούν να δρουν χωρίς έλεγχο και λογοδοσία, ούτε να εξαιρούνται από την εφαρμογή του νόμου».

30 «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης»: Απλά ένα μικρό βήμα μπροστά: Εν μέρει πολύ λίγα, εν μέρει πολύ αργά, ΕΕΔΑ, 18/2/2014 (<http://bit.ly/1trgPAQ>)

31 Δελτίο Τύπου: Η ΤΡΟΠΟΛΟΓΙΑ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΤΙΜΩΡΗΣΙΑΣ, ΕΕΔΑ, 19/3/2014 (<http://bit.ly/1tHAhwv>).

IV. ΟΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Εχοντας διακριβώσει την ευρεία διάχυση ξενοφοβικών στάσεων όχι μόνο στη κοινωνική καθημερινότητα, αλλά και στις ίδιες τις λειτουργίες του κράτους και τα μέτρα που λαμβάνει, είναι εύλογο να υποθέσει κανείς ότι αυτός ο βαθμός διείσδυσης και διάχυσης του φαινομένου δεν θα ήταν δυνατός χωρίς την ουσιώδη συμβολή των βασικών μηχανισμών κοινωνικοποίησης, δηλαδή διάπλασης των κυρίαρχων συλλογικών ταυτοτήτων, και κοινωνικής επικοινωνίας. Γι' αυτό και είναι ανάγκη να στραφούμε πια στα πεδία των μέσων ενημέρωσης και των εκπαιδευτικών μηχανισμών.

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΛΟΓΟ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

A. ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ...

Στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες ευρωπαϊκές δημοκρατίες, ο δημόσιος λόγος και επικοινωνία απολαμβάνουν συνταγματικής προστασίας (αρ. 14 Συν.). Ωστόσο η νομική προστασία της επικοινωνίας διαφοροποιείται ανάλογα με το μέσο που χρησιμοποιείται. Τα έντυπα μέσα ενημέρωσης απολαμβάνουν την υψηλότερη προστασία, ώστε να μην μπορεί να ασκηθεί έλεγχος στο περιεχόμενό τους παρά μόνον σε ελάχιστες περιπτώσεις ιδιαίτερου δημόσιου συμφέροντος ή προσβολής προσωπικότητας άλλων και ποτέ προληπτικά. Αντίθετα, στα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας, ιδίως ελεύθερης πρόσβασης, ο έλεγχος περιεχομένου είναι νομικά και τεχνικά εφικτός σε εντονότερο βαθμό, υπό την εγγύηση ωστόσο μιας συνταγματικά κατοχυρωμένης ανεξάρτητης αρχής, του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ).

Η νομοθεσία που διέπει τη λειτουργία των ηλεκτρονικών μέσων, μεταφέροντας σχετικές ρυθμίσεις του ενωσιακού δικαίου στο εσωτερικό, επιδεικνύει επί της αρχής ευαισθησία απέναντι στο σεβασμό της διαφορετικότητας. Πρακτικά σημαντικότερη πτυχή της, καθότι αποτελεί τη κανονιστική βάση των ελέγχων περιεχομένου που έχει αρμοδιότητα να διεξάγει το ΕΣΡ, είναι ο Κώδικας δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών (π.δ. 77/2003), ιδίως δε το άρθρο 4 αυτού που προβλέπει ότι «1. Δεν επιτρέπεται η πα-

www.selectrespect.org

η **δικαιοσύνη**
δεν έχει **χρώμα**!

προσείσαση προσώπων με τρόπο ο οποίος, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, μπορεί να ενθαρρύνει, τον εξευτελισμό, την κοινωνική απομόνωση ή τις δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος τους από μέρος του κοινού βάσει ιδίως του φύλου, της φυλής, της εθνικότητας, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιδεολογίας, της ηλικίας, της ασθένειας ή αναπηρίας, του γενετήσιου προσανατολισμού ή του επαγγέλματος. 2. Δεν επιτρέπεται η προβολή μειωτικών, ρατσιστικών, ξενοφοβικών ή σεξιστικών μηνυμάτων και χαρακτηρισμών καθώς και μισαλλόδοξων θέσεων και γενικά δεν πρέπει να θίγονται εθνοτικές και θρησκευτικές μειονότητες και άλλες ευάλωτες ή ανίσχυρες πληθυσμιακές ομάδες.» Επιπλέον όμως σε κάθε περίπτωση όλα αυτά τα στοιχεία ετερότητας που συνιστούν τον συνήθη λόγο διακριτικής μεταχείρισης και εκδήλωσης ρατσιστικών συμπεριφορών, συνιστούν σύμφωνα με τα άρθρα 2 στοιχ. β' και 7 του ν. 2472/1997, «*ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα*» η συλλογή και επεξεργασία των οποίων, πολλώ δε μάλλον η άκριτη δημοσιοποίηση, κατ' αρχήν απαγορεύονται.

B. ...ΚΑΙ Η ΑΠΟΥΣΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΕΓΧΟΥ ΣΤΗ ΠΡΑΞΗ

Παρά τις προθέσεις της νομοθεσίας όμως, σε μια εποχή που η ρατσιστική βία κλιμακώνεται, ξεκινώντας από τη ρητορική μίσους και φθάνοντας μέχρι τις ολόενα και συχνότερες δολοφονίες μεταναστών, συχνά τα παραδοσιακά, αλλά και τα σύγχρονα (social) media, συνδράμουν στην διάχυση του εθνικιστικού λόγου. Μέσα από αυτά αναπαράγονται κατασκευασμένες παραδόσεις. Η νέα διάσταση των ηλεκτρονικών μέσων εγκαινιάζει και νέες μορφές διαλόγου. Ο όγκος των πληροφοριών στα μέσα αυτά είναι επίπλαστος καθώς έχουμε το φαινόμενο των mirror sites τα οποία αντιγράφουν την ίδια πληροφορία πολλές φορές. Επίσης η ανωνυμία και η μη εντοπίσιμη πηγή της πληροφορίας συμβάλουν σε αυτό. Τα μέσα αυτά παράγουν «γεγονότα» τα οποία τρέφουν τον τύπο και την κεντρική σκηνή. Όταν τα MME δημοσιεύουν φωτογραφίες οροθετικών γυναικών και δημόσιες συλλήψεις μεταναστών, αφήνουν χώρο για κάθε αντιδραστική αφήγηση που μπορεί να οδηγήσει και σε πράξεις βίας. Η συστηματική παρουσίαση νεοναζιστών από μεσημεριανές και βραδινές «ψυχαγωγικές» τηλεοπτικές εκπομπές μετατρέπει σε «γραφικό» και «ανθρώπινο», επομένως ακίνδυνο, το σύγχρονο πρόσωπο του φασισμού και εντάσσει στο αποδεκτό life style την επίδειξη της ωμής βίας, εν μέσω της απαξίωσης των παραδοσιακών MME, ηλεκτρονικών και έντυπων, και ενόψει της απονομιμοποίησης της πολιτικής. Συχνά, ενημερωτικές εκπομπές δεν προβάλλουν κανένα ουσιαστικό αντίλογο, ούτε μεριμνούν στα σοβαρά για την εκπροσώπηση αντίθετων απόψεων. Μέχρι την πρόσφατη δημοσιοποίηση των ευρημάτων των εισαγγελικών ερευνών σε βάρος της Χρυσής Αυγής πολλοί τηλεπαρουσιαστές με συγκατάβαση αποδέχονταν τις απλές δηλώσεις των στελεχών της Χρυσής Αυγής που διέψευδαν κάθε σχέση τους με τον ναζισμό. Στην Ελλάδα μια σειρά από αξίες και δομές που αφορούν την πρόσληψη της ετερότητας, το σεβασμό της διαφορετικότητας και την κατοχύρωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν έχουν συγκροτήσει συλλογική συνείδηση. Συχνά στα MME γίνεται μια υπερπροβολή τόσο της εθνικότητας ή της θρησκείας του δράστη ενός εγκλήματος όσο και του βαθιά λαϊκιστικού, «οργισμένου» και βίαιου λόγου (εάν όχι της βίαιης πράξης), ο οποίος είναι εμποτισμένος με φυλετικό μίσος, «νομιμοποιεί» ουσιαστικά το λόγο αυτό και εν τέλει διαμορφώνει συγκρουσιακές και εμπόλεμες συλλογικές συνειδήσεις.

Γ. Η ΜΗΝΤΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑΣ

Οι πρακτικές παραγωγής ειδήσεων σχετικά με τη διαφορετικότητα, τη μετανάστευση και το άσυλο έρχονται αντιμέτωπες με πολλαπλές προκλήσεις. Τα νέα συλλέγονται την στιγμή που συμβαίνει κάτι που μπορεί να προκαλέσει εντύπωση³², και κατά συνέπεια αξίζει να αναφερθεί. Αυτό συνήθως σχετίζεται με μια στερεότυπη αρνητική διάσταση των ίδιων των Ρομά ή των μεταναστών. Η γενική πολιτική ατζέντα επηρεάζει έντονα τον τρόπο που παρουσιάζονται στις ειδήσεις τα θέματα που σχετίζονται με το άσυλο και τη μετανάστευση. Η κάλυψη θεμάτων μετανάστευσης από τα ΜΜΕ συχνά βασίζεται στην αντίθεση μεταξύ ενός θετικού «εμείς» κι ενός αρνητικού «αυτοί». Οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και «οι άλλοι» συχνά παρουσιάζονται όχι ως μεμονωμένα άτομα, αλλά ως ομάδα, στην οποία είτε αποδίδονται χαρακτηριστικά απειλής είτε συνδέεται με προβλήματα όπως εγκληματικές πράξεις και συγκρούσεις, παρά τη χρήση σε συγκεκριμένες περιπτώσεις γενικών ανθρωπιστικών επιχειρημάτων. Το θέμα της μετανάστευσης δεν καλύπτεται από τα μέσα ενημέρωσης με μία συνεχή ροή ειδήσεων.³³ Ενώ τα ΜΜΕ τείνουν να κατακλύζουν τον ειδησεογραφικό χώρο με άμεση κάλυψη στην περίπτωση που συμβαίνει κάτι δραματικό, το ενδιαφέρον τους αυτό εκλείπει όταν οι συνθήκες είναι «κανονικές». Με αυτό τον τρόπο, ωστόσο, το κοινό μαθαίνει να συνδέει την μετανάστευση με μια θεματική «προβλήματος/ σύγκρουσης/ δυσκολίας». Η αναπαράσταση των Μουσουλμάνων από τα μέσα ενημέρωσης, γίνεται στερεοτυπικά, π.χ. η σύνδεση των μουσουλμάνων ανδρών με τον θρησκευτικό φονταμενταλισμό και η παρουσίαση των μουσουλμάνων γυναικών ως θύματα ενός οπισθοδρομικού πολιτισμού και θρησκευτικών επιταγών που τις υποτιμούν. Η έρευνα, η δημοσιογραφική κάλυψη και ο διάλογος όσον αφορά τη θέση των Μουσουλμάνων απεικονίζει το Ισλάμ ως απειλή για την ασφάλεια, τον πολιτισμό και τις θεμελιώδεις αξίες της Δύσης. Αυτό έχει επίσης οδηγήσει σε μια γενική μετατόπιση του νοήματος όταν συζητούνται θέματα μεταναστών από την έννοια της συμμετοχής προς αυτήν της σύγκρουσης, και σε ορισμένες περιπτώσεις στην ανάμιξη της εγχώριας ειδησεογραφίας με στοιχεία από εξωτερικό ρεπορτάζ σχετικά με διεθνείς συγκρούσεις.

Στα αστυνομικά δελτία εξακολουθεί να αναφέρεται η εθνική ή εθνοτική καταγωγή των υπόπτων. Φαίνεται μάλιστα ότι μειώνεται ολοένα η δημοσιογραφική ευαισθησία ως προς την παράλειψη αυτών των στοιχείων. Σε γενικές γραμμές, οι μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς είναι περισσότερο ορατοί, αναφέρονται συχνότερα και η απεικόνισή τους είναι πιο ισορροπημένη σε σχέση με εκείνη των νέων μεταναστών ή προσφύγων. Οι δημοσιογράφοι σημειώνουν επίσης ότι η ορατότητα των μεταναστών στην τηλεόραση είναι πιο εύκολο να επιτευχθεί στα πλαίσια προγραμμάτων ειδικού ενδιαφέροντος και ψυχαγωγίας, σε σχέση με τα κεντρικά δελτία ειδήσεων και τις πολιτικές εκπομπές.

32 Βλ. τη περίπτωση της Ρομά μικρής Μαρίας το 2014 στο περιοδικό TIME Europe's Roma Face 'Witch-Hunt' After Reports of Child-Snatching, 23/10/2013 (<http://ti.me/1pLswyt>). Και Η Μαρία είναι Ρομά - και έτσι θα ξαναγίνει αόρατη, άρθρο του Ζέλκο Γιοβάνοβιτς στην Αυγή, 03/11/2013 (<http://bit.ly/1BpATbL>). Επίσης, το 2012 ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων του 7^{ου} και 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Χαλανδρίου, αποφάσισε να μη γίνονται δεκτά στα σχολεία αυτά παιδιά Ρομά. Το θέμα έφτασε στο Υπουργείο Παιδείας (βλέπε <http://bit.ly/1qJbEw8>).

33 «Η χαμένη νηφαλιότητα: Μετανάστευση και ρατσιστικός λόγος στα ΜΜΕ», δημοσιογραφική ανάλυση της Χριστίνας Πάντζου για τον ξενοφοβικό λόγο στα ελληνικά μέσα ενημέρωσης την περίοδο Μάρτιος-Οκτώβριος 2012, φθινόπωρο 2013 (<http://bit.ly/1Q1jiZ>).

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στην ελληνική εκπαίδευση εντοπίζεται ανάλογη κατάσταση στα ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων με αυτήν που επικρατεί στις περισσότερες από τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής στη χώρα. Υπάρχουν ζητήματα νομοθετικού πλαισίου, ρατσιστικών πρακτικών από εκπαιδευτικούς, ρατσιστικών συμπεριφορών γονέων ή μαθητών, με μια ιδιαίτερη έξαρση την τελευταία διετία, πράγμα που συνδέεται άμεσα με την άνοδο της Χρυσής Αυγής, ενός κόμματος με δεδηλωμένο ρατσιστικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, αλλά και με την υιοθέτηση εκ μέρους της κυβέρνησης και των ΜΜΕ μιας πρόδηλα ρατσιστικής και ξενόφοβης ατζέντας.

A. ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Με βάση το ισχύον νομικό πλαίσιο λοιπόν, το ελληνικό σχολείο είναι ένα σχολείο στο οποίο μπορούν να φοιτήσουν ισότιμα και χωρίς διακρίσεις όλα τα παιδιά που ζουν στην Ελλάδα – ανεξαρτήτως νομικού καθεστώτος των ιδίων ή της οικογένειάς τους. Σύμφωνα με τον βασικό νόμο που ρυθμίζει τα εκπαιδευτικά ζητήματα τον 1566/1985, «σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά. Ειδικότερα υποβοηθεί τους μαθητές: [...] ε) Να αναπτύσσουν πνεύμα φιλίας και συνεργασίας με όλους τους λαούς της γης, προσβλέποντας σε έναν κόσμο καλύτερο, δίκαιο και ειρηνικό.» Μάλιστα, τα τελευταία 20 χρόνια το αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά εγχειρίδια τόσο της πρωτοβάθμιας, όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έχουν εναρμονιστεί σε μεγάλο βαθμό με τις παραπάνω αρχές και περιλαμβάνουν πολλές και ρητές αναφορές στα ανθρώπινα δικαιώματα, στο σεβασμό της διαφορετικότητας, στην ισότητα των δύο φύλων και σε ζητήματα ρατσισμού.

Βέβαια, η ελληνική εκπαίδευση παραμένει αρκούντως εθνοκεντρική και σε επίπεδο αναλυτικών προγραμμάτων, αλλά και σχολικών εγχειριδίων, και κάτι τέτοιο δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι βοηθά στην καλλιέργεια της ισότιμης αντιμετώπισης του «μη- Έλληνα» και στην εξάλειψη αντιλήψεων περί ανωτερότητας της «ελληνικής φυλής» που σαφώς περιέχουν έναν λανθάνοντα ρατσισμό, ο οποίος όπως αποδείχθηκε τα τελευταία χρόνια περίμενε μια αφορμή για να βγει με τον πλέον βίαιο τρόπο στο προσκήνιο.

Επίσης σύμφωνα με τον 1566/1985 στους σκοπούς της ελληνικής εκπαίδευσης περιλαμβάνεται το να υποβοηθήσει τους μαθητές «να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης.» Παρότι λοιπόν στην αμέσως επόμενη φράση διακηρύσσεται το απαραβίαστο της ελευθερίας της θρησκευτικής τους συνείδησης, είναι φανερό ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες που δεν ανήκουν στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοση βρίσκονται ήδη διακηρυκτικά σε θέση διάκρισης σε σχέση με τους ορθόδοξους χριστιανούς. Αυτό αντικατοπτρίζεται με ποικίλους τρόπους στη σχολική ζωή (ηρωική προσευχή, ύπαρξη χριστιανικών θρησκευτικών εικόνων στις σχολικές αίθουσες, σχολικές θρησκευτικές εορτές, εκκλησιασμοί κτλ.) και ιδιαίτερα στο μάθημα των θρησκευτικών που ακόμη και σήμερα είναι σε μεγάλο βαθμό κατηχητικού/ομολογιακού χαρακτήρα. Το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια σειρά διαδοχικών εγκυκλίων του Υπουργείου Παιδείας που σε διάφορες παραλλαγές δίνουν το δικαίωμα στον/ην αλλόδοξο/η μαθητή/τρια να μην παρακολουθήσει το συγ-

κεκριμένο μάθημα μετά από αίτηση του γονέα/κηδεμόνα ³⁴ δεν αίρει τη διάκριση, αφού αυτοί/ες ουσιαστικά αποκλείονται/απομονώνονται μερικώς από τη ζωή της σχολικής τους τάξης στη βάση του θρησκευάτος και στοχοποιούνται ως «διαφορετικοί.»

Τέλος, όσον αφορά το νομοθετικό πλαίσιο, αξίζει να σημειωθεί η ελλιπής ανταπόκριση της ελληνικής πολιτείας στο ζήτημα της εκπαίδευσης των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών/τριων που βρέθηκαν στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του '90, καθώς η Ελλάδα μετατράπηκε για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία της σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Χαρακτηριστικά, ο νόμος 2413/1996 με τον οποίο κυρώνεται η διεθνής σύμβαση για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και ο οποίος περιλαμβάνει 81 άρθρα έκτασης 69 σελίδων, αφιερώνει στην ίδια τη διαπολιτισμική εκπαίδευση μόλις τέσσερα άρθρα συνολικής έκτασης μισής σελίδας ³⁵. Με βάση αυτόν το νόμο λειτουργούν σήμερα 26 διαπολιτισμικά σχολεία και μερικές εκατοντάδες τάξεων υποδοχής, με τον αριθμό των τελευταίων να ποικίλλει ανάλογα με τα διαθέσιμα κονδύλια, όταν ο αριθμός των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών είναι άνω των 100.000. Όλα τα παραπάνω οδηγούν έναν μεγάλο αριθμό αυτών των μαθητών στη σχολική περιθωριοποίηση ή/και απόρριψη, καθώς πολλοί συνεχίζουν με δυσκολία τις σπουδές τους στο γυμνάσιο και με ακόμη μεγαλύτερη δυσκολία μετά από αυτό, κυρίως λόγω της ελλιπούς εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, ενώ φυσικά η διδασκαλία της μητρικής τους πέραν των διαπολιτισμικών σχολείων είναι μάλλον η εξαίρεση παρά ο κανόνας. Διαπιστώνεται λοιπόν μια έμμεση πολιτική διακρίσεων σε σχέση με αυτούς τους μαθητές, αφού η στάση της ελληνικής πολιτείας απέναντί τους πολύ απέχει από το να τους δίνει τη δυνατότητα ισότιμης εκπαιδευτικής (και συνακόλουθα επαγγελματικής) εξέλιξης.

B. ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΦΟΡΕΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΝΤΙΘΕΤΕΣ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ

Πέρα όμως από τους νόμους και τις εγκυκλίους του Υπουργείου Παιδείας υπάρχει και η καθημερινή σχολική πρακτική, στην οποία έχουν διαπιστωθεί συμπεριφορές διάκρισης, αν όχι ρατσισμού, οι οποίες εμπλέκουν τη διεύθυνση του σχολείου, συλλόγους εκπαιδευτικών ή μεμονωμένους εκπαιδευτικούς, αλλά και τη μαθητική κοινότητα και τις τοπικές κοινωνίες, συχνά σε ευθεία αντίθεση με την κείμενη νομοθεσία.

Ένα από τα γνωστότερα παραδείγματα αυτής της κατηγορίας είναι ο λεγόμενος «πόλεμος της σημαίας» που ξέσπασε για πρώτη φορά το 2000 όταν ένας Αλβανικής καταγωγής μαθητής στη Νέα Μηχανιώνα επρόκειτο, σύμφωνα με το νόμο, να είναι ο σημαιοφόρος του γυμνασίου του ως αριστούχος, πράγμα που ξεσήκωσε τεράστιες αντιδράσεις στην τοπική κοινωνία, με το μαθητή να παραιτείται τελικά του δικαιώματός του. Το ίδιο επαναλήφθηκε τρία χρόνια αργότερα με τους συμμαθητές του Αλβανού μαθητή να προχωρούν ακόμη και σε κατάληψη του σχολείου τους για να μη γίνει σημαιοφόρος. Έκτοτε το θέμα επανέρχεται συχνά-πυκνά κάθε φορά που κάποιος/α αλλοδαπός/ή μαθητής/τρια αριστεύει σε σχολείο της πρωτοβάθμιας ³⁶

34 Η τελευταία είναι η 133099/Γ2/19/09/2013 (<http://bit.ly/1tHCpop>).

35 Νόμος 2413 (ΦΕΚ Α' 124 / 14-6-1996), Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις (<http://bit.ly/1uHbMgk>).

36 «Νέα υπόθεση Τσενάι στη Χαλκιδική», Το Βήμα, 11/03/2009 (<http://bit.ly/1p2YkKJ>).

ή της δευτεροβάθμιας³⁷ εκπαίδευσης, αποκτώντας άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη δημοσιότητα, με τη σχολική κοινότητα στο πλευρό των μαθητών αυτών, αλλά και μια μερίδα μαθητών, γονέων και πολιτών πάντα να αντιδρά.

Την τελευταία τριετία ο Συνήγορος του Πολίτη επενέβη σε δύο περιπτώσεις άρνησης εγγραφής/προαγωγής αλλοδαπών μαθητών με το πρόσχημα της μη προσκόμισης νομιμοποιητικών εγγράφων παραμονής στη χώρα ή άλλων δικαιολογητικών, με τη μία μάλιστα να καταγράφεται σε διαπολιτισμικό σχολείο³⁸. Παρότι πάντως κατά καιρούς ανάλογες περιπτώσεις έχουν δει το φως της δημοσιότητας, το φαινόμενο είναι μάλλον σπάνιο. Πιο γενικό είναι το φαινόμενο να ακούγονται ποιήματα ή κείμενα σε σχολικές εθνικές εορτές τα οποία περιέχουν βαριά μειωτικούς χαρακτηρισμούς για άλλους λαούς (κυρίως τους Τούρκους). Έχουν υπάρξει επίσης καταγγελίες για ρατσιστικές/σεξιστικές συμπεριφορές εκπαιδευτικών προς μαθητές, καθώς και για εκπαιδευτικούς που καλλιέργησαν στην τάξη τους ξενοφοβικές απόψεις³⁹. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα φαινόμενα αυτά έχουν ενταθεί από το 2012 και μετά, όταν η άνοδος του ναζιστικού κόμματος της Χρυσής Αυγής «απελευθέρωσε» εκπαιδευτικούς φίλα προσκείμενους σε αυτή κάνοντας τους πιο τολμηρούς στην έκφραση τέτοιων απόψεων στο σχολικό περιβάλλον.

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι οι εκπαιδευτικοί που έχουν εκφράσει ανοιχτά ρατσιστικές αντιλήψεις είναι ένα ελάχιστο ποσοστό, ενώ πολλαπλάσιο είναι το ποσοστό των εκπαιδευτικών που αξιοποιώντας τις δυνατότητες που τους δίνει το αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά εγχειρίδια προχωρούν –ιδίως τα τελευταία χρόνια– σε πλήθος αντιρατσιστικών δράσεων, προγραμμάτων, project, προβολών στα σχολεία τους. Εξάλλου οι ρατσιστικές συμπεριφορές των μαθητών δεν γίνονται αποδεκτές από τους εκπαιδευτικούς και συνήθως γίνεται μια, ειλικρινής μεν λειψή δε, προσπάθεια να αντιμετωπιστούν με παιδαγωγικά μέσα, αφού περιορίζεται στη λεκτική καταδίκη των συμπεριφορών αυτών ή/και στην επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων, χωρίς να ασχοληθεί το σχολείο σε βάθος με το θέμα, τους θύτες ή τα θύματα.

Γ. Η ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ

Τα πράγματα είναι διαφορετικά σε σχέση με τους μαθητές, καθώς ανάμεσά τους ο σχολικός εκφοβισμός, ο αποκλεισμός, η λεκτική και σωματική βία, ακόμη και συγκρούσεις μεταξύ ομάδων μαθητών με διαφορετική καταγωγή, που βασίζονται σε ρατσιστικά κίνητρα είναι μάλλον σύνηθες φαινόμενο, το οποίο γνωρίζει πρωτοφανή ένταση από το 2012 και μετά⁴⁰. Πρόκειται για δεκάδες περιστατικά που λαμβάνουν χώρα είτε εντός είτε εκτός του σχολείου, είτε μεταξύ μαθητών είτε μεταξύ μαθητών και εξωσχολικών. Πολλές φορές μάλιστα τα περιστατικά αυτά

37 «Δεν επέτρεψαν σε Αλβανίδα να παρελάσει ως σηματοφόρος. Μέρες μισαλλοδοξίας, όπως στην υπόθεση Τσεάνι, στο ΕΠΑΛ Φαρσάλων», Λευκαδίτικα Νέα, 30/10/2012 (<http://bit.ly/WDPCCG>).

38 Συνήγορος του Πολίτη, Μη εγγραφή και μη προαγωγή στην επόμενη τάξη ανήλικων αλλοδαπών μαθητών, λόγω ελλείψεων στα δικαιολογητικά εγγραφής, Δεκ. 2013 (<http://www.synigoros.gr/resources/docs/462193.pdf>).

39 Ειδική Έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη, Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του, Αθήνα – Σεπτέμβριος 2013, σ. 59

40 όπ. π., σσ. 56-59.

ξεκινούν από μια άσχετη αφορμή και καταλήγουν σε βίαιες ρατσιστικές συμπεριφορές. Από τα περιστατικά αυτά μονάχα ένα μικρό ποσοστό γνωστοποιείται ή καταγγέλλεται στη διεύθυνση του σχολείου, με την ίδια και το σύλλογο διδασκόντων να παρεμβαίνουν, αλλά όχι πάντα, και ένα ακόμη μικρότερο ποσοστό γίνεται γνωστό έξω από τα όρια της κάθε σχολικής κοινότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί οι μαθητές που έχουν υπάρξει θύματα ή μάρτυρες τέτοιων συμπεριφορών φοβούνται τις συνέπειες μιας καταγγελίας στη διεύθυνση του σχολείου (στοχοποίηση-απομόνωση από τους συμμαθητές τους, αντίποινα), ενώ άλλοι θεωρούν ότι πρέπει «να λύνουν τους λογαριασμούς τους» μόνοι τους. Επιπλέον, οι περισσότεροι διευθυντές και σύλλογοι διδασκόντων φρονούν ότι τέτοια γεγονότα πρέπει να επιλύονται με παιδαγωγικό τρόπο εντός του σχολείου.

Ενδεικτικά, από το Συνήγορο του Πολίτη έχει καταγραφεί περίπτωση αλλοδαπής μαθήτριας που μετά από παρατεταμένη επιθετικότητα εις βάρος της εκ μέρους συμμαθητών της στο διαδίκτυο άλλαξε τελικά σχολείο χωρίς οι εκπαιδευτικοί του σχολείου της να μάθουν το λόγο παρά μόνο μετά την αποχώρησή της. Μαθητής επικοινωνήσε με το Συνήγορο του Πολίτη καταγγέλλοντας ότι ο ίδιος και ένας φίλος του γίνονταν στόχοι ρατσιστικής βίας λόγω του σεξουαλικού τους προσανατολισμού. Μαθήτρια διένειμε φυλλάδια αντιρατσιστικού περιεχομένου στο προαύλιο του σχολείου της και δέχτηκε επίθεση από μαθητή συστεγαζόμενου σχολείου. Μαθήτρια αλβανικής καταγωγής τραυματίστηκε ελαφρά σε συμπλοκή για προσωπικούς λόγους μαθητών διαφορετικής καταγωγής και την επόμενη μέρα πήγε στο σχολείο με βαρύτερα τραύματα που της τα είχε προκαλέσει επίθεση ομάδας προσώπων εκτός σχολείου. Τέλος, αποκορύφωμα όλου αυτού του κρεσέντο βίας στα σχολεία μέχρι σήμερα, παρότι δεν είναι ευθέως ρατσιστική, αποτελεί η απόπειρα ανθρωποκτονίας εις βάρος μαθητή σε σχολείο του Παλαιού Φαλήρου από 21χρονο, μέλος της νεολαίας της Χρυσής Αυγής, ο οποίος καταδικάστηκε σε δέκα χρόνια φυλάκιση χωρίς αναστολή (υπόθεση Αποστολόπουλου)⁴¹. Η αφορμή ήταν ότι το θύμα είχε εκφράσει τα αντιφασιστικά/ αντιρατσιστικά του πιστεύω σε συμμαθήτριά του, φίλη του δράστη.

Δ. Η ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Όπως γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω, η άνοδος της Χρυσής Αυγής σχετίζεται άμεσα με την αύξηση των ρατσιστικών συμπεριφορών στη σχολική ζωή και αυτό είναι ακόμη πιο φανερό αν δούμε από τη μια την αύξηση των παρεμβάσεων ρατσιστικού χαρακτήρα εκ μέρους γονέων τόσο σε σχέση με εκπαιδευτικούς όσο και σε σχέση με μαθητές, και από την άλλη τις προγραμματικές διακηρύξεις του κόμματος αυτού στον τομέα της εκπαίδευσης, καθώς και τις

41 «Υπόθεση Αποστολόπουλου κλπ.», Ιστολόγιο της Πρωτοβουλίας για την Πολιτική Αγωγή του Αντιφασιστικού Κινήματος, Απρίλιος 2014 (<http://bit.ly/1CNckCF>)

«καταγγελίες» του εναντίον συγκεκριμένων εκπαιδευτικών για «αντιρατσιστική» (για τους ίδιους ο όρος είναι φυσικά αρνητικής χροιάς) προπαγάνδα.

Όσον αφορά τους γονείς, έχουν σημειωθεί, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, περιπτώσεις όπου ζήτησαν έντονα από το σχολείο των παιδιών τους την απομάκρυνση ή τη μη εγγραφή μαθητών λόγω καταγωγής (κυρίως Ρομά), αναπηρίας ή ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών. Επίσης, εκπαιδευτικοί έχουν αναφέρει ότι γονείς τους ξεκαθάρισαν πως τα παιδιά τους πρέπει να έχουν επαφή μόνο με Έλληνες μαθητές στο σχολείο. Άλλοι γονείς, κατά κανόνα υποστηρικτές της Χρυσής Αυγής, παραπονούνται στη διεύθυνση του σχολείου για εκπαιδευτικούς που, ακολουθώντας τη στοχοθεσία του αναλυτικού προγράμματος και τις οδηγίες για τη διδασκαλία των μαθημάτων, δίδασκαν την αποδοχή του άλλου, το σεβασμό στη διαφορετικότητα, την αντίθεση στο ρατσισμό. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι κάτι ανάλογο συμβαίνει πολύ συχνά και με μαθητές που δηλώνουν ότι ανήκουν στη Χρυσή Αυγή και οι οποίοι έρχονται μέσα στη σχολική τάξη σε ευθεία λεκτική αντιπαράθεση με εκπαιδευτικούς που διδάσκουν τα παραπάνω. Και στις δυο περιπτώσεις έχουν υπάρξει λιγότερο ή περισσότερο κεκαλυμμένες απειλές προς τους εκπαιδευτικούς αυτούς.

Η Χρυσή Αυγή ως ναζιστικό κόμμα έχει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα βασισμένο στο ρατσισμό και τις διακρίσεις. Γι' αυτήν το σχολείο δεν μπορεί παρά να είναι μόνο για Έλληνες, σωματικά/ψυχικά «αρτιμελείς» και ετερόφυλους. Οι μετανάστες και γενικότερα ο Άλλος δεν έχουν θέση, σύμφωνα με τη Χρυσή Αυγή, στο ελληνικό σχολείο. Στελέχη της έχουν δηλώσει δημόσια ότι θα κάνουν εφόδους στα νηπιαγωγεία για να πετάξουν έξω τα παιδιά των αλλοδαπών και ζητούν στοιχεία για τον αριθμό των αλλοδαπών νηπίων και βρεφών στα κοινοτικά και δημοτικά νηπιαγωγεία και βρεφονηπιακούς σταθμούς⁴², στο πρόγραμμά της διακηρύσσει ότι ζητά διαχωρισμό Ελλήνων και αλλοδαπών στα σχολεία «ώστε να μη μειώνεται το επίπεδο διδασκαλίας των Ελλήνων λόγω των γλωσσικών αδυναμιών των αλλοδαπών», ενώ ζητά «επανεγγραφή των ιστορικών βιβλίων και έμφαση στο μάθημα της Ελληνικής Ιστορίας. Ειδικές εξετάσεις για τους διδάσκοντες ώστε να επιβεβαιωθεί το γνωστικό τους επίπεδο και η εθνική τους συνείδηση.»⁴³ Πέρα από τις διακηρύξεις όμως, αυτό που φαίνεται ως τακτική της τα τελευταία δύο χρόνια είναι η καταγγελία στις εκπαιδευτικές αρχές κάθε αντιρατσιστικής ή αντιφασιστικής σχολικής εκδήλωσης που υποπίπτει στην αντίληψή της -πάντα σε περιοχές που νιώθει ισχυρή- χρησιμοποιώντας είτε ιδεολογικά επιχειρήματα είτε το πρόσχημα της νομιμότητας, με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός κλίματος φόβου σε όσους εκπαιδευτικούς στέκονται με ενεργό τρόπο ενάντιοι στη ρατσιστική τους ιδεολογία. Στο πλαίσιο αυτό έχει καταγγείλει είτε στον Τύπο είτε στη Βουλή, για παράδειγμα, εκπαιδευτική επίσκεψη σε εθελοντικό σχολείο που διδάσκει ελληνικά σε μετανάστες στη Θεσσαλονίκη⁴⁴, τη διεξαγωγή απογευματινής αντιφασιστικής εκδήλωσης διοργανωμένης από εκπαιδευτικούς σε σχολικό χώρο πάλι στη Θεσσαλονίκη⁴⁵, εκπαιδευτικά προγράμματα για τη μετανάστευση και την προσφυγιά, αλλά και εκπαιδευτικούς για όσα διδάσκουν μες στην τάξη. Όλα αυτά συνήθως δεν έχουν ως αποτέλεσμα

42 Σειρά παίρνουν τα νήπια στο στόχαστρο της Χρυσής Αυγής, tvxs.gr, 11/10/2012 (<http://bit.ly/1lTo069>).

43 Πολιτικές Θέσεις Για την Χρυσή Αυγή του Ελληνισμού: ΕΘΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ (<http://bit.ly/1juezWN>, πρόσβαση 4 Ιουλίου 2014).

44 ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ: «Κομματική προπαγάνδα στα σχολεία», Γνώμη Κιλκίς Παιονίας, 5/4/2012 (<http://bit.ly/WDUxB5>).

45 Πλήθος παρεμβάσεων της Χρυσής Αυγής στα σχολεία, alterthess.gr, 16/1/2013 (<http://bit.ly/1lQ65No>).

πειθαρχικές κυρώσεις για τους εκπαιδευτικούς, λειτουργούν όμως κάποιες φορές αποτρεπτικά, υπό την έννοια ότι κάποιοι εκπαιδευτικοί κάνουν ένα βήμα πίσω στο αντιρατσιστικό τους έργο για να μη «μπλέξουν», και, βέβαια, ενθαρρύνουν τους ρατσιστές γονείς και μαθητές να γίνουν πιο επιθετικοί στο ζήτημα αυτό.

Είναι προφανές ότι όσο ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, οι διακρίσεις είναι βασικό συστατικό της κοινωνικής ζωής στη χώρα και όσο εκπορεύεται από κεντρικές πολιτικές, το σχολείο δεν θα μπορέσει να απαλλαγεί πλήρως από τέτοια φαινόμενα. Όμως, καθώς ο ρόλος του είναι παιδευτικός και ουσιαστικά αποτελεί έναν κοινωνικό θεσμό που μπορεί να επηρεάσει βαθιά τον τρόπο σκέψης και τη συμπεριφορά των μελλοντικών πολιτών, είναι επιτακτικό να ληφθούν όλα εκείνα τα μέτρα που μπορούν να το καταστήσουν πυρήνα αντιρατσισμού και κοινωνικό χώρο χωρίς διακρίσεις.

www.selectrespect.org

Ο Τρόμος
ΔΕΝ ΈΧΕΙ ΧΡΩΜΑ

V. ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

Η ΕΓΡΗΓΟΡΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000 δεν είχαν ακόμη αναδειχθεί κοινωνικές ή πολιτικές πρωτοβουλίες και συλλογικότητες με αποκλειστικό ή κύριο καταστατικό στόχο την καταπολέμηση του ρατσιστικού φαινομένου και αξιόλογη παρουσία στη δημόσια σφαίρα. Εξ αντικειμένου αντιρατσιστική δραστηριότητα με σημαντικά συχνά αποτελέσματα σε ότι αφορά την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των διακρίσεων επεδείκνυαν μέχρι τότε στην Ελλάδα μη κυβερνητικές οργανώσεις και πολιτικές οργανώσεις της αριστεράς, όπως και άλλοι φορείς της κοινωνίας των πολιτών, συνδικάτα, διεθνή ερευνητικά ινστιτούτα, αλλά και δημόσιες αρχές, όπως κατ' εξοχήν ο Συνήγορος του Πολίτη και η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο πλαίσιο παρεμβάσεων και δράσεων τους για τη προστασία των δικαιωμάτων επιμέρους αποκλειόμενων κοινωνικών ομάδων, κυρίως δε αλλοδαπών, πολιτικών προσφύγων, Ρομά, κοινοτήτων ΛΟΑΤ κλπ.⁴⁶

Έτσι, μέσω της συνεργασίας με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, οι μετανάστες και άλλες ευάλωτες ομάδες βρήκαν κάποιες φορές τρόπο να ενημερώνονται για διάφορα θέματα της ελληνικής πραγματικότητας, να μάθουν την ελληνική γλώσσα, να γνωρίσουν το νομικό πλαίσιο, να οργανώνονται και να λειτουργούν συλλογικά, να έχουν ιατρική περίθαλψη, να συνομιλούν με τους εκπροσώπους της ελληνικής κοινωνίας και τα Μ.Μ.Ε, να συζητούν για τα εργασιακά, ασφαλιστικά ακόμα και τα προσωπικά τους προβλήματα και να επικοινωνούν με τον Έλληνα πολίτη. Ζητούμενο βέβαια παραμένει η μεγαλύτερη αυτοοργάνωση των μεταναστευτικών κοινοτήτων και ομάδων που υφίστανται διακρίσεις, ώστε να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Ανοικτά θέματα παραμένουν αν και κατά πόσο διαθέτουν τους απαραίτητους για το έργο τους οικονομικούς πόρους οι αντιρατσιστικές οργανώσεις, αν είναι αποδεκτές από το ευρύ

46 Λόγω του μεγάλου αριθμού των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται εδώ και χρόνια, συχνά με αυταπάρηση των μελών τους, επιτυγχάνοντας σοβαρά αποτελέσματα, η αναφορά σε αυτές εδώ με μνεία της επωνυμίας τους θα ήταν μοιραία εξαιρετικά επιλεκτική και ως εκ τούτου άδικη για όσες τυχόν παραλείπονταν. Αντίθετα γίνεται ρητή μνεία παρακάτω αποκλειστικά σε μη κρατικούς φορείς και συλλογικότητες που έχουν ως κύριο καταστατικό τους στόχο την καταπολέμηση του ρατσισμού ιδίως με την παρούσα πολιτικά οργανωμένη του μορφή.

κοινό λόγω των δράσεων τους, αλλά και του τρόπου με τον οποίο τις επικοινωνούν σε αυτό, πόσο αποτελεσματική είναι η λειτουργία τους με εθελοντές.

Καθώς οι μη διακρίσεις είναι ένα σχετικά νέο πεδίο δικαίου, οι οργανώσεις παίζουν σημαντικό ρόλο στην πληροφόρηση σχετικά με τις δυνατότητές του. Η δικαστική προσφυγή ως στρατηγική έχει έρθει στο προσκήνιο αφού είναι μια χρήσιμη τεχνική ως μέσο υπεράσπισης στο δικαστήριο, συγκεντρώνοντας στοιχεία, αξιολογώντας περιπτώσεις και παρέχοντας υπεράσπιση. Η αρχική εστίασή της είναι η νομική ή πολιτική αλλαγή μάλλον, παρά η επανόρθωση της κατάστασης για το θύμα, αν κι αυτοί οι δύο στόχοι δεν αλληλοαναιρούνται. Η στρατηγική αυτή σκοπεύει να πάει πέρα από μια ατομική περίπτωση και να δημιουργήσει ένα πλαίσιο ενισχυμένης προστασίας για όποιον είναι ευάλωτος στη διάκριση. Αλλάζοντας το νόμο ή δημιουργώντας νομολογία, μια ατομική περίπτωση μπορεί να έχει μεγάλη επίδραση που οδηγεί στην κοινωνική αλλαγή.

Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΑ ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΣΤΟΧΕΥΣΗ

Σήμερα ωστόσο το τοπίο έχει πια αλλάξει καθώς η καταπολέμηση του ρατσισμού έχει αναδειχτεί σε αυτοτελές αντικείμενο αυτόνομης συλλογικής κινητοποίησης. Οι κατά τόπους Αντιρατσιστικές Πρωτοβουλίες (Αθήνας, Θεσσαλονίκης κ.α.), η Κίνηση «*Ενωμένοι ενάντια στο Ρατσισμό και τη Φασιστική Απειλή*» (ΚΕΕΡΦΑ) και η Κίνηση «*Απελάστε το Ρατσισμό*» (ΚΑΡ) αποτελούν κορμό των ειδικά αντιρατσιστικών πρωτοβουλιών εδώ και χρόνια, θέτοντας το ζήτημα της κοινωνικής αλληλεγγύης και της δράσης με διάφορες στοχευμένες εκστρατείες, όπως αυτή για τη χορήγηση ιθαγένειας σε όλα τα παιδιά μεταναστών ή την πιο πρόσφατη ενάντια στα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, ξεκίνησε μια εκστρατεία στις αρχές του 2012 με σύνθημα «Και ένα θύμα ρατσιστικής βίας είναι πολύ!» Παράλληλα, σε μια απόπειρα να κυθεί φως στα σιωπηλά εγκλήματα εναντίον προσφύγων και μεταναστών, δημιουργήθηκε, με πρωτοβουλία της Υ.Α. και της Εθνικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, στο οποίο συμμετέχουν 23 ΜΚΟ και άλλοι φορείς.

Η *NA.F.TH.A (Nazi Free Thessaloniki Assembly)* ή αλλιώς *Άμεση Πράξη κατά της Ρατσιστικής Βίας*, είναι μια συνεργασία ομάδων και προσώπων στη Θεσσαλονίκη που δεν περιορίζεται στην καταγραφή των νεοναζιστικών και ρατσιστικών περιστατικών. Οι στόχοι της *NA.F.TH.A.* είναι: έγκαιρη ανάδειξη και διερεύνηση των περιστατικών ρατσιστικής βίας—ατιμωτικής μεταχείρισης, νομική και ηθική υποστήριξη των θυμάτων, προσφυγή στις αρμόδιες αρχές για θεσμική αντιμετώπισή τους, δημόσια καταγγελία των περιστατικών, δικτύωση και συντονισμός ατόμων και ομάδων για οργανωμένη κοινή δράση.⁴⁷ Η *πρωτοβουλία για την Πολιτική Αγωγή του Αντιφα-*

47 Η κυριότερη περίπτωση με την οποία ασχολήθηκε η συγκεκριμένη οργάνωση-πλατφόρμα είναι η επιδίωξη της δικαστικής καταδίκης οδηγού των λεωφορείων του Οργανισμού Αστικών Συγκοινωνιών Θεσσαλονίκης για επιλεκτική μεταχείριση δύο επιβατών αφρικανικής καταγωγής τους οποίους ανάγκασε να κατέλθουν από το λεωφορείο. Επισημαίνεται μάλιστα, ότι όταν κάποιοι από τους επιβάτες σχολίασαν ότι αυτή είναι φασιστική συμπεριφορά, τους επέδειξε το μενταγιόν με το σύμβολο της οργάνωσης, φωνάζοντας απειλητικά «ναι ρε, είμαι χρυσαυγίτης, έχω και τατουάζ στο μπράτσο, έχει κανείς κανένα πρόβλημα;» βλ. σχετικά: Ο ρατσισμός, τελικά, δικάζεται. Του Ανδρέα Βασιλείου, <http://charta.gr>, 25/2/2014 (<http://bit.ly/1qBfgls>).

σιστικού Κινήματος ξεκίνησε από μια ομάδα δικηγόρων ενεργών στην *KEEPFA (Κίνηση Ενωμένοι Ενάντια στο Ρατσισμό και τη Φασιστική Απειλή)* με στόχο την εξάρθρωση της Χρυσής Αυγής όχι μόνο στους δρόμους και τις γειτονιές, αλλά και στο πεδίο της δικαστικής δίωξης που ξεκίνησε μετά τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα και με την αξίωση να είναι το αντιφασιστικό κίνημα πολιτική αγωγή στη δίκη της Χρυσής Αυγής. Η αναφορά τους προς τον Άρειο Πάγο στάθηκε καθοριστική ώστε να συμπεριληφθεί το «άγνωστο» πογκρόμ της Χρυσής Αυγής στην ογκώδη δικογραφία των ανακριτριών που χειρίζονται την υπόθεση.⁴⁸

Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΕΝΗΣ ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, στην οποία έχει βρεθεί η Ελλάδα από το 2010 περίπου, έγινε σαφές ότι η φτώχεια, όπως και ο ρατσισμός, ριζώνει βαθύτερα και αναπτύσσεται γρηγορότερα εκεί ακριβώς όπου το κράτος και οι μηχανισμοί του αποσύρονται. Η απόσυρση αυτή μπορεί να έχει τη μορφή της άρνησης συνδρομής στα πρόσωπα που τη χρειάζονται, ιδίως όταν δεν έχουν το «σωστό» χρώμα, πριν απ' όλα όμως είναι απόσυρση από το ρόλο του ως μηχανισμού επίλυσης των κοινωνικών ζητημάτων. Δεδομένης λοιπόν της αδιαφορίας του κράτους απέναντι στα προβλήματα πρόνοιας, υγείας, στέγασης, σίτισης, γίνονται προσπάθειες να καλυφθεί το κενό με πρωτοβουλίες συλλογικοτήτων και οργανώσεων πολιτών, όπως τα Κοινωνικά Ιατρεία. Κεντρικής σημασίας είναι επίσης οι εκστρατείες, όπως αυτή για το κλείσιμο των στρατοπέδων αόριστης κράτησης των μεταναστών χωρίς χαρτιά, καθώς αποτελούν ευκαιρίας σύμπτυξης συμμαχιών και συνεργειών μεταξύ φορέων δράσης. Οι φορείς αυτοί αποτελούν μόνιμους κόμβους αντιρατσιστικής δράσης, κυρίως με την παροχή μέσα από οργανωμένες δομές υπηρεσιών κοινωνικής στήριξης και αλληλεγγύης. Στις ρατσιστικές προκαταλήψεις με μεγάλη δυσκολία είναι δυνατόν να αναταχθούν πρωτοβουλίες απλώς με ορθολογική επιχειρηματολογία, ή προβολή προτύπων συμπόνοιας και ανθρωπισμού, ή ευκαιριακή επίδειξη μαχητικότητας με μια «περιοδική» πορεία διαμαρτυρίας στις συνοικίες όπου μένουν κυρίως μετανάστες. Η πραγματική δυνατότητα επενέργειας στην οπτική γωνία των γηγενών πολιτών παρέχεται μόνο μέσα από δράσεις προσωπικής συνεύρεσης και συνεργασίας μέσα από δομές αλληλεγγύης, ιδίως όταν βρίσκονται όλοι στην ίδια θέση, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει όταν προσφεύγουν στα συσσίτια ή τις δομές αλληλέγγυας εκπαίδευσης/ιατρικής φροντίδας. Η λογική της ανθρωπιστικής καμπάνιας, ή ακόμη χειρότερα της θεσμοποίησης του αντιρατσισμού, αποδείχθηκε απρόσφορη (βλ. Ημέρα Κατά του Ρατσισμού). Όπως πιστοποιεί η εμπειρία ήδη του σχετικού «εορτασμού» στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η λογική αυτή δημιουργεί την εντύπωση του εξαιρετικού, του τελετουργικού και μη συνήθους, που καθιστά τους αποδέκτες του μηνύματος αδιάφορους ή και τους συσπειρώνει αμυντικά και τους εγκλωβίζει. Η αντιρατσιστική προδιάθεση πρέπει να είναι μια κανονικότητα, μια καθημερινότητα.

48 Οι ακτιβιστές που κυνηγούν τη Χρυσή Αυγή, ΕΘΝΟΣ, 1/6/2014 (<http://bit.ly/1sbLbZX>).

Στο πλαίσιο σχετικής συζήτησης τον Απρίλιο 2014 προτάθηκε από τον Νίκο Νικήσιανη (Αντιρατσιστική Πρωτοβουλία Θεσσαλονίκης) μια τριμερής στρατηγική ανάπτυξη της αντιρατσιστικής δράσης⁴⁹:

- α) η παραδοσιακή πολιτικού ως επί το πλείστον χαρακτήρα αλληλεγγύη προς τις ομάδες που αποτελούν τους στόχους της ρατσιστικής απειλής με βάση κοινωνικά και ταξικά χαρακτηριστικά, όπως κατ' εξοχήν η συνεργασία με το Εργατικό Κέντρο της πόλης στη περίπτωση της απεργίας πείνας των μεταναστών χωρίς χαρτιά,
- β) η καταπολέμηση των στερεοτύπων και η ενημέρωση του ευρέως κοινού με δράσεις δημοσιότητας και καμπάνιες όπου αναδεικνύεται η ανθρωπιστική κυρίως όψη μέσα από την προσωπική ιδίως ιστορία των ευάλωτων προσώπων,
- γ) η δραστηριοποίηση για την ανάπτυξη δεσμών αλληλεγγύης και στήριξης μεταξύ των αλλοδαπών και άλλων ευάλωτων ομάδων και των λαϊκών εν γένει τάξεων, μέσα από δομές και ευκαιρίες για κοινωνική τους συνύπαρξη.

Το τρίτο αυτό αποτελεί κατά πολλούς σήμερα μια προτεραιότητα που συμπυκνώνεται στο σύνθημα ότι ο αντιρατσισμός συμφέρει όλους μας. Οι μετανάστες ήταν ανέκαθεν η πιο ευάλωτη κοινωνική ομάδα στην πρόοδο του αυταρχισμού και του ολοκληρωτισμού, ένας «δούρειος ίππος», όπως ειπώθηκε, για την απομείωση των δικαιωμάτων όλων. Αυτή η αποκαθολικοποίηση των δικαιωμάτων είναι και η απαρχή της γενικής τους καταπάτησης, γι' αυτό και θα πρέπει, ιδίως σήμερα μέσα σε ένα κλίμα εξάπλωσης της άκρας δεξιάς και με κυβερνήσεις που υιοθετούν την ακροδεξιά ατζέντα, η καταπολέμησή της με κάθε τρόπο να είναι ο πρώτιστος στόχος της αντιρατσιστικής στρατηγικής. Καθοριστική στη στρατηγική αυτή είναι η αξίωση μιας συνολικής διευθέτησης του νομικού καθεστώτος μεγάλου αριθμού μεταναστών που βρίσκονται από καιρό στη χώρα, όπως όσοι έχουν ροζ κάρτα, κάποιο είδος νομιμοποίησης δηλαδή που θα τους εξισώνει σε όσο μεγαλύτερο βαθμό, από σκοπιά κοινωνικών δικαιωμάτων τουλάχιστον, με τον τοπικό πληθυσμό.

49 Ευρωπαϊκές εκλογές, δημοκρατία και διακρίσεις, Συμβίωση (<http://symbiosis.org.gr>), Μάιος 2014 (<http://bit.ly/1ITraXN>)

VI. ΜΙΑ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΝΑ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΕΙ ΤΑ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Μπροστά στις ιδιαίτερα ανησυχητικές αυτές διαπιστώσεις για τη κατάσταση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα, το γεγονός ότι η χώρα, από θεσμική σκοπιά, κάθε άλλο παρά στερείται νομικών εργαλείων για την αντιμετώπιση των ρατσιστικών φαινομένων, υποδηλώνει εκ του αποτελέσματος μια χαρακτηριστική αναποτελεσματικότητα των εργαλείων αυτών. Αυτό ακριβώς το εύλογο κατ' αρχήν συμπέρασμα υποκινεί και τις διάφορες γνώμες που διατυπώνονται από περισσότερες πλευρές για την ανάγκη ενίσχυσης του υφισταμένου νομοθετικού πλαισίου με πιο αυστηρές και αποτελεσματικές ρυθμίσεις, ή κατ' άλλους με ρυθμίσεις στοχευμένες στην έκφραση και διακίνηση επικίνδυνων και προσβλητικών ιδεών.

Δεν αρνείται εν προκειμένω κανείς ούτε την ακαταλληλότητα ορισμένων νομικών εργαλείων, ούτε την αναγκαιότητα της συμπλήρωσης της νομοθεσίας με ευφυή και αποτελεσματικά εργαλεία. Ωστόσο, η γενική κρίση περί αναποτελεσματικότητας του υφιστάμενου πλαισίου θα αποτελούσε υπεκφυγή αν δεν συνοδευόταν με μια ερμηνεία της αποτυχίας αυτής. Μια προσεκτικότερη ματιά καταδεικνύει ότι η παρούσα κατάσταση προϋούσας εξάπλωσης διακρισιακών ή/και ανοικτά ρατσιστικών στάσεων στη κοινωνία και το κράτος δεν οφείλεται σε αποτυχία των ενεργειών των αρμοδίων κρατικών φορέων να την αναχαιτίσουν εφαρμόζοντας με συνέπεια το υφιστάμενο πλαίσιο. Αντίθετα, η πραγματικότητα καταδεικνύει ότι οφείλεται, μεταξύ άλλων, στη σχεδόν πλήρη –μέχρι εσχάτως τουλάχιστον– παράλειψη ή πρακτική αδυναμία εφαρμογής των θεσμικών αυτών μέτρων, οσοδήποτε επιτακτικός κι αν είναι θεωρητικά ο χαρακτήρας τους.

Η (ΜΗ) ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ «ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ» ΝΟΜΟΥ

Πρώτη και χαρακτηριστικότερη ίσως περίπτωση είναι ο ίδιος ο λεγόμενος «αντιρατσιστικός» ν. 927/1979, καθώς η ύπαρξή του στο νομικό σύστημα είχε μηδαμινή επιρροή στην πραγματική κοινωνική ζωή και έχει απασχολήσει στην πράξη πολύ περισσότερο τους νομοθέτες παρά τους δικαστές και την αστυνομία. Έτσι είναι ενδεικτικό ότι καθ' όλη την τριανταπεντάχρονη διάρκειά του οι περιπτώσεις που δεν αρχειοθετήθηκαν από τον εισαγγελέα και έφτασαν σε δικαστικό ακροατήριο είναι μετρημένες στα δάχτυλα του ενός χεριού⁵⁰, ενώ μια και μόνη καταδίκη εκδόθηκε με βάση αυτόν, για να ανατραπεί και αυτή στη συνέχεια από το αρμόδιο εφετείο και τον Αρειο Πάγο. Πρόκειται για τη γνωστή περίπτωση του Κωνσταντίνου Πλεύρη, ιδιόρρυθμου αρχηγού διαφόρων σχημάτων της παραδοσιακής άκρας δεξιάς της χώρας και συγγραφέα του βιβλίου «Εβραίοι. Όλη η αλήθεια». Η τελική αθώωση του στηρίχθηκε εν μέρει -και ορθά ίσως, εφόσον πρόκειται για ένα βιβλίο και όχι για μια πύρινη ομιλία ενώπιον μαινόμενου πλήθους- στην ανάγκη παράλληλης διασφάλισης της ελευθερίας του λόγου μέσα σε μια δημοκρατία. Ωστόσο, οι δικαστές τόσο του Εφετείου όσο και του Αρείου Πάγου ένιωσαν την ανάγκη να προσθέσουν χαρακτηρισμούς του έργου ως «επιστημονικού και ιστορικού», καθώς αυτό, παρά το πρόδηλα αντισημιτικό και νεοναζιστικό του περιεχόμενο, θεωρήθηκε ότι δεν στρέφεται κατά του Εβραϊσμού ή των Εβραίων αλλά μόνον κατά της πολιτικής συνωμοσίας των «εβραϊσιωνιστών.»

Ορθά επισημαίνεται σε πρόσφατη σχετική έκθεση ότι οι δικαστές των δικαστηρίων αυτών ουδέποτε επέδειξαν τη παραμικρή ευαισθησία σε άλλα ζητήματα ελεύθερης πολιτικής ή καλλιτεχνικής έκφρασης, ιδίως σε δίκες «βλασφημίας», δεχόμενοι συνήθως τα αιτήματα μισαλλόδοξων συλλογικοτήτων για διακοπή λ.χ. προβολών, θεατρικών παραστάσεων, εκθέσεων κλπ. Παρότι αποτελεί γενική πεποίθηση ότι οι δικαστές διαπνέονται γενικά από δημοκρατικά αισθήματα, εντούτοις εκτιμάται ότι κατά καιρούς «έχουν υπάρξει νησίδες μέσα στη δικαιοσύνη –ποινική, αστική και κυρίως διοικητική– όπου αναπαράγονται κρίσεις που παραπέμπουν σε έναν πολύ ακραίο συντηρητισμό»⁵¹. Η ίδια έρευνα καταγράφει αμφιλεγόμενες δικαστικές αποφάσεις που επιτρέπουν ρατσιστικές πρακτικές ιδίως έναντι μεταναστών, ανέχονται πρακτικές ευτελισμού της ανθρωπίνης προσωπικότητας, αλλά και αποφάσεις που επιτρέπουν την εκφορά αντισημιτικού και νεοναζιστικού λόγου.

Πρώτο συμπέρασμα λοιπόν από την (μη) εφαρμογή του ν. 927/1979 είναι ότι η αποτελεσματικότητα των ρυθμίσεών του στην πράξη δεν δοκιμάστηκε καν, παρά μόνον στη περίπτωση των εμβληματικών εγκλημάτων μισαλλόδοξου λόγου. Αλλά και σε αυτή ακόμη την περίπτωση

50 βλ. Αντωνία Ξυνού, «Ένα νομοσχέδιο-ασπιρίνη κατά του ρατσισμού», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 19.5.2013 (<http://goo.gl/pLDaJM>). Σύμφωνα με νεότερα στοιχεία η ίδρυση των Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης του Ρατσισμού της ΕΛ.ΑΣ. έχει οδηγήσει στο σχηματισμό σημαντικού αριθμού δικογραφιών για παραβάσεις του συγκεκριμένου νομοθετήματος, που έχουν προωθηθεί μεν στην Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών χωρίς ωστόσο να είναι ακόμη γνωστό αν κάποιες από αυτές έχουν οδηγήσει σε διώξεις ή έχουν παραπεμφθεί στο ακροατήριο. Βλ. σχετικά το υπ' αρ. πρωτ. 7017/4/16830/30-08-2013 έγγραφο του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη προς τη βουλή σε απάντηση κοινοβουλευτικού ελέγχου.

51 Μελέτη του ιδρύματος Rosa Luxembourg για τον ελληνικό κρατικό μηχανισμό: Αστυνομία, Στρατός, Εκκλησία, Δικαιοσύνη με τίτλο «Χαρτογραφώντας θυλάκους ακροδεξιού εξτρεμισμού και προσλήψεις ξενοφοβίας ή ρατσισμού στο ελληνικό κράτος», 2014 (<http://bit.ly/ZfNShw>).

η αποτελεσματικότητά τους υπονομεύεται από ένα νομικό αλλά και ηθικοπολιτικό λόγο, τα όρια που θέτει η ανάγκη προστασίας της ελεύθερης έκφρασης.

Περαιτέρω όμως το συμπέρασμα αυτό αναδεικνύει την επίμονη παράλειψη, ενόσω έχουν μάλιστα από το 2001 και αρμοδιότητα αυτεπάγγελτης παρέμβασης, τόσο των εισαγγελικών αρχών όσο και της αστυνομίας να επιληφθούν περιπτώσεων όπου ο ρατσιστικός λόγος και οι μισαλλόδοξες λεκτικές πρακτικές δεν συνιστούσαν απλώς έκφραση γνώμης ή «επιστημονική» ιστοριογραφία, αλλά ήταν προδήλως συμπεριφορές υποκίνησης σε βίαιες εγκληματικές ενέργειες ή/και βαρύτατες προσβολές κατά της τιμής προσώπων.⁵²

Τρίτον, σε συνδυασμό και με τα προηγούμενα συμπεράσματα, δικαιολογείται κανείς να υποθέσει ότι η μη εφαρμογή του νόμου συνδέεται όχι απλώς με μια χαρακτηριστική αδράνεια των δικαστικών αρχών, αλλά και με τη θετική στάση ή έστω στάση ευμενούς ανοχής αυτών των τελευταίων –αν όχι απέναντι στις συμπεριφορές αυτές ή τους δράστες τους (όπως ενδεχομένως συμβαίνει στη περίπτωση κρατικών λειτουργούν ή οργάνων που συνδέονται με μισαλλόδοξες συλλογικότητες ή κόμματα), πάντως όμως απέναντι στην ιδεολογική ή πολιτική «κάλυψη» τους. Πιθανολογείται δε, όπως φαίνεται και από τις θρυλούμενες πάγιες αντιδράσεις θρησκευτικών κύκλων κατά της υιοθέτησης του «αντιρατσιστικού» νόμου εξ αρχής, ότι η ευμενής αδράνεια αυτή μεγιστοποιείται στις περιπτώσεις που πηγή της προσβολής μπορεί να είναι κάποιος επιφανής μισαλλόδοξος εκκλησιαστικός παράγοντας της εδώ επικρατούσης θρησκείας.

Τέλος, μπορεί ακόμη να συμπεράνει από την ελάχιστη εφαρμογή του ν. 927/1979 ότι η αναποτελεσματικότητα που οφείλεται στον ίδιο και όχι τις περιστάσεις εφαρμογής του βρίσκεται στο λεγόμενο ηπειρωτικό σύστημα, που υιοθετεί σε μεγάλο βαθμό ο ίδιος, δηλαδή η στρατηγική της παρέμβασης στην δημόσια διάδοση των ρατσιστικών γνώμων, απόψεων και εν γένει μηνυμάτων προκειμένου να καταπολεμηθούν οι προσβλητικές και επικίνδυνες ιδέες που εκφράζουν. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο ηθικοπολιτικής φύσης, είναι και απόλυτα πρακτικό. Το σύστημα αυτό προωθεί τη συμβολική τιμωρία ιδεών στο πρόσωπο των φορέων τους, χωρίς να είναι σε θέση να ανακόψει τη διάδοσή τους που θα εξακολουθεί στις σημερινές περιστάσεις της διαδικτυακής επικοινωνίας με ευκολία αλλά και με το φωτιστέφανο της απαγορευμένης αλήθειας. Κυρίως όμως είναι η εύκολη, αλλά επικίνδυνη για τη δημοκρατία λύση που επιτρέπει σε κάποιον να παριστάνει ότι δρα, χωρίς όμως ουσιαστικά να έχει επαφή με το πραγματικό πρόβλημα που απαιτεί πολύ πιο σύνθετες δράσεις. Αυτό το συμπέρασμα προσλαμβάνει ακόμη μεγαλύτερη πρακτική σημασία εν όψει της εντελώς πρόσφατης υιοθέτησης ενός νέου «αντιρατσιστικού» νόμου που επιμένει στην λογική του ν. 927/1979 (βλ. παρακάτω, Επίμετρο).

52 Αρκεί να θυμηθεί κανείς το απίθανης χυδαιότητας προσωπικά προσβλητικό υβρεολόγιο που απηύθυνε ο Η. Παναγιώταρος, βουλευτής σήμερα της Χρυσής Αυγής, έξω από τη θεατρική παράσταση Corpus Christi, κατά του Αλβανικής καταγωγής σκηνοθέτη (www.gazzetta.gr/politiki/article/333730-panagiataros-teleiosate-poystr-kmpixtes).

Ο ΝΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ Η ΑΔΥΝΑΜΙΑ ΤΟΥ ΝΑ ΑΓΓΙΞΕΙ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

Στο πεδίο της καταπολέμησης των διακρίσεων με βάση τα εργαλεία του ν. 3304/2005, υπάρχει μεγαλύτερη θεσμική κινητικότητα –χωρίς ωστόσο αυτό να συνεπάγεται πραγματική αποτελεσματικότητα. Πριν απ' όλα, η αξιοποίηση των διατάξεων του νόμου αυτού από τις δικαστικές αρχές παραμένει απολύτως υποτονική στο πεδίο των απαγορευμένων λόγων διάκρισης με μοναδική εξαίρεση την περίπτωση της επέκτασης των κοινωνικών ωφελημάτων της μητρότητας και στους έχοντες την επιμέλεια πατέρες. Ακόμη χειρότερα, όποτε τέθηκε θέμα διακριτικής μεταχείρισης για λόγους εθνοφυλετικούς αυτό έγινε για μια αμφιλεγόμενη εξαίρεση των ομογενών και ορισμένων προνομίων τους έναντι των λοιπών αλλοδαπών από την εξισωτική ρύθμιση του νόμου. Εφαρμογή δε της ποινικής ρήτρας του νόμου έγινε για πρώτη φορά στην εννιάχρονη ιστορία του νόμου μόλις το 2014 με την προαναφερθείσα περίπτωση άρνησης παροχής υπηρεσίας για λόγους φυλετικούς από οδηγό του ΟΑΣΘ.

Περαιτέρω, από τα όργανα στα οποία έχει ανατεθεί η εποπτεία της εφαρμογής αλλά και αρμοδιότητες ελέγχου, η μεν Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης στο Υπουργείο Δικαιοσύνης έχει πρακτικά από πολλού πάψει να λειτουργεί, ενώ το ΣΕΠΕ εκδηλώνει με κάθε ευκαιρία την αμηχανία του για τις αρμοδιότητες αυτές και την πρακτική αδυναμία του να συνεισφέρει σε αποτελεσματικούς ελέγχους και κυρώσεις, για νομικούς λόγους. Είναι ωστόσο αμφιλεγόμενη η επάρκεια των ελέγχων που διενεργούνται, όπως λ.χ. στη περίπτωση των καλλιεργητών της Μανωλάδας. Η μόνη αρχή που έχει διατηρήσει σταθερή τη δραστηριοποίησή της στη διερεύνηση καταγγελιών άνισης μεταχείρισης, είναι ο Συνήγορος του Πολίτη, κατά βάση όμως στον δημόσιο τομέα. Επισημαίνεται ότι η αρμοδιότητα του Συνηγόρου για ελέγχους κατ' εφαρμογή του ν. 3304/2005 καλύπτει μόνο τα πεδία της εκπαίδευσης, απασχόλησης και εν γένει παροχικής διοίκησης. Όσον αφορά τα θέματα που άπτονται της κυριαρχικής διοίκησης (αστυνομία, φυλακές, άδειες κοκ.) εφαρμόζει τη γενική του αρμοδιότητα για προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Έτσι, μεγάλο κομμάτι των διακρίσεων που συμβαίνουν στη χώρα, ακόμη και αν τα θύματά τους ήθελαν να τις καταγγείλουν, απλά περνούν απαρατήρητες, καθώς οι αρμόδιοι θεσμικοί μηχανισμοί αδρανούν. Αλλά και στην περίπτωση του Συνηγόρου η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής είναι επίσης συζητήσιμη. Οι 50-60 ανά έτος καταγγελίες δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματική ένταση του φαινομένου των διακρίσεων, καθώς ο αριθμός αυτός καθορίζεται από το γεγονός ότι τα πολύ περισσότερα στην πραγματικότητα θύματα έχουν εν γένει άγνοια για τη δυνατότητά τους να προσφύγουν, αλλά και από την πρακτική ευχέρειά τους να το κάνουν. Κυρίως όμως ακόμη και αν τέτοια γνώση ήταν επαρκώς διαδεδομένη, ελάχιστα θύματα νιώθουν ασφαλή τα ίδια (είναι λ.χ. συχνότατα άνθρωποι χωρίς χαρτιά) να κινήσουν την όποια διαδικασία τόσο από έλλειψη εμπιστοσύνης όσο και από φόβο συνεπειών σε βάρος τους.

Το έργο ωστόσο του Συνηγόρου του Πολίτη μέσα από τις ετήσιες Ειδικές Εκθέσεις του⁵³ για τη κατάσταση της ίσης μεταχείρισης στη χώρα, είναι αποκαλυπτικό δομικών και συστημικών διακρίσεων, εγγεγραμμένων στη δράση της ελληνικής διοίκησης σε βάρος μειονοτήτων, κατ'

53 Βρίσκονται αναρτημένες στο www.synigoros.gr

εξοχήν δε των Ρομά (από βίαιες κατεδαφίσεις καταυλισμών μέχρι άρνηση χορήγησης πιστοποιητικού) και των αλλοδαπών. Ειδικά ως προς την περίπτωση αυτών των τελευταίων, πρέπει να σημειωθεί ότι ο νόμος ρητώς εξαιρεί από την έννοια της απαγορευμένης διάκρισης, αυτές ο λόγος των οποίων είναι η αλλοδαπή ιθαγένεια. Ο Συνήγορος του Πολίτη είχε επισημάνει ήδη από την πρώτη του σχετική έκθεση (2006) ότι η εξαίρεση αυτή για λόγους ιθαγένειας, με δεδομένη μάλιστα την εξαιρετικά συχνή νομοθετική πρόβλεψη της ελληνικής ιθαγένειας ως όρου για τη πρόσβαση σε μεγάλο αριθμό επαγγελματών ή τη λήψη κοινωνικών ωφελημάτων, είναι δυνατόν να υποκρύπτει μαζικές παραβιάσεις της αρχής της ίσης μεταχείρισης για λόγους φυλετικούς ή εθνικούς.

Σε κάθε περίπτωση, δυστυχώς, η επίλυση ακόμη και αυτών των περιπτώσεων που καταγγέλλονται είναι εξαιρετικά δυσχερής, ιδίως δε όταν συνδέεται με δομικά προβλήματα και αδικίες της διοίκησης, όπως στη περίπτωση των Ρομά. Σε αυτή τη δυσκολία, που καταλήγει μερικές φορές σε αναποτελεσματικότητα, συμβάλλει καθοριστικά εν τέλει η στάση της ίδιας της διοίκησης που παραμένει απρόθυμη αν όχι εχθρική ή κινείται μόνον στη βάση της δικής της προσωπικής ατζέντας των εμπλεκομένων στελεχών της. Ειδικά στη περίπτωση διερεύνησης καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών οργάνων, ο βαθμός της αποτελεσματικότητας εκμηδενίζεται μέσα σε ένα κυκεώνα προσχηματικών διαδικασιών πειθαρχικού ελέγχου, που εγγυάται ατιμωρησία εφόσον δεν έχει προκληθεί δημόσιο σκάνδαλο.⁵⁴

ΤΟ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΤΡΟ ΚΑΙ Η ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΜΗΧΑΝΗΣ

Την ίδια ευμενή αδράνεια και απροθυμία επεδείκνυε μέχρι προσφάτως η ποινική μηχανή του κράτους και στη περίπτωση της εφαρμογής της πρόβλεψης για το ρατσιστικό κίνητρο. Παρά τη συχνή επίκληση της από τους εγκαλούντες ιδίως σε περίπτωση εκπροσώπησης τους από δυναμικές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, η διάταξη παρέμενε σε σχεδόν απόλυτη αχρησία. Η κατάσταση ωστόσο μετεβλήθη άρδην κατά τον τελευταίο ένα χρόνο.

Μετά από πιέσεις του αντιρατσιστικού/αντιφασιστικού κινήματος, της κοινωνίας των πολιτών και της διεθνούς κοινής γνώμης, η κυβέρνηση αναγκάστηκε, όπως αναφέραμε στην εισαγωγή μας, να ενδιαφερθεί για την ακατάσχετη διάδοση της επιρροής της Χρυσής Αυγής και, κυρίως, την αποθράσυνση των μελών της με καθημερινές σχεδόν επιθέσεις σε αλλοδαπούς. Η προαναφερθείσα δημιουργία με το ΠΔ 132/2012 νέων εξειδικευμένων υπηρεσιών σε κάθε Αστυνομική Διεύθυνση της ΕΛ.ΑΣ. Τμημάτων ή Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας συνδυάστηκε επωφελώς με τον διορισμό ειδικού εισαγγελέα, αρμόδιου για τη συγκέντρωση και εποπτεία δικογραφιών που αφορούν υποθέσεις φυλετικού μίσους, ώστε να καταστεί πλέον δυνατή σε ορισμένο βαθμό η διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου από πρόσωπα που διαθέτουν τη σχετική τεχνογνωσία, αλλά και να αμβλυνθούν φαινόμενα μεροληψίας που θα εμπόδιζαν λ.χ. αστυνομικά όργανα, που συνδέονται λόγω εντοπιότητα με τους δρά-

54 Βλ. ειδική έκθεση Συνηγόρου του Πολίτη για τη πειθαρχική διερεύνηση καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών υπαλλήλων, 2006.

στες, να ασκήσουν ανεπηρέαστα το έργο τους. Τη μεγάλη ώθηση ωστόσο έδωσε η συντονισμένη μετά από διάβημα του Υπουργού Δικαιοσύνης κινητοποίηση των διωκτικών μηχανισμών σε βάρος της ηγεσίας της Χρυσής Αυγής και μελών της εμπλεκόμενων σε εγκληματικές ενέργειες, την επομένη της δολοφονίας Φύσσα. Πλέον, οι περισσότερες δικογραφίες που έχουν συνταχθεί σχετικά και εκκρεμούν περιλαμβάνουν και την επίκληση της συγκεκριμένης ρύθμισης.

Είναι αληθές ότι ο καταγιγισμός ποινικών διώξεων μετά το φόνο Φύσσα είχε ως ανακουφιστικό αποτέλεσμα τη δραστική μείωση των δημοσίων βίαιων ρατσιστικών επιθέσεων στρατιωτικού τύπου που η Χρυσή Αυγή είχε αναπτύξει ως πρότυπο «συμβολικής» δράσης (καταλαβαίνει λοιπόν κανείς τι μπορεί να σημαίνει τυχόν δικαστική απαλλαγή των κατηγορουμένων) . Το ίδιο «γενικοπροληπτικό» αποτέλεσμα σε ορισμένο βαθμό είχαν και συμβολικές καταδίκες, όπως αυτή του οδηγού του ΟΑΣΘ που πέτυχε η πλατφόρμα NaFTHA για άρνηση παροχής υπηρεσίας με ρατσιστικό κίνητρο. Ωστόσο είναι πολύ συζητήσιμο αν το κρίσιμο αυτό αποτέλεσμα ήταν επίτευγμα της ενεργοποίησης κάποιας αντιρατσιστικής ρύθμισης. Αντίθετα, θα έλεγε κανείς ότι ήταν το προϊόν της απλής, αλλά δραστικής και άμεσης ενεργοποίησης του ποινικού νόμου σε βάρος των βιαιοπραγούντων μετά από μια παρατεταμένη περίοδο αμηχανίας ή ευμενούς αδράνειας των διωκτικών μηχανισμών. Από τη σκοπιά δε αυτή το αν θα προσμετρηθεί ή όχι το ρατσιστικό κίνητρο ή όχι είναι συγκριτικά μάλλον δευτερεύον.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το κρίσιμο συμπέρασμα που μπορεί να αντλήσει κανείς εν προκειμένω είναι ότι τα σημεία επιτυχίας του εγχειρήματος να καταπολεμηθεί ο ρατσισμός δεν οφείλονται στην έγκαιρη ποινική καταστολή των ρατσιστικών φαινομένων και μάλιστα με κάποια «αντιρατσιστική» ρύθμιση, αλλά μάλλον στο απλό γεγονός της κινητοποίησης του κράτους ώστε να εκπληρώσει τον συνταγματικά επιβεβλημένο ρόλο του ως φορέα κοινωνικής ειρήνευσης και εγγύησης των δικαιωμάτων του καθενός. Ο ρατσισμός ριζώνει και αναπτύσσεται εκεί ακριβώς όπου το κράτος και οι μηχανισμοί του αποσύρονται. Η απόσυρση αυτή μπορεί να έχει τη μορφή της άρνησης της συνδρομής του στα πρόσωπα που τη χρειάζονται, ιδίως όταν δεν έχουν το «σωστό» χρώμα, πριν απ' όλα όμως είναι απόσυρση από το ρόλο τους ως μηχανισμού επίλυσης των κοινωνικών ζητημάτων. Και με αυτή την έννοια θύματα της κρατικής απόσυρσης είναι και όσοι απλοί άνθρωποι συμμερίζονται ρατσιστικές απόψεις, επειδή ακριβώς η αδιαφορία του κράτους για τα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν (λ.χ. από την δύσκολη συμβίωση με την ετερότητα σε μια υποβαθμισμένη γειτονιά) τους ώθησε έρμαιοι στις αγκάλες των εξτρεμιστικών ακροδεξιών ομάδων.

Το γενικότερο αυτό συμπέρασμα επιβεβαιώνει η κατάσταση σε επιμέρους κρίσιμα πεδία κοινωνικής δράσης, όπως η δημόσια επικοινωνία ή η εκπαίδευση που αναφέρθηκαν παραπάνω. Οι παλινωδίες στη συγκρότηση του ΕΣΡ και στη διευθέτηση της διάρκειας της θητείας των μελών του, μετά και από μια σειρά δικαστικών αποφάσεων που αμφισβητούν τη νομιμότητά τους, έχουν οδηγήσει την ανεξάρτητη αυτή αρχή στη πλήρη ανυποληψία. Το αναμενόμενο αποτέλεσμα της ηθικής, πολιτικής και, ίσως, νομικής ανυπαρξίας του είναι η απόλυτη ασυδοσία των ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης την ανθρωποφαγική λειτουργία των οποίων ζούμε

καθημερινά. Η πλήρης απουσία του κράτους ως ρυθμιστή και εγγυητή δικαιωμάτων είναι ακριβώς που και εδώ διασφαλίζει υπέρ του ρατσισμού την δυνατότητα μιας σχεδόν ακώλυτης διάδοσής του σε κάθε ακροατήριο. Αντίστοιχα η αδιαφορία των αρμόδιων αρχών για το ουσιαστικό περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών στο σχολείο και η τυπική και προσχηματική εισαγωγή θεματικών ή δράσεων (όπως λ.χ. ένας αποστεωμένος εορτασμός της Παγκόσμιας Ημέρας κατά των διακρίσεων), αφήνει ανέπαφη τη σταθερή επιρροή της εθνοκεντρικής και κατηχητικής ιδεολογίας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Και εδώ λοιπόν η απουσία του κράτους αφήνει συχνά τη σχολική διαδικασία έρμαιο πρωτοβουλιών εθνικά ανησυχούντων δασκάλων και καθηγητών ή συλλόγων γονέων –ιδίως σε εκείνες τις σχολικές κοινότητες που δεν εκφράζεται από εκπαιδευτικούς ή γονείς το αντίπαλο δέος. Αν αντίθετα μπορεί να διακρίνει κανείς μια ενεργό θετική προοπτική προς το παρόν, αυτή φαίνεται να βρίσκεται στην αύξουσα κινητοποίηση και αυτενέργεια πολλών συλλογικοτήτων, όχι για την υποκατάσταση εκ μέρους τους του κενού που αφήνει η απόσυρση του κράτους (που απεδείχθη προσφιλής τακτική της ΧΑ), αλλά γιατί κινούνται στην κατεύθυνση της επαναφοράς του στον συνταγματικά επιβαλλόμενο ρόλο του διαμεσολαβητή των κοινωνικών εντάσεων και του εγγυητή της κοινής ελευθερίας και ισότητας όλων.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ:

Ο ΝΕΟΣ «ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ» ΝΟΜΟΣ

Ενόσω συντασσόταν ακόμη η παρούσα έκθεση, η Βουλή των Ελλήνων με ισχνή πλειοψηφία υιοθέτησε στις 10.9.2014 έναν νέο «αντιρατσιστικό» νόμο, τον ν. 4285/2014, ο οποίος, όπως αναφέρει και στον τίτλο του, αποβλέπει στη Τροποποίηση του ισχύοντος ν. 927/1979 και τη προσαρμογή του στην απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου. Το νομοθέτημα αυτό εμφανίζεται έτσι όχι απλώς ως ένας αναγκαίος εκσυγχρονισμός του υφισταμένου πλαισίου προκειμένου να καταπολεμηθεί η άνοδος του ρατσισμού στην Ελλάδα αλλά και ως, κατά κάποιο τρόπο «επιβεβλημένο» από διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας.

Πράγματι, οι διατάξεις του συντονίζονται ισχυρά με τη λογική του ηπειρωτικού προτύπου «αντιρατσιστικής» στρατηγικής στο οποίο επανέκαμψε το 2008 η Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε συνέχεια της Κοινής Δράσης του που αναφέρθηκε παραπάνω (96/443/ΔΕΥ), με την οποία εξειδικεύθηκαν συγκεκριμένες κατευθύνσεις και μέτρα με στόχο τη διασφάλιση της αποτελεσματικής διεθνούς δικαστικής συνεργασίας, το Συμβούλιο ΕΕ με την προαναφερθείσα Απόφαση – Πλαίσιο υιοθέτησε συγκεκριμένες κατευθύνσεις για την διαμόρφωση ενός επαρκέστερου πλαισίου καταπολέμησης μορφών ρατσισμού και ξενοφοβίας. Τα εθνικά κράτη όφειλαν να συμμορφωθούν με το περιεχόμενο της απόφασης μέχρι τις 28.11.2010, αν και οι επιμέρους διατάξεις της Απόφασης Πλαισίου περιλαμβάνουν δικλείδες που επιτρέπουν στα κράτη μέλη να αποφύγουν την υιοθέτηση ρυθμίσεων που προσκρούουν στο εθνικό τους σύνταγμα.

Στο πλαίσιο αυτό κατά τα τελευταία δύο χρόνια μερίδες της κυβερνητικής πλειοψηφίας είχαν κατ' επανάληψη κατατεθεί και αποσυρθεί σχέδιο νέου «αντιρατσιστικού» νόμου που επεέκτεινε την εμβέλεια των ποινικών διατάξεων του ν. 927/1979 και προσέθετε νέα ιδιωνυμα αδικήματα διάδοσης προσβλητικών ιδεών, όπως η άρνηση του Ολοκαυτώματος. Είναι αξιο-

σημείωτο ότι τις κοινοβουλευτικές παλινωδίες της επανειλημμένης κατάθεσης και απόσυρσης του σχεδίου επέτεινε το γεγονός ότι όλα τα κόμματα που εκπροσωπούνται στο κοινοβούλιο τελικά κατέθεσαν το δικό τους ξεχωριστό σχέδιο υπό τη μορφή πρότασης νόμου (της Χρυσής Αυγής συμπεριλαμβανομένης), καθιστώντας έτσι σαφές ότι εξακολουθεί να είναι πολιτικά αδύνατη μια πραγματική και ευρεία συναίνεση για το περιεχόμενο ενός τέτοιου νόμου. Κατά τη διαδικασία ψήφισης δε του τελικώς υιοθετηθέντος σχεδίου, την απουσία τέτοιας συναίνεσης κατέδειξε πανηγυρικά όχι τόσο η άρνηση του συνόλου της αντιπολίτευσης να το υπερψηφίσει, όσο κυρίως η μαχητική πρωτοβουλία 38 συντηρητικών βουλευτών της κυβερνητικής πλειοψηφίας που, με την υποστήριξη εθνικιστικών οργανώσεων και ανοικτά μισαλλόδοξων εκπροσώπων του ορθόδοξου κλήρου, απειλούαν την καταψήφισή του, αν δεν συμπεριληφθεί πανηγυρικά ως τιμωρούμενη συμπεριφορά μαζί με την άρνηση του Ολοκαυτώματος, η αμφισβήτηση της καταστροφής των χριστιανικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας και ιδίως του Πόντου ως γενοκτονίας. Το «συμφηφιστικό» αυτό αίτημα έγινε τελικά δεκτό, αν και όχι με την πανηγυρικότητα που απαιτούσαν όσοι το πρόέβαλαν.

Θα ήταν άδικο να αρνηθεί κανείς ότι το νέο νομοθέτημα δεν διαθέτει αρετές σε σχέση με αυτό που εν πολλοίς αντικατέστησε. Το πρώτο του άρθρο, με μια αναλυτική και προσεκτική διατύπωση, στοχεύει στην τιμωρία της δημόσιας υποκίνησης σε βία συμπεριφορές διάκρισης και βίας σε βάρος προσώπων που προσδιορίζονται με βάση τη «φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, τις γενεαλογικές καταβολές, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, το σεξουαλικό προσανατολισμό ή την αναπηρία», και μάλιστα «κατά τρόπο που εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή ενέχει απειλή για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα» των προσώπων αυτών». Προσθέτει δε επιπλέον με πρωτοποριακό τρόπο στον παραπάνω κατάλογο λόγων διάκρισης την «ταυτότητα φύλου» κάνοντας έτσι δεκτό πιεστικό αίτημα πολλών ΛΟΑΤ οργανώσεων. Πρέπει δε να επισημανθεί η πρόβλεψη ειδικών κυρώσεων για τα νομικά πρόσωπα στα οποία συμμετέχουν οι δράστες ή που ωφελούνται από τη δράση τους, η ειδική αναφορά στα εγκλήματα μίσους δια του διαδικτύου και η διευκόλυνση της υποβολής εγκλήσεων από τα θύματα.

Από την άλλη πλευρά, θα ήταν υποκριτικό να αποσιωπήσει κανείς τον προβληματισμό που δημιουργεί τόσο η προσθήκη στο άρθρο 1 της τιμωρίας της υποκίνησης όχι σε πράξη αλλά απλώς σε «μίσος», ως ειδικού εγκλήματος. Το επίκεντρο όμως του προβληματισμού και των αντιρρήσεων που διατυπώνονται⁵⁵ αφορούν κατ' εξοχήν το άρθρο 2 που, παρά τη προσεκτική του διατύπωση, αναπαράγει και επεκτείνει το πρότυπο κολασμού του συμβολικού λόγου, που χαρακτήριζε τον παλιό νόμο και, μαζί με αυτό, τα αδιέξοδά του. Συγκεκριμένα, με αυτό τιμωρείται όποιος «με πρόθεση, δημόσια, προφορικά, διά του Τύπου, μέσω του Διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο, επιδοκιμάζει, ευτελίζει ή κακόβουλα αρνείται την ύπαρξη ή τη σοβαρότητα εγκλημάτων γενοκτονίας, εγκλημάτων πολέμου, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, του Ολοκαυτώματος και των εγκλημάτων του ναζισμού, που έχουν αναγνωριστεί με αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων ή της Βουλής των Ελλήνων ...».

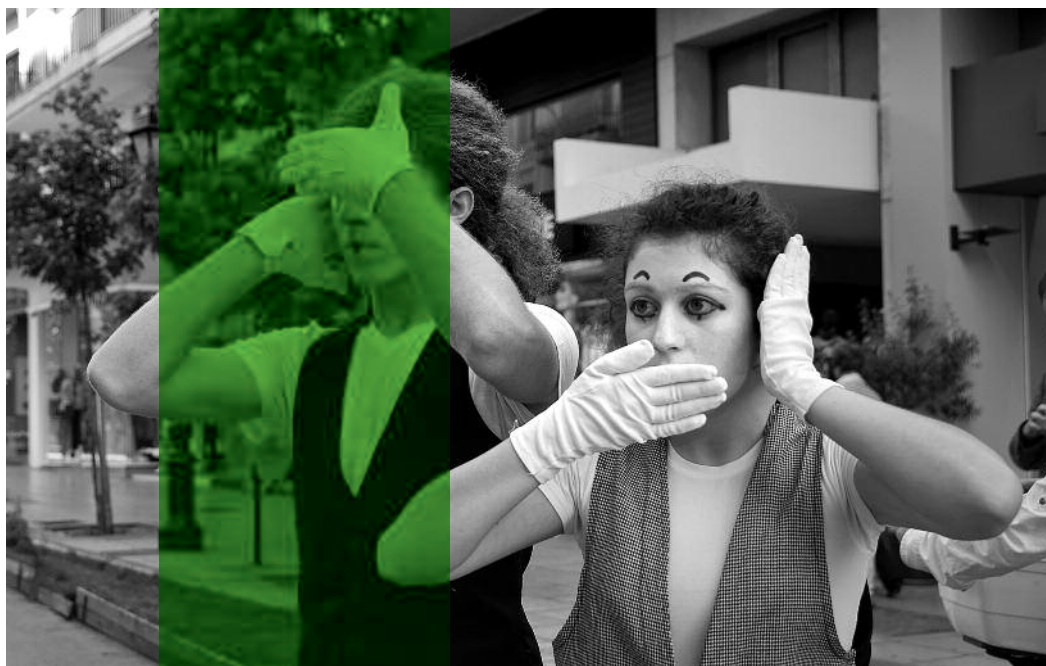
Η ετοιμότητα των υπερσυντηρητικών και εθνικιστικών κύκλων να υποδείξουν ως κατ' εξοχήν εμπόπτοντες στη ρύθμιση αυτή όσους πολιτικούς αντιπάλους τους αμφισβητούν την «ηρωϊκή» ανάγνωση του εθνικού παρελθόντος κατέστησε έκδηλη τη διάχυτη προδιάθεση πολεμικής

55 Βλ. «Εκκλήση 139 ιστορικών», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 2/9/14, (www.efsyn.gr/?p=229857).

χρήσης του νέου αυτού ποινικού νομοθετήματος. Αυτός ο κίνδυνος όμως δεν φαίνεται να ήταν επαρκής ώστε να προβληματιστούν οι νομοθέτες πόσο συμβατό με τη δημοκρατία μπορεί να είναι ένα νομοθέτημα που κανονικοποιεί τη μνήμη με την απειλή του ποινικού κολασμού, που στοχεύει όχι τους αυτουργούς των ρατσιστικών εγκλημάτων, αλλά όσους ακόμη και μετά από πολλά χρόνια επιμένουν να μη συμμερίζονται τον γενικό ηθικό αποτροπιασμό μας απέναντι στη θηριώδη απανθρωπιά. Φαίνεται πως ξέχασαν εύκολα ότι την παρρησία και την ανεκτικότητα στη δημοκρατία εν τέλει επιβεβαιώνει η ανοχή του δυσανεκτικού.

Παρά λοιπόν τις όποιες βελτιώσεις του, ο «αντιρατσιστικός» νόμος, όπως και ο μηδέποτε εφαρμοσθείς στην πράξη ν. 927/1979 ακολουθούν ένα μοντέλο που στηρίζεται στην καταπολέμηση της διακίνησης «προσβλητικών ιδεών» και πολύ λιγότερο στην καθαυτό καταπολέμηση των ρατσιστικών πρακτικών που είναι τόσο έκδηλες στην καθημερινότητα της κοινωνικής μας ζωής. Προωθεί τη συμβολική τιμώρηση ιδεών στο πρόσωπο των φορέων τους, χωρίς να είναι σε θέση να ανακόψει πραγματικά τη διάδοσή τους, που θα εξακολουθεί εύκολα στο διαδίκτυο, και τις «ηρωοποιεί».

Ωστόσο, ελπίζουμε να έχει καταστεί σαφές από όσα προηγήθηκαν ότι η ανάγκη καταπολέμησης του ρατσιστικού φαινομένου στην Ελλάδα δεν είναι ζήτημα συμβολικής τιμωρίας του προσβλητικού και επικίνδυνου λόγου, αλλά επαναφορά της κρατικής λειτουργίας στις συνταγματικές υποχρεώσεις της για την εγγύηση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία των δικαιωμάτων του καθενός. Και αυτός ο στόχος δεν ικανοποιείται με ποινικά νομοθετήματα, αλλά με σύνθετες στρατηγικές δράσεις σε βάθος χρόνου που αποβλέπουν εν τέλει στην στήριξη της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης χωρίς αποκλεισμούς και διακρίσεις.

η **λογοκρισία**
δεν έχει **χρώμα**

η **ανασφάλεια**
δεν έχει **χρώμα**

ο **φανατισμός**
δεν έχει **χρώμα**

η **επιτυχία**
δεν έχει **χρώμα**

η **υγεία**
δεν έχει **χρώμα**

η **ασθένεια**
δεν έχει **χρώμα**

η **δικαιοσύνη**
δεν έχει **χρώμα**

η **απόρριψη**
δεν έχει **χρώμα**

η **ανάγκη**
δεν έχει **χρώμα**

η **απομόνωση**
δεν έχει **χρώμα**

η **δυστυχία**
δεν έχει **χρώμα**

η **αγάπη**
δεν έχει **χρώμα**

η **γνώση**
δεν έχει **χρώμα**

ο **πόνος**
δεν έχει **χρώμα**

η **απαγόρευση**
δεν έχει **χρώμα**

η **βία**
δεν έχει **χρώμα**

VII. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Οι σελίδες που προηγήθηκαν οδηγούν κατά τη γνώμη μας στο συμπέρασμα ότι η αποτελεσματική καταπολέμηση του ρατσιστικού φαινομένου έγκειται στην επανενεργοποίηση του ρόλου του κράτους ως δημόσιου εγγυητή της κοινωνικής ειρήνης και συνοχής από τη μια, αλλά και των δικαιωμάτων του καθενός από την άλλη. Επισημίναμε μάλιστα ότι η απόσυρση του κράτους δημιουργεί το πρόσφορο έδαφος της υποκατάστασής του από τον απάνθρωπο αυταρχισμό του ρατσισμού που κρύβεται πίσω από την κοινωνική αλληλεγγύη «μόνο για Έλληνες». Παρακάτω εξειδικεύονται μια σειρά από ενδεικτικές κατευθύνσεις τις οποίες θα μπορούσε να ακολουθήσει επωφελώς μια στρατηγική αποτελεσματικής καταπολέμησης του ρατσισμού που δεν επαφίεται σε επικίνδυνα πατερναλιστικά παιχνίδια σε βάρος της δημοκρατικής ελευθερίας του λόγου, αλλά στοχεύει στον πυρήνα του προβλήματος που έγκειται στην εγγύηση της κοινωνικής συνοχής υπό όρους δημοκρατικής ελευθερίας για όλους. Αυτό βέβαια σημαίνει ότι μια τέτοια στρατηγική είναι σε θέση να έχει πλήρη αποτελέσματα μόνο στο πλαίσιο ενός συνολικότερου προγράμματος πολιτικής ισότητας και εν τέλει κοινωνικής δικαιοσύνης που θα οδηγήσει στην εξάλειψη ή έστω στην άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων, βασικής γενεσιουργού αιτίας του ρατσισμού. Γι' αυτό και ο σχεδιασμός του αποτελεί αναπόφευκτα ίσως και μια πηγή απαισιοδοξίας για την άμεση ευόδωση ενός τέτοιου εγχειρήματος.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

- Ενίσχυση της συνολικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη για τα θύματα του ρατσισμού και των διακρίσεων. Ειδικότερα, για τα θύματα και τους αυτόπτες μάρτυρες των ρατσιστικών επιθέσεων που στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων και παροχή των κατάλληλων μέσων για την προστασία τους, όπως αναστολή αποφάσεων σύλληψης και απέλασης εναντίον των θυμάτων που καταθέτουν καταγγελία, χορήγηση άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, παρόμοια με το πλαίσιο προστασίας για τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων.
- Καταπολέμηση της ατιμωρησίας των δραστών των εγκλημάτων μίσους και όσων παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η ατιμωρησία των δραστών οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ότι παρότι συνιστά επιβαρυντική κατάσταση το να εντοπίζεται στη διάπραξη ενός αδικήματος μίσος εθνικό, φυλετικό, ή θρησκευτικούς λόγους ή μίσος λόγω διαφοροποιημένων

γενετήσιο προσανατολισμό ως κίνητρο, αυτό δεν λαμβάνεται υπόψη ούτε από την αστυνομία ούτε από τον εισαγγελέα στο στάδιο της ποινικής δίωξης. Το δικαστήριο μπορεί να θεωρήσει τα ρατσιστικά κίνητρα μόνο όταν συζητεί την ποινή που πρέπει να επιβληθεί. Με τη διάταξη αυτή, το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης έχει αποτύχει να προσδιορίσει, ερευνήσει επιμελώς και να τιμωρήσει τους δράστες των εγκλημάτων μίσους. Έτσι, το ελληνικό κράτος καλείται να θεσπίσει νομοθετικά μέτρα που θα διασφαλίζουν την συγκέντρωση των αποδείξεων και αποτελεσματική δίωξη.

- Παροχή μακροχρόνιας και συστηματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης στις αστυνομικές αρχές, και πιο συγκεκριμένα για όσους στελεχώνουν τη λειτουργία των ειδικών Τμημάτων και Γραφείων εντός της Ελληνικής Αστυνομίας, με σκοπό την αντιμετώπιση του φαινομένου της ρατσιστικής βίας (Π. 132/2012). Η κατάρτιση πρέπει να συνοδεύεται από μια ισχυρή θέση του ελληνικού κράτους εναντίον κάθε αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας.
- Οι 70 μονάδες καταπολέμησης του ρατσισμού και η τηλεφωνική γραμμή για την αναφορά ρατσιστικών περιστατικών είναι ένα ευπρόσδεκτο βήμα. Ωστόσο, αυτές οι μονάδες πρέπει να έχουν επαρκείς πόρους. Επιπλέον, το προσωπικό τους, το οποίο θα πρέπει να περιλαμβάνει άτομα με γνώση των γλωσσών που ομιλούνται από τους καταγγέλλοντες, πρέπει να είναι συστηματικά και κατάλληλα καταρτισμένο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την καταπολέμηση των διακρίσεων. Οι αρχές καλούνται να επεκτείνουν την εντολή των εν λόγω μονάδων, προκειμένου να περιλαμβάνει όλες τις μορφές εγκλημάτων μίσους.
- Ενίσχυση και επέκταση του αξιώματος του εισαγγελέα κατά του ρατσισμού στην Αθήνα και σε άλλες ελληνικές περιφέρειες, έτσι ώστε ο αντιρατσιστικός νόμος να εφαρμόζεται αποτελεσματικά σε όλη τη χώρα.
- Παροχή κατάλληλης κατάρτισης στους εισαγγελείς και δικαστές σε σχέση με την αντιρατσιστική νομοθεσία, τα εγκλήματα μίσους και την έκθεση του ρατσιστικού κινήτρου.
- Βελτίωση της πρόσβασης στην απασχόληση για συγκεκριμένες μειονότητες νομιμοποιώντας τους νέους τύπους των θέσεων εργασίας και της απασχόλησης, όπως συλλέκτες απορριμμάτων (Ρομά). Το ελληνικό κράτος να εξετάσει τη νομιμοποίηση άτυπων μορφών απασχόλησης, καθώς αυτό μπορεί να είναι το πρώτο βήμα προς την προώθηση δεξιοτήτων, μείωση της αδήλωτης εργασίας και των εργατικών ατυχημάτων, προσοδοφόρο τόσο για τη φορολογία όσο και την προστασία των εργατικών δικαιωμάτων.
- Το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας θα πρέπει να αναπτύξει πολύ ισχυρότερες πρωτοβουλίες στον ιδιωτικό τομέα για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας και να αυξήσει την πρόσβαση στην κοινωνική ασφάλιση με αυστηρότερο έλεγχο του συστήματος προστασίας και της αγοράς εργασίας.
- Παρακολούθηση πρακτικών διακρίσεων στην απασχόληση με τη δημιουργία μιας ειδικής ομάδας. Το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας ενθαρρύνεται να δημιουργήσει ένα ειδικό παρατηρητήριο για να συλλέξει επαρκή και αξιόπιστα στοιχεία, να παρακολουθεί τις άμεσες και έμμεσες πρακτικές διακρίσεων στην αγορά εργασίας, να δημοσιεύει εκθέσεις και να σχεδιάσει και να εφαρμόσει στρατηγικές για ίσες ευκαιρίες στην απασχόληση.

- Το ελληνικό κράτος θα πρέπει να εξασφαλίζει ότι ανεξάρτητοι φορείς, όπως ο Συνήγορος του Πολίτη, έχουν στη διάθεσή τους όλα τα μέσα για να τηρούν την εντολή τους. Επιπλέον, το κράτος πρέπει να επιβάλει τις δραστηριότητες όλων των άλλων φορέων που είναι αρμόδιοι για την καταπολέμηση των διακρίσεων και την προώθηση της ίσης μεταχείρισης.
- Η ελληνική πολιτεία οφείλει να λάβει όλα τα μέτρα για να εξασφαλίσει τον πλήρη σεβασμό των θρησκευτικών μειονοτήτων και τις λατρευτικές πρακτικές τους και κυρίως να αναγνωρίσει την ύπαρξη θρησκευτικών μειονοτήτων σε όλη την Ελλάδα και όχι μόνο στη Δυτική Θράκη.
- Η ελληνική πολιτεία οφείλει να λάβει όλα τα μέτρα για να εξασφαλίσει τον πλήρη σεβασμό της ελευθερίας της θρησκευτικής έκφρασης και τις λατρευτικές πρακτικές των διαφόρων θρησκευτικών ομάδων.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

- Το ελληνικό κράτος πρέπει να εξασφαλίζει τον πλήρη σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών. Η Ελλάδα πρέπει να σέβεται τα δικαιώματα των μεταναστών, κατά την είσοδό τους στη χώρα και να διασφαλίζει την πρόσβαση σε ανθρωπιστική βοήθεια.
- Αποποινικοποίηση της παράνομης μετανάστευσης. Επιπλέον, η υπερβολική χρήση και οι σκληρές συνθήκες της διοικητικής κράτησης των παράνομων μεταναστών πρέπει να αντιμετωπιστούν και να τερματιστούν αμέσως.
- Το ελληνικό κράτος πρέπει να επικυρώσει τη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων Όλων των Εργαζομένων Μεταναστών και των Μελών των Οικογενειών τους και να λάβει τα μέτρα για να εξασφαλίσει ότι οι μετανάστες των οποίων τα δικαιώματα έχουν παραβιαστεί μπορούν να ζητήσουν δικαστική προσφυγή.
- Επανεξέταση του νομικού πλαισίου για την απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας, και ιδίως των διατάξεων που αφορούν την πολιτογράφηση και την ένταξη των παιδιών μεταναστών που διαμένουν μακροπρόθεσμα στη χώρα ή των παιδιών μεταναστών τα οποία γεννιούνται στην Ελλάδα. Το κράτος θα πρέπει να λάβει όλα τα αναγκαία νομοθετικά μέτρα για να διαφυλαχθεί το δικαίωμα των παιδιών των μεταναστών στην εκπαίδευση, την ιθαγένεια και υπηκοότητα και να αναγνωρίσει το δικαίωμα της δεύτερης γενιάς – παιδιών των μεταναστών να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία.
- Να θεσπιστεί η πολιτική συμμετοχή σε τοπικό επίπεδο των μεταναστών που διαμένουν μακρόχρονα και να προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια (1997) και να κυρώσει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Συμμετοχή των Αλλοδαπών στη Δημόσια Ζωή σε Τοπικό Επίπεδο (1992).

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων θα πρέπει να αναπτύξει και να εφαρμόσει πρωτοβουλίες σε όλα τα επίπεδα των σχολικών κοινοτήτων για την ευαισθητοποίηση κατά των διακρίσεων και του ρατσισμού και την προώθηση της αποδοχής της διαφορετικότητας. Οι πρωτοβουλίες πρέπει να στοχεύουν όχι μόνο τους μαθητές, αλλά και τους εκπαιδευτικούς. Το Υπουργείο Παιδείας θα πρέπει επίσης να λάβει μέτρα για όσους εκπαιδευτικούς εγκρίνουν ή/και εφαρμόζουν άμεσες ή έμμεσες πρακτικές διακρίσεων.
- Ανάληψη εκ μέρους της πολιτείας νομοθετικών πρωτοβουλιών για την εξάλειψη νόμων, διατάξεων και πρακτικών που ενισχύουν άμεσα ή έμμεσα τις διακρίσεις στην εκπαίδευση: διαχωρισμός της εκπαίδευσης από τη θρησκευτική λατρεία, μετατροπή του μαθήματος των θρησκευτικών σε μάθημα θρησκευολογίας και όχι κατήχησης, συστηματικότερη διδασκαλία της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ιστορίας, θεσμική και οικονομική ενίσχυση των διαπολιτισμικών σχολείων και των τάξεων υποδοχής, ουσιαστική αναβάθμιση της αντιρατσιστικής παιδείας σε όλες τις βαθμίδες.
- Θεσμική θωράκιση και προστασία των εκπαιδευτικών που στο πλαίσιο των αναλυτικών προγραμμάτων διδάσκουν την αποδοχή της διαφορετικότητας και τον αντιρατσισμό ώστε να επιτελούν το έργο τους χωρίς φόβο.
- Στιβαρή και ακλόνητη απάντηση της πολιτείας σε κάθε ρατσιστική ή φασιστική απειλή στο χώρο του σχολείου, από όπου κι αν προέρχεται.
- Οι σύλλογοι διδασκόντων και οι εκπαιδευτικοί από τη μεριά τους θα πρέπει, βασισμένοι στο σκοπό, τους στόχους της εκπαίδευσης και τα αναλυτικά προγράμματα, να επεξεργαστούν θέματα για διδασκαλία σχετικά με την ξενοφοβία, το ρατσισμό, τα ανθρώπινα δικαιώματα. Για να είναι όμως αποτελεσματική η όποια παρέμβαση, είναι αναγκαίο η καταπολέμηση των διακρίσεων να διαπερνά ολόκληρη την εκπαιδευτική διαδικασία με έναν ολιστικό τρόπο και να μην περιορίζεται μονάχα σε στοχευμένα αντιρατσιστικά προγράμματα, που πολλές φορές ακριβώς λόγω της σφικτής δομής τους δεν επιτυγχάνουν τους στόχους τους.
- Να γίνει το σχολείο «ανοιχτό στην κοινωνία», ώστε να αναδεικνύει τον πλούτο που όλα τα παιδιά μεταφέρουν, Έλληνες και μετανάστες μαθητές και μαθήτριες.
- Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών προς την κατεύθυνση της καλλιέργειας στους μαθητές και τις μαθήτριες των πανανθρώπινων αξιών (πχ. συνεργασία, αυτοεκτίμηση, ενσυναίσθηση, αποδοχή, αυτοσεβασμός, σεβασμός στους άλλους, αλληλεγγύη, κ.ά).
- Αποδόμηση εκ μέρους των εκπαιδευτικών, σε κάθε περίπτωση και όχι περιστασιακά, των ξενοφοβικών και ρατσιστικών μύθων και των προκαταλήψεων που τα παιδιά μεταφέρουν από την οικογένεια, τα ΜΜΕ ή την ευρύτερη κοινωνία.
- Παρέμβαση των ενώσεων – συλλόγων των εκπαιδευτικών για να επεξεργάζονται, ανάλογα με τις τοπικές ανάγκες, τρόπους και μέσα πρόληψης του ρατσισμού και του νεοφασισμού υποστηρίζοντας τη δουλειά των εκπαιδευτικών σε κάθε σχολείο.

HEINRICH BÖLL STIFTUNG ΕΛΛΑΔΑ

Το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ είναι το πολιτικό Ίδρυμα που πρόσκειται στο κόμμα των Πρασίνων της Γερμανίας με έδρα το Βερολίνο. Αποτελεί κομμάτι του Πράσινου Πολιτικού Κινήματος όπως αναπτύχθηκε τόσο στην Γερμανία όσο και παγκοσμίως με βασικούς πυλώνες την οικολογία, τη βιώσιμη ανάπτυξη, τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, δίνοντας έμφαση στην έμφυλη δημοκρατία και στο σεβασμό των δικαιωμάτων των μειονοτήτων που υπόκεινται σε διακρίσεις και κοινωνικό αποκλεισμό. Από τον Ιούνιο του 2012 το Ίδρυμα δραστηριοποιείται για πρώτη φορά στην Ελλάδα με γραφείο στη Θεσσαλονίκη. Στόχος του είναι η εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της προοπτικής της Ελλάδας στην Ευρώπη μέσα από την ενίσχυση συνεργασιών και διαλόγου με απώτερο σκοπό την ανάδειξη εναλλακτικών λύσεων και πολιτικών που οδηγούν τη χώρα σε μια βιώσιμη κοινωνικο-οικολογική ανάπτυξη.

www.ireland.ie

η ΕΠΙΤΥΧΙΑ
ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΧΡΩΜΑ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΑΖΑΚΗΣ

Ο Αντώνης Γαζάκης είναι φιλόλογος και εργάζεται από το 2004 στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Από το 2009 διατελεί πρόεδρος του ΔΣ του εθελοντικού Σχολείου Αλληλεγγύης «Οδυσσέας» που διδάσκει δωρεάν ελληνικά σε μετανάστες, πρόσφυγες και παλιννοστούντες. Είναι μέλος της Αντιρατσιστικής Πρωτοβουλίας Θεσσαλονίκης, της Αντιφασιστικής Συνέλευσης Αλληλεγγύης, της Αντιφασιστικής Επιτροπής Εκπαιδευτικών Θεσσαλονίκης και της ΝΑΦΤΗΑ – Άμεση Πράξη κατά της Ρατσιστικής Βίας.

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΥΡΡΗ

Η Δέσποινα Συρρή συνεργάστηκε με επιστημονικά κέντρα, όπως τα Centre for Holocaust and Genocide Studies Άμστερνταμ, Migration Netzwerk του Πανεπιστημίου του Βερολίνου, Κέντρο Προσφυγικών Μελετών του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, Κέντρο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης και διεθνείς οργανισμούς σε θέματα συγκρούσεων, δικαιωμάτων και μετανάστευσης στη νοτιότερη Αφρική, ανατολική και νοτιοανατολική Ευρώπη. Έχει διδάξει στο American College in Thessaloniki (ACT) Πολιτικές Επιστήμες και Πολιτική Ανθρωπολογία. Έχει δημοσιεύσει σε επιστημονικά περιοδικά και συλλογικούς τόμους σχετικά με ζητήματα μετανάστευσης, κινητικότητας, συνόρων και συγκρότησης χώρου, στα ελληνικά, αγγλικά, σερβικά και γαλλικά.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΤΑΚΗΣ

Ο Ανδρέας Τάκης είναι επίκουρος καθηγητής της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έχει διατελέσει Γενικός Γραμματέας Μεταναστευτικής Πολιτικής του Υπουργείου Εσωτερικών, Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη, υπεύθυνος του Κύκλου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και μέλος της Εθνικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σήμερα είναι αναπληρωματικό μέλος του Fundamental Rights Agency. Έχει δημοσιεύσει βιβλία και άρθρα δημοσίου δικαίου, ηθικής και πολιτικής θεωρίας και φιλοσοφίας του δικαίου.

ISBN 978-618-81299-1-7

